

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎี แนวคิด วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบในการศึกษาครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

1. สื่อประเพณี เพลงพื้นบ้านและเพลงลูกทุ่ง
2. ค่านิยมในสังคมไทย
3. บทบาทและหน้าที่ของการสื่อสารมวลชน
4. องค์ประกอบของการสื่อสารและเนื้อหาของสื่อในฐานพยานหลักฐานของสังคม
5. บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สื่อประเพณี เพลงพื้นบ้านและเพลงลูกทุ่ง

สื่อประเพณี

สื่อประเพณีของไทย คือ วัฒนธรรมทั้งมวลที่คนไทยและสังคมไทยได้สร้างสรรค์และสั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต กลายเป็นเครื่องมือที่ส่ง รับ และเก็บข่าวสารที่เป็นสัญลักษณ์และเอกลักษณ์ของระบบสังคมไทย ปรากฏให้รู้ให้เห็นในรูปของคำพูด ข้อเขียน บทเพลง ดนตรี การละเล่น หัตถกรรม สถาปัตยกรรม พิธีการ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม หรือแม้กระทั่งวิถีชีวิต

สื่อประเพณีสามารถเป็นได้ทั้งภาชนะรองรับข่าวสาร (Recipient) และพาหนะ (Vehicle) ที่จะนำข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง จากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง และที่สำคัญก็คือ จากเวลาหนึ่งไปยังอีกเวลาหนึ่งซึ่งจะยาวนานหลายร้อยหลายพันปี

สื่อประเพณีอาจหมายถึงบุคคล วัตถุ สิ่งของ ภาพ การเคลื่อนไหว กระบวนการหรือวิธีการที่สามารถเก็บบันทึกและถ่ายทอดข่าวสารของระบบสังคม รวมทั้งข่าวสารอื่น ๆ ตามความประสงค์

ถ้าแบ่งตามครรลอง (Channel) ที่สื่อประเพณีอาจส่งรหัสสาร (Encoded message representing and information) ไปได้ สามารถแบ่งประเภทของสื่อประเพณีไทยได้ ดังนี้

1. ครรลองโสต ได้แก่
 - 1.1 เพลงและดนตรี เช่น เพลงกล่อม เพลงไทย (เดิม) เพลงแคน
 - 1.2 การบอกเล่า เช่น คำพังเพย นิทาน เรื่องตลกพื้นบ้าน

2. ครรลองทัศน์ ได้แก่

- 2.1 การอ่าน เช่น วรรณคดีไทยต่าง ๆ
- 2.2 จิตรกรรมและประติมากรรม เช่น ลายไทย พระพุทธรูป ภาพเขียน ฝาผนัง
- 2.3 สถาปัตยกรรม เช่น เรือนไทย โบสถ์ โรงหนังตะลุง
- 2.4 อุปกรณ์การแสดง เช่น ฉากลิเก เครื่องแต่งตัวรำไทย
- 2.5 ของเล่นของใช้ เช่น เขียนหมาก ภาชนะใบตอง กระบวยตักน้ำ
- 2.6 ภาษาท่าทาง เช่น การไปลามาไหว้ การยิ้มแย้มโอภาปราศรัย

3. ครรลองโสตทัศน์ ได้แก่

- 3.1 การเชิดหุ่น เช่น หุ่นกระบอก หนังตะลุง
- 3.2 การฟ้อนรำ เช่น เข้่งกระต๊ับ รำลาวกระทบไม้ รำชุยฉาย
- 3.3 ละครและฟ้อนรำ เช่น โขน ลิเก โนรา
- 3.4 การละเล่น เช่น เพลงเรือ เพลงข่อย ลำตัด
- 3.5 พิธีการและวิถีชีวิต เช่น พิธีบวช ทำบุญ ลอยกระทง การสวดมนต์

4. ครรลองรส หรือกลิ่น ได้แก่

- 4.1 อาหารไทย
- 4.2 ดอกไม้ไทย

5. ครรลองทักษะ (Knowing by doing) ได้แก่ การกระทำหรือการมีส่วนร่วมในกิจกรรม หรือการผลิตประเพณีต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เช่น การร่วมร้องรำทำเพลง การร่วมชบวนแห่ การเขียนภาพลายไทย การเข้าพิธีหรือการใช้ชีวิตแบบไทย เป็นต้น¹

เพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้าน หมายถึง เพลงของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง เป็นที่รับรู้เฉพาะท้องถิ่นนั้น ๆ เท่านั้น ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ คือ

กลุ่มที่ 1 เป็นเพลงที่ร้องเล่นในหมู่บ้าน เนื่องในเทศกาลต่าง ๆ เพื่อความสนุกสนาน และหนุ่มสาวก็ได้มีโอกาสพบปะกัน

¹ สมควร กวียะ, "สภาพสื่อเพื่อการประชาสัมพันธ์ในประเทศไทยประเภทสื่อบุคคล และสื่อประเพณี," (โครงการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง สื่อประเพณี: ยุทธวิธีในการพัฒนาชนบท คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529), น. 8-10.

กลุ่มที่ 2 เป็นเพลงที่ร้องโดยนักร้องอาชีพ ที่เรียกว่า พ่อเพลง แม่เพลง ในภาคกลาง หมอลำ ในภาคอีสาน ช่างซอ ในภาคเหนือ ทำนองเพลงก็รวบรวมมาจากกลุ่มที่ 1 เป็นส่วนใหญ่ และดัดแปลงแต่งเนื้อร้องให้สนุกสนานถูกใจคนฟัง มีการร้องว่ากล่าวแก้เกี้ยวเอาชนะกันระหว่าง ฝ่ายชายกับฝ่ายหญิง

กลุ่มที่ 3 เป็นเพลงไทยที่ได้พัฒนารูปแบบและวิธีการจนถึงขั้นประณีตศิลป์ ได้แก่ การร้องเพลงประกอบบิ๊พาทย์หรือเครื่องสาย หรือมโหรี เป็นต้น

กลุ่มที่ 4 เป็นเพลงลูกทุ่งที่นำทำนองเพลงพื้นบ้าน และเพลงไทย ต่าง ๆ มาบรรเลงให้ทันสมัย มีเนื้อร้องสะท้อนสังคมปัจจุบัน สอดแทรกการเดินของหางเครื่องและการแสดงจำพวก คือ ชุดตลกสั้น ๆ สลับ เพื่อความสนุกสนานตลกขบขัน เพลงพื้นบ้านเหล่านี้เน้นคำร้องมากกว่าทำนอง เพราะมักใช้ทำนองเดิมกับเนื้อใหม่ ๆ อยู่เสมอ จนเกิดสำนวนที่ว่าร้อยเนื้อทำนองเดียว²

เพลงลูกทุ่ง

เพลงลูกทุ่ง หมายถึง เพลงที่มีการขับร้องโดยการนำทำนองเพลงพื้นเมืองมาดัดแปลง และใส่เนื้อร้องง่าย ๆ โดยกล่าวถึง สภาพชีวิตประจำวันของชาวชนบท ธรรมชาติ สังคม ความรัก ความเชื่อ ค่านิยม และเรื่องราวที่เกิดในสังคมซึ่งพัฒนาได้ทันสมัยทุกเหตุการณ์ของบ้านเมือง พร้อมสอดแทรกตลกขบขันรวมตลอดถึงเนื้อหาทางวรรณคดีและคติสอนใจไว้ด้วย³

เพลงลูกทุ่งไทยมีวิวัฒนาการมาจากเพลงพื้นเมืองหรือเพลงชาวบ้าน แม้ว่าจะใช้เครื่องดนตรีของตะวันตกมาใช้บรรเลงทำนอง แต่เนื้อหาหรือแก่นใจความของเพลงลูกทุ่งก็ยังคงสะท้อนให้เห็นลักษณะของคนไทย และสังคมไทยอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง ถ้าจะพิจารณาถึงเพลงพื้นเมืองอันเป็นต้นกำเนิดของเพลงลูกทุ่งก็จะพบว่า เพลงพื้นเมืองเป็นวรรณกรรมที่บรรจุเนื้อหาของสังคมและ

² สุรพล วิรุฬห์รักษ์, "สภาพสื่อเพื่อการประชาสัมพันธ์ในประเทศไทยประเภทสื่อบุคคล และสื่อประเพณี," (โครงการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง สื่อประเพณี: ยุทธวิธีในการพัฒนาชนบท คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529), น. 1-2.

³ ศรีปาน รัตติกาลชลากร, "บทบาทของสื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญในอำเภอ พระประแดง," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), น. 13.

ชีวิตจริงของคนไทยในแต่ละท้องถิ่นไว้ภายใต้ความเรียบง่ายของท่วงทำนองดนตรี ทั้งนี้เพราะเพลงพื้นเมืองหรือเพลงชาวบ้าน “เกิดจากประเพณี ศาสนา หรือวัฒนธรรมของชุมชน ในถิ่นหรือเขตนั่น ๆ”⁴

1. กำเนิดเพลงลูกทุ่ง

แรกเริ่มเดิมทีนั้น ยังไม่มีการแยกประเภทออกเป็นเพลงลูกทุ่งและลูกกรุง เพราะเป็นเพลงไทยสากลด้วยกัน แต่ในสภาพความเป็นจริงแล้วเพลงลูกทุ่งและเพลงลูกกรุงจะแบ่งแยกกันอย่างเด็ดขาดทั้งกลุ่มนักร้อง นักดนตรี และผู้ฟัง โดยเฉพาะการร้องของนักร้องเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เพลงเดียวกันอาจเป็นเพลงลูกทุ่งหรือเพลงลูกกรุง เพราะนักร้องเพลงลูกทุ่งมีการทำให้เสียงให้แปลกไปจากการร้องตามปกติ นักร้องลูกทุ่งมักจะนิยมออกเสียงและติดวิธีการร้องลงลูกคอคล้ายลิเก ส่วนนักร้องลูกกรุงมักร้องด้วยน้ำเสียงปกติและร้องตามเนื้อร้องทุกคำ

ดังนั้นถ้าจะพิจารณาถึงกำเนิดของเพลงลูกทุ่งแล้ว อาจกล่าวได้ว่า เพลงลูกทุ่งได้เกิดมานานเท่ากับเพลงไทยสากล และจัดอยู่ในกลุ่มเดียวกัน แม้ว่าในยุคแรกจะยังไม่มี การแบ่งนักร้องและนักประพันธ์เพลงไทยสากลออกเป็นเพลงลูกทุ่งและลูกกรุง แต่ปรากฏว่ามีนักร้องที่มีชื่อเสียงในยุคนั้นบางคนชอบร้องเพลงเกี่ยวกับชนบท ตัวอย่าง คำนวณ สัมบุญณานนท์ ร้องเพลงเกี่ยวกับชีวิตบ้านนอกแบบหนุ่มลูกทุ่งในนวนิยายของ “ไม้เมืองเดิม” เช่น เพลงรอยไถ ชายสามโบสถ์ ลูกสาวตาสีลูกข้าวเหนียว ฯลฯ เป็นต้น ยังมี แสงนภา บุญราศรี ซึ่งร้องเพลงสะท้อนชีวิตและความยากจน เช่น เพลงลากรรณชยะ คนปาดตาล เป็นต้น นักแต่งเพลงที่แต่งเพลงให้นักร้องเหล่านี้ร้องได้แก่ ไพบุลย์ บุตรขัน เสน่ห์ โกมารชุน ชะลอ ไตรตรองสอน เพลงที่นักร้องกลุ่มนี้ร้องมีชื่อเรียกว่า เพลงตลาดหรือ เพลงชีวิต

คำว่า “เพลงลูกทุ่ง” เริ่มมีขึ้นในปี พ.ศ. 2503 เนื่องจากสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 (ปัจจุบัน คือ ช่อง 9) ได้จัดทำรายการเพลงโดยใช้ชื่อรายการว่า “เพลงลูกทุ่ง” ผู้จัดคือ จำนง รังสิกุล และ ประกอบ ไชยพิพัฒน์ เพลงในรายการนี้เป็นเพลงที่มีบรรยากาศของชนบท นักร้องที่ได้รับเชิญมาออกรายการครั้งแรกคือ ผ่องศรี วรนุช และ พร ภิรมย์ จึงเป็นจุดแบ่งของเพลงไทยสากล เพราะผู้ฟังผู้ชม ตลอดจนนักจัดรายการทางสถานีวิทยุ ต่างก็เรียกเพลงที่นักร้องกลุ่มนี้ร้อง และมีลักษณะลีลาเช่นนี้ว่า “เพลงลูกทุ่ง” ตามชื่อของรายการโทรทัศน์นั้น

ที่จริงแล้วคำว่า “ลูกทุ่ง” นี้ ไพบุลย์ บุตรขัน นักแต่งเพลงคนสำคัญได้เริ่มนำมาใช้ในเพลงก่อนผู้อื่น ดังเช่น

⁴ ภิญญู จิตต์ธรรม, คติชาวบ้านอันดับ 1 เพลงชาวบ้าน (สงขลา: โรงพิมพ์สงขลา, 2516), น. 9.

“...พี่มันไ้หนุ่มลูกทุ่ง.....

ที่ควายร้องเพลงตัวเองไม่เคยไ้ฝันถึงเมืองหลวงนั้น

กล่าวกันว่าสุดวิไล อยู่มาทำไมหากินไม่เคยถวิลจะเป็นผู้ยิ่งใหญ่

ใครซื้อข้าวเราขายให้ไม่ซื้อไม่ขายเก็บเอาไว้กิน”

(หนุ่มบ้านนา: ไพบุลย์ บุตรขัน)

“หอมเอ๋ย หอมดอกกระถิน	รวะระรินเคล้ากลิ่นกองฟาง
เห็ดตับเต่าขึ้นอยู่ริมเขาท่านาง	มองเห็นบัวสล้างลอยปริ่มริมบึง
อยากจะเด็ดจะดอมหอมหน่อย	ลองเอื้อมมือค่อย ๆ ก็เอื้อมไม่ถึง
อยากจะแปลงร่างเป็นแมลงภู่ผึ้ง	แปลงได้จะบินไปถึงนะเจ้าบัวตูมบัวบาน
หอมดินเคล้ากลิ่นไผ่	ครวญระคนหอมแก้มนงคราญ
ขลุ่ยเป่าแผ่วพริ้วผ่านทิวแถวต้นตาล	มนต์รักเพลงชาวบ้านลูกทุ่งแผ่วมา
ได้ค้นเบ็ดลั้กันพร้อมเหยื่อ	มีน้องนางแก้มเรื่อหนึ่งเคียงตกปลา
ทุ่งรวงทองของเรามีคุณค่า	มนต์รักลูกทุ่งบ้านนาหวานแว่วแผ่วดังกังวาล
ไ้เจ้าช่อนกยูง	แว่วเสียงเพลงมนต์รักลูกทุ่งข้าหอมน้ำปรุงที่แก้มนงคราญ”

(มนต์รักลูกทุ่ง : ไพบุลย์ บุตรขัน)

ซึ่งเป็นการมองชีวิตชนบทอย่างบริสุทธิ์ใจที่สุด สำหรับในปัจจุบันแล้ว ความหมายของคำว่า “ลูกทุ่ง” ได้มีความหมายหายไปจากที่ปรากฏในเพลงเหล่านี้ เพราะยึดตัวบุคคลคือนักร้องเป็นเกณฑ์ในการจำแนกประเภทเพลง โดยไม่คำนึงถึงเนื้อหาและลีลาของเพลง⁵

นอกจากนี้ ขจร ฝ้ายเทศ ยังแบ่งช่วงเวลาการกำเนิดเพลงลูกทุ่ง ออกเป็น 2 ยุค คือ ยุครากเหง้าของเพลงลูกทุ่ง (ก่อน พ.ศ. 2500) และยุคการก่อกำเนิดเพลงลูกทุ่ง (พ.ศ. 2500-2509)⁶

⁵ ลักขณา สุขสุวรรณ, “วรรณกรรมเพลงลูกทุ่ง,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2521), น. 37-41.

⁶ ขจร ฝ้ายเทศ, “การสื่อสารทางการเมืองในเพลงไทยลูกทุ่ง พ.ศ. 2507-2547,” (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), น. 146 -156.

ก. ยุครากเหง้าของเพลงลูกทุ่ง (ก่อน พ.ศ. 2500)

เป็นพัฒนาการของเพลงไทยสากลที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่เพลงลูกทุ่ง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากบริบททางด้านการเมือง เช่น นโยบายทางด้านวัฒนธรรม บรรยากาศทางการเมือง ที่เอื้ออำนวยหรือเป็นอุปสรรคต่อการเสนอความคิดทางการเมืองในผลงานเพลง แบ่งออกเป็น

- เพลงไทยสากล: ต้นกำเนิดของเพลงลูกทุ่ง
- รำวง : คำโคจรของลีลา จังหวะของเพลงลูกทุ่ง
- เพลงชีวิต เพลงตลาด: คำโคจรของการเสนอเนื้อหาเพลงลูกทุ่ง

เพลงไทยสากล: ต้นกำเนิดของเพลงลูกทุ่ง

“เพลงลูกทุ่ง หมายถึงเพลงที่สะท้อนวิถีชีวิต สภาพสังคม อุดมคติ และวัฒนธรรมไทย โดยมีท่วงทำนอง คำร้อง สำเนียง และลีลาการร้อง การบรรเลงที่มีแบบแผน มีลักษณะเฉพาะ ซึ่งให้บรรยากาศของความเป็นลูกทุ่ง”⁷

เมื่อพิจารณาจากคำจำกัดความของเพลงลูกทุ่งโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ในการจัดงานกึ่งศตวรรษ ครึ่งแรก เพลงลูกทุ่งน่าจะมีต้นเค้ามาจากเพลงพื้นบ้านของคนชนบทจึงจะสะท้อน “ความเป็นลูกทุ่ง” ออกมา หากแต่หลักฐานที่ยกขึ้นมาถึงต้นเค้าของเพลงลูกทุ่งอย่างเพลง “โอ้เจ้าสาวชาวทุ่ง” นั้นกลับได้ประพันธ์และถ่ายทอดโดยนักร้องที่เป็นคนเมือง นั่นคือทั้งครูเหม เวชกร และคำรณ สัมบุณณานนท์ ซึ่งต่างก็มีภูมิลำเนาในกรุงเทพฯ ทั้งสองท่านอย่างไรก็ตาม เพลงไทยสากลในยุคก่อน พ.ศ. 2507 ยังไม่มีการแบ่งแยกเพลงออกเป็นลูกทุ่งและลูกกรุง ดังนั้นเพลงลูกทุ่งในยุคก่อนที่จะได้ชื่อว่า “เพลงลูกทุ่ง” ก็ย่อมอยู่ในกระแสวิวัฒนาการเดียวกับเพลงไทยสากลซึ่งก่อกำเนิดอยู่ในเมืองหลวง ในขณะที่เพลงพื้นบ้านก็ยังคงนิยมกันอยู่ในสังคมชนบทที่ห่างไกลออกไปในยุคที่การสื่อสารมวลชนอย่างวิทยุกระจายเสียงยังไม่เป็นที่แพร่หลาย

เพลงไทยสากลเป็นวิวัฒนาการที่เกิดจากการเปิดรับวัฒนธรรมดนตรีและเครื่องดนตรีมาจากประเทศตะวันตกโดยเริ่มจากในราชสำนักรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ก่อนจะแพร่หลายมาสู่สามัญชนในเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องเป่าทองเหลือง ซึ่ง สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้ตั้งสมมุติฐานไว้ว่า “แตรวง” หรือ “แตรฝรั่ง” นั้นแหละที่ทำให้เกิด “เพลงลูกทุ่ง”⁸

⁷ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กึ่งศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทยภาค 2 (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอัมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2534), น. 11.

⁸ สุจิตต์ วงษ์เทศ, “เพลงลูกทุ่ง,” ใน ไทยลูกทุ่ง (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2538), น. บทนำ.

ดังปรากฏหลักฐานมาจนถึงปัจจุบันนี้ว่า การผสมวงดนตรีของทั้งเพลงลูกกรุง และเพลงลูกทุ่ง ในลักษณะเป็น “แจ๊สแบนด์” (Jazz Band) จะต้องมีเครื่องเป่าทองเหลืองอย่าง ทรัมเปต ทรอมโบน แซ็กโซโฟน เป็นเครื่องดนตรีหลักที่ขาดไม่ได้ อย่างไรก็ตามการขยายตัวของ ความนิยมในดนตรีสากลนั้นกลับมาจากกลุ่มสามัญชนมากกว่ากลุ่มเจ้านายชั้นสูงซึ่งเน้นให้ความสำคัญ ูปถัมภ์ศิลปินดนตรีไทย

เพลงไทยสากลมีการขยายตัวมากขึ้นในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการเผยแพร่ความคิดทางการเมืองในระบอบใหม่ หรือเรียกว่า “เพลง ปลุกใจ” โดยมี “เพลงชาติไทย” เป็นเพลงที่สำคัญที่สุดที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้เพลงไทยสากลยังถ่ายทอดในรูปของสื่อความบันเทิงของคน เมืองหลวง แต่ยังไม่ใช่เป็นการแสดงดนตรีอย่างเป็นทางการเป็นเอกเทศ จากการค้นคว้าของนักวิชาการ อย่างเช่น ลักขณา สุขสุวรรณ⁹ และ ฉกาจ ราชบุรี¹⁰ ต่างก็ให้ความเห็นว่าเพลงไทยสากลนั้น มี พัฒนาการโดยมีความเกี่ยวข้องกับกิจการละครและภาพยนตร์ โดยอยู่ในรูปของเพลงร้องที่ใช้ ประกอบละคร เพลงประกอบภาพยนตร์ โดยเริ่มวิวัฒนาการมาจากเพลงร้องที่ยังบรรเลงด้วยวง ดนตรีไทย แต่ปรับการเอื้อนตามทำนองมาเป็นการใส่เนื้อเพลงให้เต็ม จากนั้นก็พัฒนาต่อมาเป็น การใช้เครื่องดนตรีสากลบรรเลงในทำนอง ได้กล่าวไว้ว่า

เพลงไทยสากลได้เริ่มมีขึ้นในภาพยนตร์เรื่องที่สองของศรีกรุงปี พ.ศ. 2476 คือ “บุปผาเฝ้าทรัพย์” (ภาพยนตร์สี) ซึ่ง มานิต เสนะวิณิน แต่งทำนองโดยยึดเอาทำนองอย่างไทย ๆ เป็น หลัก ขุนวิจิตรมาตราแต่งคำร้องเพลงกล้วยไม้ โดยให้หม่อม บุญจันทน์ และอรุณ เครือพันธ์ นางเอกของ เรื่อง ร้องหน้าเวทีสลับภาพยนตร์ ร้องคินละสองครั้ง คือร้องที่ศาลาเฉลิมกรุง เสร็จแล้วไปร้องที่ พัฒนาการ แล้วมาร้องที่เฉลิมกรุง กลับไปร้องที่พัฒนาการ คินละสองครั้งทุกคืนที่สองโรง เพลงกล้วยไม้ นับเป็นเพลงไทย ที่แต่งทำนองตามโน้ตสากลเพลงแรกที่ทำขึ้น ซึ่งเรียกกันในปัจจุบันว่า “เพลงไทย สากล”

นอกเหนือจากเรื่องของดนตรีไทยแล้ว นโยบายด้านวัฒนธรรมของรัฐบาลยัง พยายามเข้าไปจัดระเบียบ แม้แต่การเล่นพื้นบ้านก็ต้องให้มีความสุภาพ ทั้งการห้ามใช้ถ้อยคำ สองแง่สองง่าม การแต่งกายก็ต้องให้ถูกต้องตามวัฒนธรรม “โดยผู้เล่นเพลงเกี่ยวข้าวฝ่ายชายต้อง

⁹ ลักขณา สุขสุวรรณ, “วรรณกรรมเพลงลูกทุ่ง,” น. 38.

¹⁰ ฉกาจ ราชบุรี, “ประวัติศาสตร์ธุรกิจเพลงลูกทุ่งไทย พ.ศ. 2507-2535,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537), น. 10.

นุ่งกางเกงสากล ฝ่ายหญิงต้องสวมกระโปรงถือรวงข้าวรำรำ อันไม่ใช่ลักษณะการจัดการเล่น เพลงเกี่ยวข้าวหรือการเล่นพื้นเมืองที่เคยเป็นมาแต่เดิม"

การแสดงพื้นบ้านบางส่วนก็ถูกใช้เป็นช่องทางในการสื่อสารทางการเมืองของ รัฐบาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งการละเล่นพื้นบ้านที่ เรียกว่า "รำวง" ซึ่งถูกหยิบขึ้นมาจากการรำโทนพื้น บ้านโดยนำมาปรับปรุงให้มีรูปแบบมาตรฐาน มีเนื้อร้องที่ส่งเสริมความรักชาติ สนับสนุนนโยบาย ของรัฐ รัฐบาลก็ส่งเสริมให้มีการละเล่นอย่างกว้างขวางทั้งพระนคร และต่างจังหวัด ซึ่งต่อมารำวง ก็คือต้นเค้าอีกสายหนึ่งที่น่าไปสู่การกำเนิดของเพลงลูกทุ่ง ในช่วงหลังสงครามโลก โดยศิลปิน เพลงที่ถือว่าเป็นผู้บุกเบิกเพลงลูกทุ่ง อย่าง คำรณ สัมบุณณานนท์ เบญจมินทร์ สุรพล สมบัติเจริญ ก็ล้วนแต่มีชื่อเสียงมาจากเพลงที่มีลีลาแบบรำวง และการรำวงที่แพร่หลายออกไปยังต่างจังหวัดยัง เป็นแหล่งบ่มเพาะศิลปิน นักร้องเพลงลูกทุ่งในช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 โดยเริ่มมา จากการเป็น "นักเชียร์รำวง" อีกด้วย

รำวง : เค้าโครงของลีลา จังหวะของเพลงลูกทุ่ง

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศไทยซึ่งขณะนั้นรัฐบาลไทยได้เข้าร่วมกับ ฝ่ายญี่ปุ่น ประเทศไทยจึงตกเป็นเป้าหมายของเครื่องบินทิ้งระเบิดของฝ่ายสัมพันธมิตร ก่อให้เกิด ความสูญเสียชีวิตผู้คน ทรัพย์สิน บ้านเรือน โดยเฉพาะในพื้นที่ซึ่งอยู่ใกล้กับจุดยุทธศาสตร์และ เนื่องจากภาวะสงครามทำให้ความบันเทิงอย่างภาพยนตร์ต้องหยุดชะงัก การรำวงที่สามารถจัดขึ้น ได้ง่าย ๆ จึงกลายเป็นการละเล่นเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากภาวะสงครามได้เป็นอย่างดี

รำวงนั้นเดิมเรียกว่า "รำโทน" เพราะได้ใช้โทนเป็นเครื่องดนตรีตีประกอบจังหวะ หลัก บางท้องถิ่นอาจใช้กลองอย่างอื่น และอาจมีเครื่องประกอบอื่น ๆ อย่าง ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง ช่วย เสริมลีลา ผู้รำก็รำไปตามจังหวะกลองโทน ทำรำก็ไม่มียกเกณฑ์ตายตัว อาศัยย้ำทำให้เข้าจังหวะ ก็พอ บางครั้งก็มีการขับร้องเพลงประกอบจังหวะ โดยอาศัยเพลงพื้นบ้านที่จดจำต่อ ๆ กันมา โดย มากจะเป็นการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว ต่อมารำโทนได้พัฒนาเป็น "รำวง" มีลักษณะเป็นวงโดยมี โด๊ะหรืออย่างอื่นเป็นหลักตรงกลาง ชาย-หญิงรำเป็นคู่ ๆ ไปรอบ ๆ จึงได้อีกชื่อว่า "รำวง" โดยมีการเล่น กันในงานเทศกาล ฤดูกาลเก็บเกี่ยวเพื่อความสนุกสนานตามท้องถิ่นต่าง ๆ โดยทั่วไปซึ่งเพลงรำวง ได้รับความนิยมอย่างมาก จนมีการเล่นเป็นอาชีพ ทำให้เพลงรำวงเก่า ๆ ที่มีอยู่เริ่ม ข้นชากร จึงได้เกิดการประพันธ์เพลงใหม่ ๆ ขึ้น มีการใช้ลีลาจังหวะใหม่ ๆ เข้ามาผสม ทั้งเพลงไทยเดิม เพลงพื้นบ้าน ไปจนกระทั่งจังหวะสากล โดยเพลงรำวงที่เกิดขึ้นใหม่และได้รับความนิยมเหล่านี้ยังได้รับ การบันทึกแผ่นเสียงเพื่อการเผยแพร่ต่อไป ส่งผลให้นักเชียร์รำวงได้กลายมาเป็นนักร้องที่มีชื่อเสียง กันเป็นจำนวนมาก แต่ที่โดดเด่นที่สุด คือ เบญจมินทร์ ผู้ได้รับฉายา "ราชาเพลงรำวง" นอกจากนี้ ยังมี เฉลิมชัย ศรีฤทธา วิเชียร ภูโชติ สุรพล สมบัติเจริญ นิยม มารยาท กุศล กมลสิงห์ ยงยุทธ

เชียวชาญชัย ศักดิ์ศรี ศรีอักษร และศรีสอางค์ ตรีเนตร ศิลปินกลุ่มนี้ต่อมาจึงได้ถูกจัดประเภทไปเป็นนักร้องลูกทุ่ง จังหวัดราชบุรีถือว่าเป็นก้าวแรกของการนำกลืนอายของเพลงพื้นบ้าน และความเป็นลูกทุ่งเข้ามาสู่เพลงไทยสากล และเป็นที่น่าสังเกตด้วยว่าผู้ที่นำ “กลืนอายท้องทุ่ง” นี้เข้ามาในกรุงยุคนี้ไม่ใช่ชาวชนบท หากมาจากการริเริ่มของผู้นำรัฐบาลคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

อย่างไรก็ตามการมีจังหวัดลลาร้างนั้น ยังไม่อาจจะชี้ให้ชัดเจนไปได้ว่าเพลงลูกทุ่งหรือลูกกรุง เนื่องจากจังหวัดราชบุรีเป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวาง และได้รับการส่งเสริมจากรัฐศิลปินเพลงซึ่งต่อมาถูกจัดให้เป็นเพลงลูกกรุงอย่างเช่น ครูเอื้อ สุนทรสนาน แห่งวงดนตรีกรมโฆษณาการ หรือวงสุนทราภรณ์ ก็มีผลงานเพลงในลลาร้างจังหวัดราชบุรีอยู่เป็นจำนวนมากเช่นกัน การแบ่งแยกเพลงในยุคต่อมาก็น่าจะมีเหตุผลอย่างอื่น ๆ ซึ่งการแยกประเภทของเพลงไทยสากลนี้ส่วนหนึ่งก็มาจากเรื่องของเนื้อหาของเพลง กล่าวคือ เมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ก็ปรากฏว่ามีเพลงไทยสากลส่วนหนึ่งที่เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตของคนชนบท ชีวิตของชนชั้นล่างของสังคม โดยมีมุมมองต่อความยากจน ความอยุติธรรมในสังคม ซึ่งอาจจะสร้างความไม่พอใจแก่คนบางกลุ่มหรือถูกมองว่าขัดต่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง เพลงกลุ่มนี้จึงถูกแบ่งแยกออกไป ซึ่งเพลงกลุ่มนี้ได้มาเป็นรากฐานอีกส่วนหนึ่งของเพลงลูกทุ่ง

เพลงชีวิต เพลงตลาด: คำโครงของการเสนอเนื้อหาเพลงลูกทุ่ง

นอกจากบรรยากาศของความเป็นทุ่งในท่วงทลีลาจังหวัดราชบุรี เนื้อหาที่สะท้อนภาพความจริงของชีวิตผู้คน ก็เป็นคุณลักษณะอีกประการที่สำคัญของเพลงลูกทุ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในระดับสามัญชน ชนชั้นล่างของสังคมเมือง ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง กล่าวคือ

เศรษฐกิจ-การเมืองสมัยนั้น (ราวก่อน พ.ศ. 2500) ยกย่องสังคม “เมือง” สูงส่งกว่า “ชนบท” ฉะนั้น นักคิด นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ และนักการเมืองกลุ่มที่เรียกร้องให้รัฐบาลสมัยนั้นสนใจ “ชนบท” บ้าง จึงถูกข้อหาทางการเมืองว่าเป็น “คอมมิวนิสต์” ถ้าไม่ถูกข้อหาทางการเมืองก็ถูกเหยียดหยามว่า “บ้านนอก” หรือใช้ภาษาลาวว่า “บักเลี้ยว” ทั้งหมดนี้ส่งผลให้สังคมไทยยุคนั้นกำหนดมาตรฐานให้เพลงไทยสากลมีอย่างน้อย 2 ระดับ คือ เพลงตลาด กับเพลงผู้ดี เพลงตลาดคือกลุ่มที่มีบรรยากาศ “ชนบท” และมักรวมประเภท “การเมือง” ด้วย แต่บางทีเรียกกันว่า เพลงชีวิต เพราะมักแต่งสะท้อนชีวิตสามัญชน (ครั้งหลัง พ.ศ. 2507 พวกนี้ถูกเรียกว่าเพลงลูกทุ่ง) เพลงผู้ดี คือกลุ่มที่มีบรรยากาศ “เมือง” (ครั้งหลัง พ.ศ. 2507 พวกนี้ถูกเรียกว่า เพลงลูกกรุง)¹¹

¹¹ สุจิตต์ วงศ์เทศ, “เพลงลูกทุ่ง” ไทยลูกทุ่ง, น. บทนำ.

ศิลปินนักร้องที่ถือได้ว่าเป็นผู้บุกเบิกของเพลงชีวิต คือ แสงนภา บุญราศรี จากนั้นตามมาด้วย เสน่ห์ โกมารชุน และคำรณ สัมบุณณานนท์ ในส่วนของนักประพันธ์ก็ได้แก่ สุเทพ โชคสกุล ผู้แต่งเพลง “มนต์การเมือง” และ ครูไพบูลย์ บุตรขัน ซึ่งเป็นบรมครูเพลงลูกทุ่งในเวลาต่อมาก็เริ่มมีผลงานในแนวเพลงชีวิต เพลงเสียดสีการเมือง อย่างเช่น ตาสีกำสรวล เป็นต้น

แสงนภา บุญราศรี เคยมีชื่อเสียงมาจากการแสดงละครร้องตั้งแต่ยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นผู้ริเริ่มแนวเพลงเพลงไทยสากลที่มีเนื้อหามุ่งเน้นการสะท้อนชีวิตสามัญชนคนชั้นล่างของสังคมช่วงทศวรรษ 2480 ซึ่งเรียกกันว่า “เพลงชีวิต” โดยได้หยิบยกเอารายละเอียดเกี่ยวกับสภาพชีวิตของผู้คนหลากหลายสาขาอาชีพมาประพันธ์เป็นเพลงและนำเสนอโดยตัวเขาเอง เช่น ชีวิตคนปาดตาล คนลากรถขยะ คนจรมอนหมิ่น ลูกศิษย์วัด นักหนังสือพิมพ์ กุ๊กทำเรือ ทหารกองหนุน ฯลฯ โดยให้ประสบการณ์จากการที่เคยเป็นดาราละครร้องมาประยุกต์เป็นการแสดงรีวิวประกอบเพลง เช่น เมื่อร้องเพลง “คนปาดตาล” ก็แต่งชุดคนปาดตาลมีมีดปาดตาล มีกระบอกรองน้ำตาลอย่างสมจริงสมจัง เมื่อร้องเพลง “คนลากรถขยะ” ก็นำรถขยะขึ้นเวทีประกอบบทเพลงด้วย ซึ่งได้กลายมาเป็นต้นแบบการแสดงให้กับศิลปินรุ่นต่อมาอย่างเสน่ห์ โกมารชุน และ คำรณ สัมบุณณานนท์

ถึงแม้ว่าเนื้อหาของเพลงชีวิต จะมีเนื้อหาส่วนหนึ่งเกี่ยวกับชีวิตของคนชนบท ชาวไร่ ชาวนาอย่างเพลงกลืนโคลนสาบควาย ลูกสาวตาสี น้องนางบ้านนา แต่เมื่อพิจารณาจากตัวศิลปินผู้สร้างสรรค์ผลงานเพลง จะพบว่าศิลปินอย่าง แสงนภา บุญราศรี เสน่ห์ โกมารชุน คำรณ สัมบุณณานนท์ เป็นคนกรุงเทพฯ โดยกำเนิด มีเพียงไพบูลย์ บุตรขัน ที่เป็นชาวปทุมธานี แต่ทั้งหมดก็สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมปลายในกรุงเทพฯ โดยที่คำรณ เรียนจบที่วิทยาลัยอุเทนถวาย แล้วทั้งหมดก็ทำงานอยู่อาศัยในเมืองหลวงจนถือได้ว่าเป็นชาวกรุงเทพฯ แนวความคิดต่าง ๆ และวิธีการร้องถ่ายทอดออกมาเป็นผลงานเพลงที่มีต่อสังคมที่จริงก็คือการมองจากสายตา และขับร้องด้วยน้ำเสียงของผู้ที่น่าจะถือได้ว่าเป็นชนชั้นกลางในเมืองมากกว่าจะมาจากชาวชนบทอย่างที่เป็นอยู่ในเพลงลูกทุ่งตั้งแต่ในช่วงปลายทศวรรษ 2500 ซึ่งอาจทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองในเพลงลูกทุ่งในระยะต่อมาแตกต่างไปจากแนวความคิดที่ปรากฏอยู่ในยุคเพลงชีวิต

นอกจากการเรียกว่า “เพลงชีวิต” ตามเนื้อหาของเพลงที่สะท้อนชีวิตชาวบ้านแล้ว ยังมีการเรียกเพลงในกลุ่มนี้ในอีกชื่อหนึ่งว่า “เพลงตลาด” ซึ่งนักร้องที่ถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มนักร้องเพลงตลาดนั้น หลายคนไม่ได้มีผลงานในลักษณะของเพลงชีวิต หากแต่เป็นแนวเพลงซึ่ง ๆ หวาน ๆ อย่าง ชาญ เย็นแซ สมยศ ทศพันธ์ ทูล ทองใจ หรือมิเช่นนั้นก็เป็นเพลงร่ำวงสนุกสนาน อย่าง เบญจมินทร์ สุรพล สมบัติเจริญ โดยการเรียกเพลงของนักร้องกลุ่มนี้ว่าเพลงตลาด ก็เพื่อแสดงความแตกต่างกับเพลงอีกประเภท ที่เรียกว่า “เพลงผู้ดี” ที่ขับร้องโดยนักร้องอย่าง สุเทพ วงศ์กำแหง

สวลี ผกาพันธุ์ ขรินทร์ นันทนาคร โดยผู้ที่แบ่งประเภทเพลงเช่นนี้มาจากบุคคลในวงการวิทยุกระจายเสียงซึ่งมีอิทธิพลมากต่อวงการเพลง

ข. ยุคการก่อกำเนิดเพลงลูกทุ่ง (พ.ศ. 2500-2509)

เป็นยุคสมัยที่คำว่าเพลงลูกทุ่งได้เกิดขึ้นและได้แยกตัวออกมาจากเพลงไทยสากล และเป็นยุคที่เพลงลูกทุ่งมีความเป็นทุ่งอย่างชัดเจนขึ้นซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากเริ่มต้นใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลได้เปลี่ยนแปลงปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทให้เข้ามาชิดกันมากขึ้น แบ่งได้เป็น

- การเชื่อมโยงชนบทและเมือง : การเปลี่ยนผ่านเพลงตลาดไปสู่เพลงลูกทุ่ง
- การขยายตัวของสื่อมวลชนกับการเติบโตของตลาดผู้ฟังเพลงลูกทุ่ง
- สื่อโทรทัศน์: ที่มาของคำว่าเพลงลูกทุ่ง
- วงดนตรีลูกทุ่งของครูเพลง : แหล่งสร้างงานเพลงและบ่มเพาะศิลปิน

การเชื่อมโยงชนบทและเมือง : การเปลี่ยนผ่านเพลงตลาดไปสู่เพลงลูกทุ่ง

จากคำว่า “เพลงผู้ดี” และ “เพลงตลาด” ซึ่งมีความหมายโดยนัยแสดงถึงการแบ่งแยกชนชั้นที่เกิดขึ้นในสังคมเมืองอยู่ก่อนแล้ว ต่อมาเมื่อเกิดคำว่า “เพลงลูกทุ่ง” ก็ยังแสดงออกถึง “ความเป็นบ้านนอก” ที่แยกออกจาก “เพลงลูกกรุง” ที่แสดงความเป็น “เมืองหลวง” ปรากฏการณ์นี้สะท้อนถึงการเคลื่อนตัวเข้าหากันของสังคมเมืองและสังคมชนบท ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากทิศทางการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจไปสู่สังคมทุนนิยมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นหลังจากการปฏิวัติของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อปี พ.ศ. 2500 โดยความเจริญทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในสังคมเมือง และการล่มสลายของเศรษฐกิจชนบท ได้ผลักดันชนบทให้เคลื่อนที่เข้าหาสังคมเมืองที่เป็นศูนย์กลางความเจริญในระบบทุนนิยม ในลักษณะของการอพยพเข้าเมืองของคนหนุ่มสาววัยแรงงานที่ต้องพึ่งพิงต้องพึ่งเข้ามาหางานทำ นอกจากนี้ความเจริญของเมืองหลวงก็ยังดึงดูดคนชนบทส่วนหนึ่งที่มีพรสวรรค์เข้าสู่วงการเพลงให้มาเป็นนักร้องลูกทุ่ง คนเหล่านี้ได้นำเอาน้ำเสียง ท่วงทำนอง ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน ที่แสดงความเป็นลูกทุ่งเข้ามาเพิ่มสีสันแปลกใหม่ให้กับวงการเพลงไทย อย่างไรก็ตามคำว่า “เพลงลูกทุ่ง” และ “เพลงลูกกรุง” ยังเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเคลื่อนไหว หรือกระบวนการที่พยายามกดให้ “บ้านนอก” ต้องยอมจำนนต่อ “เมือง” ทางด้านวัฒนธรรม และทำให้เพลงลูกทุ่งดูเหมือนเป็นเพลงต่ำชั้นกว่าเพลงลูกกรุง ถึงแม้ว่าระยะหลังที่มีการส่งเสริมเพลงลูกทุ่งจนเพลงลูกทุ่งมีความเจริญเฟื่องฟูอย่างที่เห็นในปัจจุบันแล้วก็ตาม แต่ความรู้สึกเหยียดหยามเพลงลูกทุ่งว่าเป็นเพลงบ้านนอก และเชย ก็ยังคงมีให้เห็นกันอยู่ ซึ่งเพลงลูกทุ่งก็ได้สะท้อนภาพการอพยพแรงงานและความรู้สึกต่อการถูกเหยียดหยามที่คนเมืองมีต่อคนชนบท เช่น การมองว่าคนอีสานเป็นคนเกียจคร้านเพราะแทนที่อยู่บ้านนอกทำไมทำงานกลับทั้งถิ่นฐานไร่นา

อพยพเข้าเมืองหลวงโดยไม่ได้นึกสภาพธรรมชาติที่ไม่เอื้ออำนวยของภาคอีสาน อย่างไรก็ตาม การอพยพแรงงานในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ยังมีลักษณะการอพยพชั่วคราวตามฤดูกาล เมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูกก็จะกลับไป จนกระทั่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมหลาย ๆ ฉบับได้ถูกนำไปใช้ การอพยพแรงงานที่เข้ามาเมืองหลวงแล้วไม่กลับก็ยิ่งเพิ่มขึ้นอันแสดงถึงความล่มสลายของสังคมชนบทที่มีมากขึ้นตามลำดับ

การขยายตัวของสื่อมวลชนกับการเติบโตของตลาดผู้ฟังเพลงลูกทุ่ง

การเคลื่อนตัวเข้าหากันของสังคมเมือง และสังคมชนบทนอกจากจะออกมาในรูปของการอพยพแรงงานจากชนบทสู่เมืองแล้ว การพัฒนาเศรษฐกิจระบบทุนนิยมยังส่งเสริมวัฒนธรรมต่าง ๆ ของเมืองไหลไปสู่ชนบท ทั้งในรูปสินค้าอุปโภคบริโภค และในรูปสินค้าวัฒนธรรม อย่างเช่น เพลงตลาด ที่แต่เดิมกำเนิดและแพร่หลายอยู่ในเมือง ก็กลายสภาพมาเป็นเพลงลูกทุ่ง เพื่อเสนอขายไปสู่คนชนบท โดยผ่านสื่อมวลชนอย่างวิทยุกระจายเสียงที่มีการขยายตัวทั้งด้านสถานีวิทยุกระจายเสียง ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากความจำเป็นในการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อสร้างความมั่นคงของชาติในช่วงที่มีการเผชิญหน้ากับภัยคอมมิวนิสต์ และในส่วนของเครื่องรับวิทยุที่มีราคาถูกลงทำให้สื่อวิทยุกระจายเสียงเป็นที่นิยมแพร่หลายมากขึ้นในภูมิภาคต่าง ๆ เมื่อสถานีวิทยุกระจายเสียงจำนวนมากดำเนินการโดยเอกชน และเปิดให้มีโฆษณาเป็นธรรมดาที่ผู้จัดจำเป็นจะต้องสร้างความนิยมให้กับรายการเพื่อผลตอบรับในด้านการโฆษณา ด้วยการเสนอความบันเทิงที่ถูกหูกับชาวบ้านในชนบท ซึ่งนำไปสู่การสร้างคามนิยมที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วของเพลงตลาด ซึ่งต่อมาถูกเรียกใหม่เป็นเพลงลูกทุ่ง ส่วนหนึ่งก็เนื่องจากฐานคนฟังได้ขยายไปสู่ชนบท นอกจากการขยายตัวของสื่อวิทยุกระจายเสียง รัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งมีเป้าหมายพัฒนาเศรษฐกิจของไทยตามระบบทุนนิยมยังได้ขยายเครือข่ายการคมนาคม มีการสร้างถนนหนทางเชื่อมต่อระหว่างกัน เพื่อหวังผลในการเพิ่มศักยภาพการไหลเวียนของสินค้าระหว่างเมืองและชนบท ชนบทจึงถูกดึงให้เข้ามาใกล้ชิดกับเมืองมากขึ้นตามลำดับซึ่งนำมาสู่การขยายตัวของเพลงลูกทุ่งจากเมืองไปสู่ชนบท

สื่อวิทยุกระจายเสียงกลายมาเป็นช่องทางที่สำคัญที่เพลงตลาด หรือเพลงลูกทุ่งนั้นจะเผยแพร่ออกไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ จนได้รับความนิยมกว้างขวางยิ่งขึ้น ในทางตอบแทนกันคามนิยมของเพลงลูกทุ่งก็ช่วยให้สื่อวิทยุกระจายเสียงได้รับประโยชน์จากการโฆษณาสินค้าต่าง ๆ ไปยังชนบท การพัฒนาเครือข่ายถนนหนทางไปสู่ภูมิภาคยังเปิดโอกาสให้ศิลปินจากเมืองสามารถออกไปแสวงหารายได้จากการเล่นการแสดงไปสู่ผู้ชมในต่างจังหวัดโดยตรงได้สะดวกขึ้น เมื่อต้องการที่จะเผยแพร่ผลงานเพลงไปสู่คนชนบทแล้ว ผลงานเพลงก็ย่อมมีแนวโน้มไปสู่ความเป็นลูกทุ่งเพื่อให้ถูกหูผู้ฟังชนบทที่คุ้นเคยกับศิลปะพื้นบ้านมาก่อน

วัฒนธรรมเพลงตลาด เพลงลูกทุ่ง จากเมืองหลวงมิใช่แค่เพียงสินค้าวัฒนธรรมที่บริโภคแล้วผ่านไป แต่กลายมาเป็นแรงบันดาลใจให้หนุ่มสาวชนบทส่วนหนึ่งปรารถนาจะเข้ามาสู่อาชีพเป็นศิลปินเพลงเช่นเดียวกับนักร้องขวัญใจของเขา ซึ่งครั้งหนึ่งก็เคยเป็นคนบ้านนอกเหมือนกันอย่างนี้เป็นวัฏจักรที่ยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน

สื่อโทรทัศน์: ที่มาของคำว่าเพลงลูกทุ่ง

เมื่อสื่อวิทยุกระจายเสียงจำเป็นต้องสนองเป้าหมายทางธุรกิจ ดังจะเห็นได้จากเนื้อหารายการที่มุ่งผู้ชมที่เป็นมวลชนทั่วประเทศ เพลงลูกทุ่งที่เคยถูกกีดกันมาตั้งแต่ยุคเพลงตลาดก็มีโอกาสเสนอตัวมากขึ้นเพราะคำว่า "ตลาด" หรือ "บ้านนอก" กลายเป็นบ่อเงินบ่อทองสำหรับธุรกิจสื่อไปแล้ว ในที่สุดแม้แต่สื่อโทรทัศน์ซึ่งในระยะแรก ๆ ของการก่อตั้งสถานีนั้นเห็นได้ชัดว่าโทรทัศน์เป็นสื่อของคนเมือง แต่ผู้จัดรายการก็เริ่มจับตามองถึงความนิยมของเพลงลูกทุ่ง และนำไปสู่การนำนักร้องเหล่านั้นมาออกอากาศ ที่มาของคำว่า "เพลงลูกทุ่ง" ก็มาจากความริเริ่มของผู้จัดรายการโทรทัศน์ในครั้งนั้น แม้จะเกิดปฏิกิริยาในทางลบในระยะแรกแต่ในเวลาไม่นานนักก็กลับเป็นที่นิยม สำหรับคำว่า "ลูกทุ่ง" สำหรับ ศิลปินบางคนอาจจะ "เสียความรู้สึก" ในระยะแรก ต่อมาก็กลับรับเอาไปกลายเป็น "อัตลักษณ์" ของตนซึ่งจะต้องแสดงตนว่าเป็นนักร้องเพลงลูกทุ่ง

คำว่า "ลูกทุ่ง" นั้นเริ่มมีปรากฏมานานโดยเฉพาะในแวดวงวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับชนบท อย่างเช่น แผลเก่า ของไม้เมืองเดิม (พ.ศ. 2482) และยังมีปรากฏเป็นชื่อภาพยนตร์ "ลูกทุ่ง" ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภานุพันธุ์ยุคล แต่คำว่า "เพลงลูกทุ่ง" ซึ่งเป็นการใช้คำว่า "ลูกทุ่ง" มาเป็นประเภทของเพลงที่แสดงนัยของ "ความเป็นบ้านนอก" นั้นกลับมีกำเนิดขึ้นจากสื่อมวลชนที่ทันสมัยที่สุดแห่งยุค คือ สื่อโทรทัศน์

ประเทศไทยเริ่มมีสถานีโทรทัศน์ครั้งแรกเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2498 ซึ่งถือว่าเป็นประเทศแรกในเอเชียที่มีสื่อโทรทัศน์ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ริเริ่มให้ก่อตั้งสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 ขึ้นที่บางขุนพรหม โดยอยู่ในรูป "บริษัทไทยโทรทัศน์ จำกัด" โดยมีพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ เป็นประธาน มีวัตถุประสงค์ในการสื่อสารทางการเมืองของรัฐบาลและต่อมาไม่นานฝ่ายกองทัพบกของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ตั้ง "สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 7 สนามเป้า" เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2501 นับว่าเป็นคู่แข่งกับโทรทัศน์ของพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์

แต่กว่าที่นักร้องเพลงตลาดจะได้ออกโทรทัศน์ช่อง 4 จนเกิดคำว่า "เพลงลูกทุ่ง" ขึ้นนั้น ก็ล่วงเลยมาจนกระทั่งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ถึงแก่อนิจกรรม ในเวลานั้นมีความเคลื่อนไหวในวงการเพลงและการวิทยุกระจายเสียง ซึ่งมาจากริเริ่มให้มีการจัดงานมอบรางวัลแผ่นเสียงทองคำพระราชทานขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2507 การตัดสินมอบรางวัลแผ่นเสียงทองคำในครั้งแรกนั้นก็มีการแบ่งแยก "เพลงตลาด" กับ "เพลงผู้ดี" ออกมาอย่างเด่นชัด

นั่นคือไม่มีนักร้องแนวตลาดแม้แต่รายเดียวได้รับรางวัลในครั้งนั้น และในปีเดียวกันนั่นเอง นักร้องแนวตลาดที่เคยถูกกีดกันก็ได้มีโอกาสออกโทรทัศน์เป็นครั้งแรกในเดือนธันวาคม จากนั้นเพลงทั้งสองแนวก็ถูกแบ่งแยกกันไปอย่างเด็ดขาดในนาม “เพลงลูกทุ่ง” และ “เพลงลูกกรุง” ซึ่งเปลี่ยนชื่อมาจาก “เพลงตลาด” และ “เพลงผู้ดี”

ที่มาของคำว่า “เพลงลูกทุ่ง” ซึ่งมีหลักฐานว่าได้มาจากรายการโทรทัศน์แล้วก็ยังมีผู้ให้ข้อสังเกตถึงแหล่งที่มาอีกทางหนึ่งของ “เพลงลูกทุ่ง” ว่ามาจากภาพยนตร์อเมริกันในแนวควอบอยตะวันตก โดยในปี พ.ศ. 2507 ได้มีภาพยนตร์ที่มีชื่อภาษาไทยไปฟ้องกับชื่อรายการของช่อง 4 ซึ่งไม่อาจทราบได้แน่ชัดว่าใครเลียนแบบใคร หรือฟ้องกันโดยบังเอิญ

วงดนตรีลูกทุ่งของครูเพลง : แหล่งสร้างงานเพลงและบ่มเพาะศิลปิน

จากบริบททางสังคมที่ประเทศไทยมีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจเงินตราขึ้นในชนบท ทำให้ชาวไร่ชาวนามีเงินทองที่จะจับจ่ายซื้อสินค้าที่สร้างความบันเทิงให้ชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยุทรานซิสเตอร์ ซึ่งเป็นสื่อที่ช่วยให้เพลงลูกทุ่งได้เข้าถึงและได้รับความนิยมจากชาวชนบทอย่างกว้างขวาง นอกจากนั้น ความเจริญของโครงข่ายคมนาคมจากเมืองหลวงไปสู่ส่วนภูมิภาคทำให้สามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้สะดวกขึ้น สิ่งเหล่านี้คือปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้วงดนตรีลูกทุ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ สามารถเดินทางไปเปิดการแสดงหารายได้จากผู้ชมในชนบทได้สะดวกขึ้น อย่างไรก็ตามการที่จะเปิดการแสดงไปสู่ส่วนภูมิภาคได้อย่างกว้างขวางนั้น วงดนตรีจะต้องปรับปรุงขีดความสามารถของตนในการบริหารจัดการการแสดงให้เข้าถึงประชาชนที่อยู่ห่างไกลออกไป กล่าวคือ ผลงานเพลงของศิลปินแม้จะได้รับการเผยแพร่ผ่านสื่อวิทยุกระจายเสียงจนได้รับความนิยมแล้ว หรือมียอดขายแผ่นเสียงได้มากเท่าไร แต่เป็นรายได้ที่เล็กน้อยมาก การจะมีรายได้หลักที่สามารถเลี้ยงปากท้องของศิลปินเพลงได้ก็จะต้องนำวงดนตรีไปเปิดการแสดงตามที่ต่าง ๆ ทั้งในลักษณะของการว่าจ้างไปแสดง หรือ เรียกว่า “งานหา” กับการนำวงดนตรีไปแสดงเก็บเงินผู้ชมเองตามจังหวัดต่าง ๆ หรือเรียกว่า “การเดินสาย” การจัดองค์กรที่มีตำแหน่งหน้าที่อย่างชัดเจนซึ่งไม่ปรากฏในวงดนตรีในยุคเพลงตลาด เพลงชีวิต จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการตอบสนองความต้องการของผู้ชมทั่วประเทศ

2. วิวัฒนาการของเพลงลูกทุ่ง

นับจากช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เกิดเพลงไทยสากลแนวที่เรียกกันว่า “เพลงตลาด” ต่อมาเปลี่ยนมาเรียกเป็น “เพลงลูกทุ่ง” ในปลายปี พ.ศ. 2507

ตลอดเวลาที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันจะเห็นได้ว่าเพลงลูกทุ่งได้ถือกำเนิดมานานมากพอที่จะสรุปถึงวิวัฒนาการในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ ได้ ถ้าพิจารณาจากองค์ประกอบด้านผู้แต่ง

เพลงนักร้อง เนื้อหาของเพลง เครื่องดนตรี และการแสดงประกอบบนเวที สามารถพิจารณา วิวัฒนาการของเพลงลูกทุ่งโดย แบ่งออกได้เป็น 5 ยุค¹² คือ

2.1 ยุคต้น

เพลงลูกทุ่งนั้นสืบสายมาจาก "เพลงตลาด" หรือ "เพลงชีวิต" ซึ่งเป็นเพลงไทยสากลที่มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับชนบท ชีวิตคนในแง่มุมต่าง ๆ ตลอดจนความยากจนในสังคม นักร้องเพลงกลุ่มนี้มักมีลีลาในการร้องเล่นลูกคอแบบชนบท มีเสียงดังฟังชัด ในช่วงระยะเวลาเริ่มแรกนี้ยัง ไม่มีการแบ่งแยกเพลงไทยสากลออกเป็นเพลงลูกทุ่งและลูกกรุง นักร้องหลายคนก็แต่งเพลงร้องเองด้วย นักแต่งเพลงเด่น ๆ ในยุคเริ่มแรก เช่น ไพฑูรย์ บุตรชื่น พยงค์ มุกดา มงคล อมาตยกุล เบญจมินทร์ (ตุ้มทอง โชคชนะ) สุรพล สมบัติเจริญ สมยศ ทัศนพันธ์ ป.ชื่นประโยชน์ ฯลฯ ส่วนวงดนตรีที่เด่น ๆ ของเพลงแนวดังกล่าวได้แก่ วงดนตรี "จุฬารัตน์" ของมงคล อมาตยกุล วงดนตรี "พยงค์ มุกดา" และวงดนตรี "สุรพล สมบัติเจริญ" วงดนตรีทั้งสามนี้ได้เป็นแหล่งก่อกำเนิดแยกตัวเป็นดนตรีเพลงลูกทุ่งเป็นจำนวนมากในเวลาต่อมา

นักร้องที่ร้องเพลงแนวนี้ในระยะต้นยังไม่เรียกกันว่า "นักร้องลูกทุ่ง" นักร้องชายที่รู้จักชื่อเสียงกันดี เช่น คำรณ สัมบุณณานนท์ ชาญ เย็นแซ นิยม มารยาท สมยศ ทัศนพันธ์ ก้าน แก้วสุพรรณ ชัยชนะ บุญยโชติ ทูล ทองใจ เบญจมินทร์ (ตุ้มทอง โชคชนะ) สุรพล สมบัติเจริญ ส่วนนักร้องหญิงที่มีชื่อเสียงเด่นดังได้แก่ ผ่องศรี วรนุช และศรีสอางค์ ตรีเนตร

ในยุคต้นนี้ ยังสามารถแบ่งนักร้องที่มีชื่อเสียงออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. เพลงลูกทุ่งยุคเก่าตอนต้น

นักร้องที่ตั้งในยุคเก่าตอนต้น เช่น สุรพล สมบัติเจริญ เบญจมินทร์ คำรณ สัมบุณณานนท์ ก้าน แก้วสุพรรณ ผ่องศรี วรนุช ยงยุทธ เขียวชาญชัย เมืองมนต์ สมบัติเจริญ ทูล ทองใจ ภาวนา ชะบาไพร อรุณี ขวัญบัว ไพรวลย์ ลูกเพชร กังวาลไพร ลูกเพชร ศรีไพร ลูกราชบุรี ก้องไพร ลูกเพชร มนต์ไพร ลูกราชบุรี แทน นครปฐม กุศล กมลสิงห์ นิยม มารยาท ชัยชนะ บุญยโชติ ไวพจน์ เพชรสุพรรณ เพลิน พรหมแดน โฆสิต นพคุณ ปอง ปรีดา ชาย เมืองสิงห์ พร ภิรมย์ เสียงทิพย์ ปทุมทอง แมน เนรมิต พนม นพพร สังข์ทอง สีใส สรวง สันติ สมานมิตร เกิดกำแพง ปทุมทิพย์ บัวตะมะ ฯลฯ

¹² อภาจ ราชบุรี, "ประวัติศาสตร์ธุรกิจเพลงลูกทุ่งไทย พ.ศ. 2507-2535," น. 1-4.

2. เพลงลูกทุ่งยุคเก่าตอนกลาง

นักร้องที่ตั้งอยู่ในยุคเก่าตอนกลาง เช่น รุ่งเพชร แหลมสิงห์ ศรีคีรี ศรีประจวบ เรียม ดาราน้อย ชาตรี ศรีชล ยุพิน แพรทอง กาเหว่า เสียงทอง ดำ แดนสุพรรณ พรชัย สร้อยเพชร ระพิน ภูไท เสมา ทองคำ พรไพร เพชรดำเนิน นุปลา สายชล กิ่งดาว จันทร์สวัสดิ์ จีระพันธุ์ วีระพงษ์ ภูษิต สว่าง ดุสิต ดุริยศักดิ์ กำแพง พิมพ์ใจ สายัณห์ สัญญา ยอดรัก สลักใจ ศรีชัย เมฆวิเชียร สดใส รุ่งโพธิ์ทอง ศรีเพชร ศรีสุพรรณ วิไล พนม คักดีสยาม เพชรชมพู ขวัญชัย เพชรร้อยเอ็ด น้ำอ้อย พรวิเชียร สัญญา พรนารายณ์ ฯลฯ

3. เพลงลูกทุ่งยุคเก่าตอนปลาย

นักร้องที่ตั้งในยุคเก่าตอนปลาย เช่น สนิธิ สมมาตร รักษาติ ศรีวิชัย แสงสุรีย์ รุ่งโรจน์ พุ่มพวง ดวงจันทร์ คัมภีร์ แสงทอง ชายธง ทรงพล พรศักดิ์ สองแสง เกรียงไกร กรุงสยาม พรชัย พรหมบัญชา สุชิน สิ้นสงเสริม อ้อยทิพย์ ปัญญาธร เสรี รุ่งสว่าง ธารทิพย์ ถาวรศิริ ศิริ ศิลป์ชัย รังสี เสรีชัย ศิรินทรา นิยากร สุณารี ราชสีมา น้ำอ้อย พุ่มสุข แสนสุข แดนดำเนิน สรเพชร ภิญโญ นื่องนุช ดวงชีวัน ชิตณรงค์ ไม้ทอง ธิดา ดวงดาว จันทรา ธีรารัตน ฯลฯ¹³

เนื้อเพลงลูกทุ่งในยุคต้นนั้นมีเนื้อหาและการใช้ภาษาที่อาจเรียกได้ว่าเป็นบทกวีแห่งชนบท ภาพของชนบทที่สะท้อนออกมาในเนื้อเพลงนั้นเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์งดงาม องค์ประกอบทางภูมิศาสตร์ที่กล่าวถึงได้แก่ พื้นนา ต้นข้าว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ บึง น้ำตก ท้องฟ้า ดอกไม้ สายลม น้ำค้าง แสงแดด แสงจันทร์ ฯลฯ สัตว์ที่พบเห็นในชนบท เช่น ไก่ นก ปลา ด้ว เสือ วัว ควาย ฯลฯ ส่วนวิถีชีวิตชาวชนบทนั้นมักกล่าวถึงความรัก ความจริงใจของหนุ่มสาว ความยึดมั่นในศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี ความขยันหมั่นเพียรของชาวนา ตลอดจนปัญหาความยากจนของชาวนา

2.2 ยุคทองของเพลงลูกทุ่ง

ยุคนี้เป็นยุคที่เพลงลูกทุ่งได้รับความนิยมกว้างขวางมาก ได้รับการขนานนามว่า “เพลงลูกทุ่ง” เป็นเอกเทศ แยกจาก “เพลงลูกกรุง” นับตั้งแต่ประกอบ ไชยพิพัฒน์ จัดรายการชื่อ “เพลงลูกทุ่ง” ทางสถานีไทยโทรทัศน์ เมื่อปลายปี พ.ศ. 2507 ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2509 มีการจัดงานแผ่นเสียงทองคำพระราชทานครั้งที่ 2 ปรากฏว่า สมยศ ทศนพันธ์ เป็นนักร้องผู้ได้รับรางวัลแผ่นเสียงทองคำพระราชทานในครั้งนี้ และเนื่องจากนักร้องลูกทุ่งชายยอดเยี่ยมผู้นี้เสียชีวิต จึงมีการเปิดเพลงของเขาตลอดจนมีผู้แต่งเพลงไว้อาลัยให้เขาอีกหลายเพลงออกเผยแพร่กันมาก

¹³ สัมพันธ์ พัทลุง, “เพลงลูกทุ่งยุคเก่า-ยุคใหม่,” ลูกทุ่งคอทคอม (1-16 กุมภาพันธ์ 2548):4.

และจากการที่ผลงานของเขาได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ทำให้เพลงลูกทุ่งอื่น ๆ พลอยตื่นตัวไปด้วย ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2506-2513 มีผลงานเพลงลูกทุ่งออกมาเป็นจำนวนมาก

นักแต่งเพลงรุ่นนี้มักเป็นผู้สืบทอดการแต่งเพลงมาจากครูเพลงในยุคต้น ตัวอย่างเช่น พี่ระ ตรีบุปผา เป็นศิษย์ของ สมยศ ทัศนพันธ์ พร ภิรมย์ สุชาติ เทียนทอง และชายเมืองสิงห์ เป็นศิษย์ของวงดนตรีจุฬารัตน์ นักแต่งเพลงที่มีชื่อเสียงในยุคนี้ท่านอื่น ๆ ได้แก่ เพลิน พรหมแดน จี๊ว พิจิตร ลำเนียง ม่วงทอง ฉลอง การะเกด ชะลอ ไตรตรองสอน ชาญชัย บัวบังศรี เป็นต้น ในช่วงเวลาที่เพลงลูกทุ่งตื่นตัวสูงมากนี้ มีนักร้องเกิดขึ้นใหม่หลายคน นักร้องเด่นของยุคนี้ได้แก่ ไวพจน์ เพชรสุพรรณ เพลิน พรหมแดน พร ภิรมย์ ชาย เมืองสิงห์ ศรีคีรี ศรีประจวบ ฯลฯ เป็นต้น

เพลงลูกทุ่งได้รับความนิยมอย่างมากจากประชาชนทั่วประเทศโดยเฉพาะในต่างจังหวัด และจากค่านิยมของประชาชนดังกล่าวทำให้เพลงลูกทุ่งตกอยู่ภายใต้ระบบธุรกิจ ซึ่งสามารถแบ่งยุคของระบบธุรกิจเพลงลูกทุ่งได้เป็นแต่ละยุค¹⁴ ดังนี้

ช่วงที่ 1 ระหว่าง พ.ศ. 2507-2511 ปี พ.ศ. 2507 เป็นปีกำเนิดเพลงลูกทุ่งและ พ.ศ. 2511 เป็นปีที่วงการเพลงลูกทุ่งต้องสูญเสียราชาเพลงลูกทุ่ง สุรพล สมบัติเจริญ ระบบธุรกิจในยุคนี้แบ่งได้ออกเป็น 2 ประเภท คือ

ก. ธุรกิจแผ่นเสียง นับเป็นธุรกิจสำคัญ เพราะเป็นธุรกิจที่ผลิตเพลงลูกทุ่งมาสู่สาธารณชน โดยมีสถานีวิทยุเป็นสื่อเผยแพร่ที่สำคัญ ธุรกิจแผ่นเสียงนอกจากจะตกอยู่กับนายทุนห้างแผ่นเสียงแล้ว ยังพบว่านักร้อง และนักประพันธ์เพลงบางคนก็ผลิตแผ่นเสียงออกจำหน่ายเองด้วย

ข. ธุรกิจวงดนตรีลูกทุ่ง นับเป็นธุรกิจที่สำคัญ เพราะเป็นธุรกิจที่มีความสำคัญต่อนักร้องเพลงลูกทุ่งมากที่สุดเพราะเป็นแหล่งรายได้ การทำวงดนตรีลูกทุ่งยังไม่ถูกแทรกแซงโดยนายทุน นักร้องที่มีชื่อเสียงสามารถตั้งวงออกเดินสายไปแสดงได้ทั่วประเทศ ธุรกิจวงดนตรีในยุคนี้เป็นธุรกิจแบบครอบครัวหรือครูกับศิษย์

ช่วงที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2511-2520 ภายหลังการเสียชีวิตของสุรพล สมบัติเจริญ ในปี พ.ศ. 2511 ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากในระบบธุรกิจเพลงลูกทุ่ง ระบบธุรกิจเพลงลูกทุ่งยังคงแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

ก. ธุรกิจแผ่นเสียง การเสียชีวิตของสุรพล สมบัติเจริญ ส่งผลให้เกิดนักร้องลูกทุ่งใหม่ ๆ มากมาย ธุรกิจแผ่นเสียงมีการขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง นับจากช่วงกลางของยุคนี้ (พ.ศ. 2515) แผ่นเสียงมีการปลอมแปลงกันมาก ประกอบกับมีการพัฒนาเทคโนโลยีทางด้านเทป

¹⁴ ฉกาจ ราชบุรี, "ประวัติศาสตร์ธุรกิจเพลงลูกทุ่งไทย พ.ศ. 2507-2535," น. 6.

คาสเซ็ทซึ่งมีราคาถูก ง่ายและสะดวกในการใช้ จึงได้รับความนิยมอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ระบบแผ่นเสียงเริ่มเสื่อมความนิยมลงไปเรื่อย ๆ

ข. ธุรกิจวงดนตรีลูกทุ่ง เนื่องจากยุคนี้มีนักร้องเกิดขึ้นมากมาย จึงมีวงดนตรีลูกทุ่งเพิ่มขึ้นมากมายตามไปด้วย ทำให้เกิดการแข่งขันกันสูง ระบบนายทุนจึงเริ่มเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งนี้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนตั้งแต่ พ.ศ. 2515 เป็นต้นมา ระบบธุรกิจวงดนตรีลูกทุ่งซึ่งเคยเป็นระบบธุรกิจแบบครอบครัวแบบครูกับศิษย์ได้เริ่มอ่อนตัวลง¹⁵

นอกจากนี้ ขจร ฝ้ายเทศ¹⁶ ได้กล่าวไว้ว่า ในขณะที่การมีวงดนตรีเป็นของตนเองเป็นสุดยอดปรารถนาของนักร้อง วงดนตรีของครูเพลงที่นักร้องจำนวนมากได้พึ่งพาอาศัยอยู่ก็เริ่มอ่อนแอลง ทั้งจากปัจจัยภายนอกที่จะต้องแข่งขันกับวงดนตรีที่เกิดขึ้นใหม่จำนวนมาก และจากปัจจัยภายในที่มาจากการแตกความสามัคคีกันในกลุ่มสมาชิกภายในวงดนตรี โดยเฉพาะความขัดแย้งกันระหว่างนักร้องรุ่นพี่ และนักร้องรุ่นน้องใหม่ในวงที่ได้รับความนิยมล้นหลามเพราะมีชื่อเสียงมากกว่า จนนำไปสู่การแย่งชิงของนักร้อง

วงดนตรีลูกทุ่งในช่วงต้นทศวรรษนี้ ถึงแม้ว่ารูปแบบการแสดงจะยังคงคล้ายคลึงกับวงดนตรีในยุคของครูเพลง กล่าวคือ ยังให้ความสำคัญกับการร้องเพลงมากกว่าทางเครื่อง แต่ก็มีเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างน้อยสองประการ

ประการแรก คือ การบริหารจัดการวงได้เปลี่ยนมือไปจากครูเพลง ซึ่งเป็นผู้ที่จะต้องสามารถสร้างผลงานเพลงได้เอง ไปสู่มือของนักร้องผู้ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีความสามารถในการแต่งเพลงได้ สิ่งนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างนักร้องและนักแต่งเพลงเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่ครูเพลงเป็นทั้งครูและเจ้านายมาสู่ความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันระหว่างนักแต่งเพลงและนักร้อง โดยนักแต่งเพลงและนักร้องต่างก็พึ่งพาอาศัยความมีชื่อเสียงของกันและกัน ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ที่มีความเคร่งครัดตามกฎหมายของวงดนตรีก็ผ่อนคลายลง กลายเป็นการนับถือเป็นครูและศิษย์กันด้วยความสัมพันธ์ส่วนตัว ซึ่งในเวลาต่อมา ความสัมพันธ์แบบครูกับศิษย์ระหว่างนักแต่งเพลงและนักร้องค่อย ๆ จางหายไป

ประการที่สอง วงดนตรีลูกทุ่งได้เปลี่ยนรูปแบบจากการที่ต้องพึ่งพานุเคราะห์ภายนอกมาสู่วงดนตรีที่มีความสมบูรณ์เบ็ดเสร็จภายในตัวเอง ก่อให้เกิดอาชีพนักดนตรีที่เป็นพลเรือนมากขึ้น ซึ่งต่อมานักดนตรีเหล่านั้นกลายมาเป็นบุคลากรสำคัญของวงการเพลงลูกทุ่งในฐานะ

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 1-4.

¹⁶ ขจร ฝ้ายเทศ, "การสื่อสารทางการเมืองในเพลงไทยลูกทุ่ง พ.ศ. 2507-2547," น. 157-159.

นักเรียบเรียงเสียงประสานและผู้อำนวยการผลิตในเวลาต่อมา วงดนตรีที่มีความพร้อมสูงก็จะมี ความสำเร็จในการแข่งขันในการเดินสายไปยังจังหวัดต่าง ๆ ได้อย่างคล่องตัว แต่ทั้งนี้ความสำเร็จของวงดนตรีก็ยังขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของนักร้องหัวหน้านั้นๆ ถ้าวงดนตรีทำรายได้ได้ดีก็จะสามารถดึงดูดใจให้คนมีฝีมือด้านต่าง ๆ มาอยู่รวมกันมากขึ้น วงดนตรีก็จะมีขีดความสามารถที่จะแข่งขันได้ต่อไป แต่ถ้าพัฒนางานต่อไปไม่ได้ก็ต้องล้มลงไปอย่างรวดเร็ว¹⁷

2.3 ยุคภาพยนตร์เพลง

เมื่อเวลาผ่านไป นักร้องและนักแต่งเพลงแนวลูกทุ่งก็เกิดมากขึ้น ระหว่างปี พ.ศ. 2513-2515 มีการแข่งขันระหว่างเพลงลูกกรุงและเพลงลูกทุ่ง นอกจากนี้ในวงการเพลงลูกทุ่งเองก็มีการประชันแข่งขันกันอย่างกว้างขวาง นักแต่งเพลงพยายามสร้างเอกลักษณ์ประจำตัวของตัวเองของนักร้องแต่ละคน มีนักแต่งเพลงเกิดขึ้นในยุคนี้เป็นจำนวนมาก บางคนมีผลงานเพียงไม่กี่เพลง บางคนมีผลงานเพลงเด่นเพียงเพลงเดียวแล้วก็เงียบหายไป อย่างไรก็ตามนักแต่งเพลงที่ประสบความสำเร็จในช่วงเวลานี้ก็มีจำนวนไม่น้อย อาทิ กานท์ การุณวงศ์ ฉลอง ภูสง่า ช. คำชะอี ชาติศรี ศรีชล พงษ์ศักดิ์ จันทุกุขา สุรินทร์ ภาคศิริ ฯลฯ

การแข่งขันในวงการเพลงลูกทุ่งปรากฏเห็นได้ชัด หลังจากที่มีการนำเพลงลูกทุ่งมาประกอบภาพยนตร์เรื่องมนต์รักลูกทุ่ง ซึ่งแสดงนำโดยพระเอกขวัญใจในยุคนั้นคือ มิตร ชัยบัญชา เพลงเอกของภาพยนตร์เรื่องนี้ประพันธ์โดย ประจักษ์ศิลปาคมในวงการเพลงลูกทุ่งคือ ไพบุลย์ บุตรชั้น ซึ่งบทเพลงมีความไพเราะ หวานซึ้ง และประทับใจแฟนเพลงทั่วเมืองไทย

นักร้องหญิงที่ประสบความสำเร็จในช่วงหลังจากภาพยนตร์เพลงมนต์รักลูกทุ่ง ได้แก่ นุสรา สายชล เพลงที่ทำให้ผู้ฟังนิยมชมชอบเธออย่างสูงได้แก่ เพลงยมบาลเจ้าขา ประพันธ์โดย ไพบุลย์ บุตรชั้น สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เพลงนี้ได้รับความนิยม เนื่องจากเนื้อหาเพลงระบายความคับข้องใจของผู้คนในเมืองไทยยุคนั้นเป็นอย่างดี เพราะเป็นยุคที่จอมพลถนอม กิตติขจร เรื่องอำนาจอยู่ และบุตรชายคือ พันเอกณรงค์ กิตติขจร ได้ใช้อิทธิพลจากการเป็นบุตรชายของนายกรัฐมนตรีแสดงอำนาจ จึงเกิดเพลงเสียดสีขึ้น เพลงยมบาลเจ้าขา มีเนื้อหาเสียดสี พฤติกรรมคนชั่ว โดยแฝงไว้ด้วยอารมณ์ขันอย่างแนบเนียน

ความสำเร็จจากการนำเอาเพลงลูกทุ่งมาประกอบภาพยนตร์เรื่อง มนต์รักลูกทุ่ง ทำให้เกิดการเลียนแบบตามมา มีการสร้างภาพยนตร์โดยมีการแสดงเพลงลูกทุ่งประกอบอีกหลายเรื่อง บางเรื่องก็วางตัวพระเอกหรือนางเอกเป็นนักร้องลูกทุ่งเสียเอง ภาพยนตร์ที่สร้างในแนวดังกล่าว เช่นเรื่อง แม่ศรีไพร ทูตเศรษฐี โทน ฯลฯ เป็นต้น นักร้องที่เกิดจากภาพยนตร์ประกอบเพลงลูกทุ่ง

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 160-165.

และโด่งดังสุดขีดในเวลาต่อมาได้แก่ สังข์ทอง สีใส ผู้ร้องเพลงประกอบภาพยนตร์เรื่อง โทณ สังข์ทอง สีใส มักเป็นผู้แต่งคำร้องและทำนองเพลงที่เขาขับร้องเอง ลักษณะเพลงของสังข์ทอง สีใส มักเป็นเพลงที่มีจังหวะ ลีลา ตลอดจนเนื้อหาสนุกสนาน มีเอกลักษณ์ของตนเอง

หลังจากประสบความสำเร็จจากการแสดงและการร้องเพลงในภาพยนตร์เรื่อง โทณ แล้วสังข์ทอง สีใส ก็ได้แสดงภาพยนตร์แนวนี้อีกหลายเรื่อง และยังตั้งวงดนตรีเองอีกด้วย เขาประสบความสำเร็จอย่างสูงทั้งในด้านการแสดงและการร้องเพลง ได้รับฉายาว่า “นักร้องหน้าผี” เนื่องจากใบหน้าของเขาซึ่งมีรูปร่างตามฉายาดังกล่าว ในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ ปรากฏว่ามีนักร้องเพลงลูกทุ่งเป็นอันมากตั้งวงดนตรีของตนเอง โดยใช้ชื่อในการร้องเพลงของตนเป็นชื่อวงดนตรี ในช่วงนี้เองที่มีการแสดงประกอบการร้องเพลงในลักษณะวิวสันต์ ๆ มีการเดินของ “นางเครื่อง” ซึ่งแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีฉูดฉาดตาเป็นที่ถูกใจของผู้ชม แม้ว่านักร้องเพลงลูกทุ่งในช่วงเวลานี้จะมีเกิดขึ้นมากมาย แต่ผู้ที่ประสบความสำเร็จก็มีอยู่ไม่มากนัก เช่น ระพีพันธุ์ ภูไท เสกศักดิ์ ภูกันทอง ศรีศิริ ศรีประจวบ สังข์ทอง สีใส สมัย อ่อนวงศ์ พนม นพพร บุปผา สายชล ยุพิน แพรทอง ชาตรี ศรีชล กาเหว่า เสียงทอง กังวานไพร ลูกเพชร เป็นต้น

อันที่จริงเพลงลูกทุ่งมีบทบาทในอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยมาตั้งแต่ทศวรรษ 2470 แล้ว นักร้องบางคนก็ได้มีโอกาสแสดงภาพยนตร์ เช่น คำรณ สัมบุณณานนท์ แต่เพลงลูกทุ่งได้เข้ามามีบทบาทอย่างชัดเจนในภาพยนตร์ ทั้งการเป็นเพลงประกอบภาพยนตร์ และการมีนักร้องเพลงลูกทุ่งได้เข้าไปร่วมแสดงภาพยนตร์จำนวนมากในช่วงทศวรรษ 2510 ทำให้วงการภาพยนตร์และวงการเพลงลูกทุ่งตื่นตัวในการเสริมบทบาทซึ่งกันและกันในการร่วมงานกัน¹⁸

แม้ว่าภาพยนตร์ซึ่งเป็นที่รู้จักและได้รับการกล่าวขวัญถึงเป็นอย่างมาก คือ “มนต์รักลูกทุ่ง” กำกับการแสดงโดย รังสี ทัศนพยัคฆ์ ที่ออกฉายเมื่อปี พ.ศ. 2513 แต่จุดเริ่มต้นของบทบาทของเพลงลูกทุ่งในภาพยนตร์นั้น เริ่มจากเหตุการณ์การเสียชีวิตของสุรพล สมบัติเจริญ ความสนใจอย่างยิ่งของประชาชนต่อสุรพล สมบัติเจริญ ทำให้มีผู้นำประวัติชีวิตของเขาไปสร้างเป็นภาพยนตร์ ซึ่งแน่นอนว่าจะต้องปรากฏผลงานเพลงของสุรพล สมบัติเจริญประกอบอยู่ในภาพยนตร์ด้วย หลังจากภาพยนตร์เรื่อง 16 ปีแห่งความหลัง ผ่านไปอย่างประสบความสำเร็จทำให้ผู้สร้างภาพยนตร์สนใจสร้างภาพยนตร์เพลงลูกทุ่งตามมาอีกเป็นจำนวนมาก ถึงแม้ภาพยนตร์บางเรื่องจะไม่ประสบความสำเร็จทางด้านรายได้จากการออกฉายแต่ภาพยนตร์ก็ส่งเสริมให้เพลงประกอบภาพยนตร์และนักร้องได้รับความนิยม เช่น “เพลงยอยศพระลอ” ซึ่งได้รับรางวัลแผ่นเสียงทองคำพระราชทานในปี พ.ศ. 2514 ก็เป็นเพลงประกอบภาพยนตร์เรื่อง “พระลอ” ความรุ่งเรืองของ

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 166.

ภาพยนตร์เพลงลูกทุ่งยังกลายเป็นช่องทางที่สร้างอาชีพใหม่ให้กับนักร้องเพลงลูกทุ่ง ซึ่งหลายคนได้กลายมาเป็นนักแสดงอาชีพไปจนถึงผู้กำกับภาพยนตร์ เช่น สังข์ทอง สีใส ได้รับความนิยมจากภาพยนตร์เรื่อง “โทน” ศรีไพร ใจพระ และพนม นพพร ได้แสดงภาพยนตร์ และเลื่อนขั้นมาเป็นผู้กำกับภาพยนตร์ในเวลาต่อมา การร่วมมือกันของสื่อทั้งสองนี้เป็นการสร้างโอกาสการขยายตัวให้แก่ทั้งฝ่ายภาพยนตร์ และทั้งฝ่ายนักร้องและนักแต่งเพลงลูกทุ่ง กล่าวคือ ภาพยนตร์สามารถสร้างฐานผู้ชมไปสู่ชนบท ผู้ชื่นชอบเพลงลูกทุ่งอยู่ก่อนแล้ว นักแต่งเพลงลูกทุ่งที่มีฝีมืออย่างครูไพฑูรย์ บุตรขัน ก็ได้กลับมามีโอกาสสร้างผลงานเพลงที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางอีก จนเป็นที่สนใจของธุรกิจทางด้านแผ่นเสียงทั้งหลาย นักร้องที่กำลังต้องเลิกอาชีพนักร้องก็ได้ใช้โอกาสการได้รับความนิยมในฐานะที่เป็น “ดารา” มาสร้างวงดนตรีของตนได้¹⁹

2.4 ยุคเพลงเพื่อชีวิต

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยอย่างกว้างขวาง วงการเพลงของเมืองไทยก็มีการปรับตัวให้รับกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมด้วย หลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ปรากฏว่ามีการอภิปรายชี้แจงทางการเมืองสูงมาก มักมีการกล่าวถึงความเหลื่อมล้ำ แตกต่างกันทางชนชั้น การเอารัดเอาเปรียบ การทุจริตของพวกพ่อค่านายทุน เกิดวงดนตรีของคนรุ่นใหม่ร้องเพลงที่เรียกกันว่า “เพลงเพื่อชีวิต” ในวงการศิลปะและวรรณกรรมเกิดกระแสความคิดแนว “ศิลปะเพื่อชีวิต” ต่อต้านกระแสความคิดแบบ “ศิลปะเพื่อศิลปะ” นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งกลุ่มสหภาพแรงงานหลายกลุ่ม ตลอดจนสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ ซึ่งมีการเคลื่อนไหวหลายครั้งโดยการสนับสนุนของนักการเมือง และนิสิตนักศึกษา จึงเป็นที่แน่นอนว่า วงการเพลงลูกทุ่งซึ่งมีธรรมชาติที่ไวต่อเหตุการณ์รอบตัวย่อมรับเอาแนวคิดต่าง ๆ ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยไว้ด้วยเช่นกัน เนื้อหาเพลงลูกทุ่งในช่วงหลังจากปี พ.ศ. 2516 จึงสอดแทรกเนื้อหาเพลงเพื่อชีวิตไว้เป็นจำนวนมาก ประกอบกับเพลงลูกทุ่งมักกล่าวถึงชีวิตชนบทอยู่แล้ว จึงไม่ยากที่จะเน้นให้เห็นปัญหาความยากไร้ของกรรมกร ชาวนา และชาวนา ให้โดดเด่นขึ้นมา

พัฒนาการของเพลงเพื่อชีวิตในทศวรรษ 2510 นี้ ส่วนหนึ่งก็มีแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากต่างประเทศ เช่น การปฏิวัติต่อสู้ในประเทศจีน การต่อต้านสังคมในสหรัฐอเมริกา โดยเพลงเพื่อชีวิตมีความเชื่อว่า เพลงสามารถเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงแนวคิดของคนในสังคมให้กลายเป็นพลังขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในสังคมได้ แนวคิดนี้ส่วนใหญ่จะมีบทบาทในกลุ่มนักศึกษา ปัญญาชน ลักษณะของเพลงและการแต่งกายของศิลปินได้รับอิทธิพลมาจากเพลง

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 167.

พื้นบ้านอเมริกัน และวิถีชีวิตของฮิปปี้ โดยการสวมใส่กางเกงยีนส์ เสื้อยืด ถักย้อม สวมรองเท้ายาง และไว้ผมยาว วงดนตรีที่มีชื่อเสียงในเวลานั้นได้แก่ คาราวัน กรรมาชน เป็นต้น

แต่สำหรับเพลงลูกทุ่ง ก็มีลักษณะเป็นเพลงเพื่อชีวิตมาก่อนจะเกิดกระแสเพลงเพื่อชีวิต เพราะมักจะกล่าวถึงชีวิตความยากไร้ของชาวไร่ชาวนา และกรรมกรมาก่อนแล้ว เมื่อมีกระแสความนิยมเพลงเพื่อชีวิต ก็ส่งผลให้เพลงลูกทุ่งที่มีเนื้อหาสะท้อนความยากจนกลายมาเป็นเพลงยอดนิยมของประชาชน และหลายเพลงก็ได้รับรางวัลจากการประกวดเพลงที่จัดโดยสถานีวิทยุของรัฐด้วย เช่น น้ำตาอีสาน ซึ่งประพันธ์โดยชลธี ธารทอง ที่ขับร้องโดยสายัณห์ สัญญา เพลงข้าวไม่มีขาย ซึ่งประพันธ์โดย เฝื่อน พรสมบูรณ์ ที่ขับร้องโดย ศรเพชร ศรสุพรรณ แสดงว่ารัฐบาลมิได้ปิดกั้นการนำเสนอความเป็นจริงเกี่ยวกับความยากจนของประชาชนดังที่เคยทำมาในรัฐยุคเผด็จการ

นอกจากการสะท้อนภาพความจริงเกี่ยวกับความคิดของเกษตรกร และกรรมกร เพลงลูกทุ่งส่วนหนึ่งก็ก้าวหน้าขึ้นไปถึงการวิพากษ์วิจารณ์ และล้อเลียนนโยบายและบุคคลในรัฐบาล โดยมีนวัตกรรมของเพลงลูกทุ่งผสมบทเจรจาหรือเพลงพูด โดยนักร้องที่บุกเบิกแนวเพลงพูดจนกลายมาเป็นเอกลักษณ์ของตน คือ เพลิน พรหมแดน โดยมีนักแต่งเพลงในแนวนี้ ได้แก่ สงเคราะห์ สมัตถภาพงษ์ สำเริง เวชประชา จี๊ พิจิตร อัมพร โจษจันทร์ นิยม มารยาท

อย่างไรก็ตาม เพลงลูกทุ่งที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองก็อยู่ได้เพียงไม่นานนัก เมื่อภายหลังเหตุการณ์นองเลือด 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 บรรยากาศทางการเมืองของไทยก็กลับสู่ความเป็นเผด็จการฝ่ายขวาอีกครั้ง เพลงลูกทุ่งการเมืองจึงต้องยุติบทบาทลง

เพลงลูกทุ่งในทศวรรษ 2510 ถือได้ว่าเป็นการก้าวขึ้นไปสู่จุดสูงสุด ทั้งในเชิงปริมาณที่มีนักร้องและวงดนตรีลูกทุ่งเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก และการพัฒนาในเชิงคุณภาพไม่ว่าจะเป็นการสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตัวของนักร้องแต่ละคน การปรับปรุงวงดนตรีให้ทันสมัยมากขึ้น ตลอดจนการพัฒนาเนื้อหาให้มีหลากหลายแง่มุม มีการนำเสนอความคิดในเชิงสร้างสรรค์สังคม ซึ่งสอดคล้องกับบริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย ถึงแม้ว่าจะมีการหยุดชะงักไปในช่วงปลายทศวรรษ แต่เพลงลูกทุ่งก็ได้เริ่มต้นการเสนอความคิดเห็นต่อบ้านเมืองที่จะยังคงปรากฏบทบาทนี้อยู่สืบต่อไปในทศวรรษต่อมา²⁰

²⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 168.

2.5 ยุคทางเครื่องและคอนเสิร์ต

เพลงลูกทุ่งยุคเพลงเพื่อชีวิตปิดฉากลงหลังจากเกิดเหตุการณ์โคกนาฏกรรม เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ผลงานเพลงลูกทุ่งที่ปรากฏออกมาหลังจากนั้นมีเนื้อหาเกี่ยวพันกับการเมืองและเศรษฐกิจน้อยลง มีความระมัดระวังในการใช้ศัพท์แสงทางการเมืองที่อาจถูกกล่าวหาว่าเป็น “ฝ่ายซ้าย” บทเพลงที่มีเนื้อหาวาดด้วยความรัก การเกี่ยวพาราสี กลับมาสู่ความนิยมเช่นเดิม

เนื้อหาใหม่ของเพลงลูกทุ่งในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 มานี้สะท้อนให้เห็นปัญหาใหม่ของสังคมไทย เช่น การย้ายถิ่นฐานในการประกอบอาชีพของชาวชนบท หญิงสาวเข้าสู่เมืองกรุงทำงานเป็นสาวใช้ กรรมกรในโรงงานทอผ้า สาวบาร์ ชายหนุ่มทำงานเป็นกรรมกร ลูกจ้างหรือไปขายแรงงานในกลุ่มประเทศอาหรับ

ไม่เพียงแต่เนื้อหาเพลงลูกทุ่งจะสะท้อนให้เห็นแง่มุมในเพลงลูกทุ่งเท่านั้น การจัดการ วงดนตรีเพลงลูกทุ่งในช่วงหลังก็ได้เปลี่ยนแปลงไปจากยุคก่อน ๆ อย่างมากมาย หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ระเบียบทุนนิยมเข้ามาครอบงำวงการต่าง ๆ ในสังคมไทย อย่างเหนียวแน่น วงดนตรีของนักร้องเพลงลูกทุ่งหลายคนต้องปิดตัวเอง เนื่องจากขาดนายทุนสนับสนุน การตั้งวงดนตรีเพลงลูกทุ่งสมัยใหม่ต้องใช้เงินลงทุนมหาศาลเพื่อซื้อเครื่องเสียง เทคนิค แสงสี การโปรโมทเพลง การจัดการเกี่ยวกับทางเครื่องซึ่งนับวันยิ่งวิจิตรตระการตามากขึ้น ฯลฯ ความล้มเหลวของ นักร้องลูกทุ่งระยะหลังนี้จึงขึ้นอยู่กับเงินเป็นปัจจัยสำคัญ

เนื่องจากลีลาการเดินของทางเครื่องประกอบการแสดงของวงดนตรีลูกทุ่งเลียนแบบมาจากตะวันตก จึงเกิดการปรับตัวของจังหวะเพลงลูกทุ่งให้สนุกและรวดเร็วตามแบบตะวันตกมากขึ้น และในช่วงระยะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 นักร้องที่มีชื่อเสียงจากต่างประเทศมาจัดการแสดงร้องเพลงเดี่ยวในเมืองไทย เรียกการแสดงแบบนี้ว่า “คอนเสิร์ต” ต่อมานักร้องคนไทยจึงจัดการแสดงแบบคอนเสิร์ตตาม แฟชั่นจัดการแสดงแบบนี้แพร่หลายมาในวงการเพลงลูกทุ่งด้วย นักร้องหญิงแนวลูกทุ่งที่โด่งดังในยุคนี้คือ พุ่มพวง ดวงจันทร์ ได้จัดการแสดงคอนเสิร์ตขึ้นที่เซ็นทรัลพลาซ่า ประมาณกลางปี พ.ศ. 2529 ในขณะที่เพลงกระแเซ ของเธอได้รับความนิยมอย่างสูง ปรากฏว่ามีผู้เข้าชมล้นหลามนับเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่แสดงถึงวิวัฒนาการอันไม่หยุดยั้งของเพลงลูกทุ่ง

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา สภาพการเติบโตของจำนวนประชากร ปรากฏให้เห็นจากสถิติคนว่างงาน วงการอาชีพอิสระต่าง ๆ มีผู้คนไหลบ่าเข้ามาในวงการมากมาย บ้างก็ประสบความสำเร็จ บ้างก็ไม่ประสบความสำเร็จ ในวงวรรณกรรมและศิลปินก็เช่นเดียวกัน จะเห็นว่ามีนักเขียน นักกลอน ดาราภาพยนตร์ นักร้องลูกกรุง นักร้องลูกทุ่ง เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ผลงานที่ผลิตออกมาก็หลากหลาย ในวงการเพลงลูกทุ่งจะสังเกตเห็นว่านักร้องและนักแต่งเพลง

ต้องปรับตัวให้ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา เพื่อที่จะผลิตผลงานออกมาแข่งขันกับผู้อื่นได้ นักแต่งเพลงแนวลูกทุ่งที่ยืนหยัดอยู่ในช่วงเวลานี้ เช่น ชลธี ธารทอง ฉลอง ภูสง่าง วิเชียร คำเจริญ ดอย อินทนนท์ สุชาติ เทียนทอง คัมภีร์ แสงทอง ชัยพร เมืองสุพรรณ ชวนชัย นิมพะวงศ์ ดาว บ้านดอน ฯลฯ

นักร้องเพลงลูกทุ่งชายที่ได้รับฉายาว่าเป็นขวัญใจเพลงลูกทุ่งคือ สายัณห์ สัญญา แต่ก็ยังมีนักร้องอื่น ๆ ที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงเช่นเดียวกัน เช่น ยอดรัก สลักใจ พร ไพโรจน์ สุรชัย สมบัติเจริญ ศรีชัย เมฆวิเชียร ศรีเพชร ศรีสุพรรณ เกรียงไกร กรุงสยาม ฯลฯ

นักร้องเพลงลูกทุ่งหญิงที่ได้รับการขนานนามว่าราชินีลูกทุ่งในยุคนี้คือ พุ่มพวง ดวงจันทร์ นักร้องหญิงอื่น ๆ ที่ได้รับความนิยมสูงเช่นกันได้แก่ นันทิดา แก้วบัวสาย ดาวใต้ เมืองตรัง หงษ์ทอง ดาวอุดร สดศรี พรหมเสกสรร อ้อยทิพย์ ปัญญาธรณ์ ฯลฯ²¹

2.6 ยุคธุรกิจเพลง และจุดอิมตัวของวงดนตรีลูกทุ่ง

เพลงลูกทุ่งไทยเป็นเพลงไทยชนิดหนึ่งที่พัฒนามาจากเพลงไทยสากล โดยได้แยกตัวเองออกมาในปี พ.ศ. 2507 และได้รับความนิยมจากประชาชนทั่วประเทศเฉพาะต่างจังหวัด จากความนิยมของประชาชนดังกล่าวทำให้เพลงลูกทุ่งตกอยู่ภายใต้ระบบธุรกิจ

2.7 ยุคแห่งการฟื้นฟูเพลงลูกทุ่งโดยรัฐ

ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2530-2539 โดยสามารถแบ่งเป็นรายละเอียดได้ดังนี้

- กระแสการครอบงำของวัฒนธรรมตะวันตกในวงการเพลงไทย
 - กึ่งศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทยกับนโยบายด้านวัฒนธรรมของรัฐ
 - สภาวะการฟื้นฟูตัวของวงการเพลงลูกทุ่งหลังงานกึ่งศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทย
- กระแสการครอบงำของวัฒนธรรมตะวันตกในวงการเพลงไทย

ในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ธุรกิจวงดนตรีลูกทุ่งก็เหลือน้อยลงอย่างแผ่วเบา เต็มที่ มีนักร้องเพียงไม่กี่คนที่ก็ยังพอดึงดูดผู้ชมได้ อย่างเช่น พุ่มพวง ดวงจันทร์ โดยวงดนตรีของเธอได้สร้างประวัติศาสตร์ในการที่วงดนตรีลูกทุ่งได้เปิดการแสดงหารายได้เพื่อการกุศลที่ห้องนภลัย โรงแรมดุสิตธานี ในปี พ.ศ. 2529 ซึ่งเป็นวงดนตรีลูกทุ่งวงแรกที่ได้แสดงต่อหน้าพระพักตร์

²¹ จินตนา ดำรงค์เลิศ, วรรณกรรมเพลงลูกทุ่ง ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม และการดำเนินชีวิตของชาวชนบทไทยที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่งไทยตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), น. 45-68.

ของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชธิดาตามาตุ พร้อมกันนั้นยังมีผู้ชมในวงสังคมชั้นสูงเข้าร่วมชมกันอย่างล้นหลาม พุ่มพวง ดวงจันทร์ จึงเป็นความหวังของวงการลูกทุ่ง โดยรวมที่จะกลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้งหนึ่ง

ธุรกิจเทปเพลงจึงดูเหมือนว่าเป็นที่มั่นสุดท้ายของศิลปินเพลงลูกทุ่ง แต่ทว่าผู้ผลิตเพลงลูกทุ่งส่วนใหญ่เป็นนักธุรกิจรายย่อยที่ผลิตเพียงเทปต้นฉบับ (มาสเตอร์เทป) แล้วทำโปรโมชันผ่านสื่อมวลชนต่าง ๆ ตามกำลังลงทุนของตน แต่การจัดจำหน่ายยังต้องพึ่งพาบริษัทเทป

ในขณะที่ธุรกิจเทปเพลงลูกทุ่งส่วนใหญ่ไม่ได้ดำเนินการกิจการโดยนักธุรกิจมืออาชีพ ผลงานเพลงบางชุดมาจากการที่นายทุนได้รู้จักชอบพอกับนักร้อง และต้องการจะสนับสนุนให้มีผลงานเพลง ก็จะลงทุนในการบันทึกเสียง และซื้อสื่อในการโปรโมชัน โอกาสที่จะทำให้นักร้องมีชื่อเสียงประสบความสำเร็จ จึงขึ้นอยู่กับโชคมากกว่าการวางแผนการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ในขณะที่ผู้ผลิตเทปเพลงในแนวสตริง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักธุรกิจที่มีหัวคิดทันสมัย นำการตลาดมาใช้ในกระบวนการสร้างผลงานเพลง ทำให้ผลงานเพลงมีโอกาสประสบความสำเร็จได้มากกว่า ผู้ผลิตผลงานเพลงและบริษัทเทปกลุ่มหลังนี้ จึงมีโอกาสเติบโตจนสามารถทำการตลาดเองได้อย่างครบวงจร โดยมีตั้งแต่ฝ่ายผลิตและสร้างสรรค์ผลงานเพลง (Production) ฝ่ายส่งเสริมการขายหรือโปรโมชัน (Promotion) ไปจนถึงฝ่ายจัดจำหน่าย (Distribution) องค์การที่ทำธุรกิจเทปเพลงที่ครบวงจรเช่นนี้จะเรียกกันว่า “ค่ายเพลง” เช่น บริษัทแกรมมี่ เอนเตอร์เทนเมนต์ จำกัด (ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2526) บริษัทนิธิทัศน์โปรโมชัน จำกัด (ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2524) บริษัทอาร์เอสโปรโมชัน จำกัด (ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2527) ค่ายเพลงเหล่านี้สามารถผลิตผลงานเพลงออกมาได้หลากหลายแนว ไม่ว่าจะเป็นเพลงลูกทุ่ง ลูกกรุง สตริง หรือเพื่อชีวิต แต่การที่จะได้รับผลตอบแทนเป็นกำไรสูงสุด ทางค่ายเพลงดังกล่าวจำเป็นต้องสร้างผลงานเพลงที่มุ่งไปยังกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ซื้อเทปกลุ่มใหญ่ที่สุดในเวลาช่วงปลายทศวรรษ 2520-ทศวรรษ 2530 ซึ่งได้แก่ กลุ่มวัยรุ่น การผลิตและการทำโปรโมชันของทางค่ายเพลงจึงทุ่มเทให้กับเพลงแนวสตริงที่อยู่ในความนิยมของวัยรุ่นเป็นหลัก โดยค่ายเพลงจะต้องพยายามครอบครองสื่อวิทยุและโทรทัศน์ เพื่อให้ประโยชน์ในการส่งเสริมศิลปินในค่ายเพลงของตน โดยอาศัยเป็นช่องทางสำหรับประเภทรายการเพลง มิวสิกวิดีโอ ภาพยนตร์ และละครโทรทัศน์

โอกาสที่ค่ายเพลงจะได้ครอบครองพื้นที่สื่อมวลชนเริ่มขึ้นในทศวรรษ 2530 ในสมัยรัฐบาลของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ หน่วยงานด้านสื่อมวลชนของรัฐไม่ว่าจะเป็นกรมประชาสัมพันธ์ หรือองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย ได้ปรับเปลี่ยนนโยบายมาสู่การหารายได้โดยการเปิดประมูลคลื่นเอฟ.เอ็ม.ของสถานีวิทยุในกรุงเทพฯ หลายคลื่น ซึ่งผลปรากฏว่าผู้ที่ได้รับสัมปทานคลื่นวิทยุส่วนหนึ่ง ก็คือ บริษัทในเครือของค่ายเพลงที่ผลิตผลงานเพลงแนวสตริงเป็นหลักนั่นเอง

ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นไปด้วยเจตนาที่คิดกันเพลงลูกทุ่งออกจากคลื่น เอฟ.เอ็ม หรือ ไม่ก็ตาม การครอบครองสื่อของค่ายเพลงสตริงก็เป็นการปิดช่องทางการเผยแพร่ผลงานเพลงลูกทุ่ง ในคลื่น เอฟ.เอ็ม. ไปโดยปริยาย ช่องทางที่พอจะเหลือในวิทยุสำหรับเพลงลูกทุ่งก็คือคลื่น เอ.เอ็ม.

สำหรับสื่อโทรทัศน์ที่ถือว่าเป็นผู้ให้กำเนิดเพลงลูกทุ่งเองก็เกือบจะไม่มีพื้นที่ เหลือสำหรับเพลงลูกทุ่ง โดยรายการโทรทัศน์ที่สนับสนุนเพลงลูกทุ่งได้ทยอยปิดตัวลงมาตั้งแต่ปลาย ทศวรรษ 2520 เนื่องจากไม่ได้รับความนิยม จึงไม่มีผู้สนับสนุนรายการ เช่น รายการชุมทางคนเด่น ซึ่งเป็นรายการประกวดนักร้องลูกทุ่ง จัดโดย ประจวบ จำปาทอง ออกอากาศทางช่อง 7 ปิดตัวลง ในปี พ.ศ. 2528 รายการลูกทุ่งสิบทิศ ซึ่งเป็นรายการประกวดนักร้องลูกทุ่งเช่นเดียวกัน จัดโดย ดำรง พุฒตาล ออกอากาศทางช่อง 5 ปิดตัวลงในปี พ.ศ. 2531 นาน ๆ ครั้งจึงจะมีวงดนตรีลูกทุ่ง พุ่มพวง ดวงจันทร์ มาขึ้นเวทีคอนเสิร์ต อย่างรายการโลกดนตรี หรือ 7 สีคอนเสิร์ตบ้าง ในขณะที่ ศิลปินเพลงแนวสตริงยึดครองเวทีคอนเสิร์ตทางโทรทัศน์เกือบสิ้นเชิง ทั้งนี้ ยังไม่รวมถึง รายการโทรทัศน์ที่ค่ายเพลงซื้อเวลามาจัดรายการเพลงและรายการป๊อปปูล่าเป็นของตนเอง จนไม่เหลือช่องว่างให้เพลงลูกทุ่งทำโปรโมชันได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย สภาพเช่นนี้ดูเหมือนว่า เพลงแนวสตริงสำหรับวัยรุ่นได้ยึดครองสื่อมวลชนอย่างเบ็ดเสร็จแล้ว

เพลงแนวสตริงสำหรับวัยรุ่นเป็นวัฒนธรรมดนตรีของตะวันตกที่เข้ามาสู่สังคม ไทยมาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ดังมีปรากฏว่าในการจัดงานแผ่นเสียงทองคำพระราชทานครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2508 ซึ่งมีการมอบรางวัลแผ่นเสียงทองคำพระราชทานประเภทลูกทุ่งเป็นครั้งแรกนั้นก็มีการมอบรางวัลประเภท “เพลงไทยชาโดว์” ในครั้งนั้นด้วย คำว่า “วงชาโดว์” ก็มีลักษณะอย่างเดียวกับวงสตริงในปัจจุบัน กล่าวคือประกอบด้วยเครื่องดนตรี เครื่องสายประเภทกีตาร์ไฟฟ้า เบส กีตาร์ และกลองชุดเป็นหลัก ถ้าหากวงใดมีเครื่องเป่าทองเหลืองผสม 3-4 ชิ้น ก็จะเรียกว่า “สตริงคอมโบ” ตัวอย่างเช่น วงแกรนเอ็กซ์ ซึ่งต่อมาก็กร่อนไปเรียกววงดนตรีกลุ่มนี้โดยรวมว่า “วงสตริง” โดยในส่วนของงานเพลงมักจะเรียกรวม ๆ ว่า “เพลงป๊อป” แต่ความนิยมของดนตรีแนวชาโดว์ หรือ สตริง ในระยะเริ่มต้นยังจำกัดอยู่ในกลุ่มวัยรุ่นในกรุงเทพฯ ที่นิยมฟังเพลงสากลจากต่างประเทศ โดยวงชาโดว์ในช่วงนี้ส่วนใหญ่จะเป็นการนำเพลงของฝรั่งมาเล่นมากกว่าจะสร้างผลงานเพลงขึ้นเอง

อย่างไรก็ตามด้วยความทันสมัยของดนตรีชาโดว์ และรีออคแอนด์โรลก็มีอิทธิพล ต่อเพลงลูกทุ่งบางส่วนด้วย อย่างในเพลง 16 ปีแห่งความหลังของสุรพล สมบัติเจริญ ก็มีลีลาเป็น สโลว์รีออค คล้ายคลึงกับสโลว์เพลงช้าของ เอลวิส เพรสลีย์ ส่วนวงดนตรีลูกทุ่งของ พยงค์ มุกดา ก็มี ลักษณะวงเป็นแบบชาโดว์ผสมลูกทุ่ง

เพลงสตริงในยุคทศวรรษ 2500 ไม่มีโอกาสได้เติบโตมาก เนื่องจากความนิยม ของเพลงลูกทุ่งและลูกกรุงยังมีอิทธิพลต่อผู้ฟังมาก ประกอบกับรัฐบาลในยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

มีนโยบายต่อต้าน เพลงประเภทร็อคแอนด์โรล ซึ่งถูกมองว่าขัดต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม จนมาถึงช่วงปลายปี พ.ศ. 2512 ซึ่งสหรัฐอเมริกาได้เข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศไทยเพื่อทำสงครามเวียดนาม วงสตริงที่เล่นเพลงสากลจึงเริ่มคึกคักขึ้นบ้าง มีวงดนตรีที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น ได้แก่ วงจอยท์ รีแอ็คชั่น ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นดิอิมพอสซิเบิล วงซิลเวอร์แซนด์ จากนั้นก็มีวงดนตรีเกิดขึ้นตามมาอีกหลายวงเช่น วงรอยัล สไปรท์ วงพี.เอ็ม.5 วงชาติตรี และ วงแกรนด์เอ็กซ์ ในยุคที่เพลงลูกทุ่งเฟื่องฟูในวงการภาพยนตร์ไทย วงสตริงบางวงก็มีบทบาทควบคู่กับเพลงลูกทุ่งด้วย เช่น ในเรื่อง โทณ ของเป๊ยก โปสเตอร์ ก็มีเพลงของวงดิอิมพอสซิเบิลร่วมอยู่ในภาพยนตร์เช่นเดียวกับเพลงลูกทุ่งของสังข์ทอง สีใส

เพลงสตริงเริ่มจะมีบทบาทจนพอจะเป็นคู่แข่งของเพลงลูกทุ่งได้ก็ในปี พ.ศ. 2522 เมื่อวงดนตรีแกรนด์เอ็กซ์ มีผลงานเพลงในชุดลูกทุ่งดิสโก้ โดยนำเพลงลูกทุ่งมาทำเป็นเพลงในจังหวะดิสโก้ เทปชุดนั้นมียอดขายสูงขึ้นเป็นหลักแสนม้วนเป็นชุดแรกของวงดนตรีแนวสตริง ทำให้ธุรกิจเทปเพลงหันมาให้ความสนใจเพลงสตริงมากขึ้น จากนั้นก็มีวงสตริงออกเทปตามมาอีกเป็นจำนวนมาก เช่น วงแมคอินทอช วงคีรีบุณ วงคาราบาว วงฟรุ๊ตตี้ วงดนตรีเหล่านี้มีเนื้อหาและทำนองเพลงสำหรับวัยรุ่นโดยเฉพาะมากขึ้น เป็นการแบ่งแยกกลุ่มผู้ฟังออกเป็นกลุ่มเป้าหมายอย่างชัดเจน โดยแยกออกจากเพลงลูกทุ่งสำหรับผู้ใหญ่ และเพลงลูกทุ่งสำหรับชาวบ้านในชนบท

เมื่อเพลงลูกทุ่งถึงจุดอิ่มตัว และเสื่อมความนิยมลงในช่วงปลายทศวรรษ 2520 เพลงสตริงจึงเข้ามาครองตลาดของธุรกิจเทปเพลง จากการที่เพลงสตริงกลายมาเป็นผู้นำในตลาดเทปเพลง เพลงในแนวอื่น ๆ จึงพยายามปรับตัวให้มีกลิ่นอายของเพลงสตริงเข้ามาเพื่อให้เข้ารสนิยมของยุคสมัยมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากแนวคิดในการสร้างสรรค์แนวเพลงลูกทุ่งแนวสตริงในงานเพลงของพุ่มพวง ดวงจันทร์ ในปี พ.ศ. 2528

เมื่อเพลงสตริงก้าวมาสู่อุตสาหกรรมบันเทิงอย่างเต็มรูปแบบ โดยครอบคลุมช่องทางสื่อต่าง ๆ ไว้เกือบทุกประเภท ทำให้เพลงสตริงถูกจับตามองในฐานะที่เป็นช่องทางการเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกที่หลังไหลเข้ามาอย่างรวดเร็ว และมีอิทธิพลในการปลูกฝังอุดมการณ์ที่สามารถครอบงำวิถีชีวิตของวัยรุ่นได้โดยรวม โดยมีวัฒนธรรมดนตรีที่นำเข้าจากการดำเนินชีวิตแบบวัยรุ่นตะวันตก นอกเหนือจากสไตล์ของดนตรีตะวันตกแล้ว ยังรวมไปถึงวัฒนธรรมการแต่งกาย และการบริโภคสินค้าอื่น ๆ ที่ศิลปินเพลงนำเสนอเป็นแม่แบบ แนวคิดดังกล่าวนี้ เอื้อโอกาสในการประสานประโยชน์ทางการตลาดกันได้เป็นอย่างดีระหว่างค่ายเพลง และธุรกิจที่ผลิตสินค้าอุตสาหกรรมที่มุ่งเน้นไปที่กลุ่มเป้าหมายในวัยรุ่น ทำให้เพลงสตริงได้รับการสนับสนุนจากเจ้าของสินค้าที่เน้นความทันสมัยแบบตะวันตก ในการนำเสนอผ่านทางสื่อมวลชนต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง และครอบคลุมมากกว่าแนวอื่น ๆ

ปรากฏการณ์ประสานประโยชน์ระหว่างธุรกิจเพลงกับเจ้าของสินค้าก็เคยเกิดขึ้นกับวงดนตรีลูกทุ่งเช่นเดียวกัน เมื่อเพลงลูกทุ่งเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางในชนบท เจ้าของสินค้าที่ต้องการส่งเสริมการขายสินค้า ให้กับกลุ่มเกษตรกรในชนบทก็จะให้การสนับสนุนทั้งในส่วนของรายการวิทยุที่จัดเพลงลูกทุ่งในรูปแบบของสพออดโฆษณา และให้การสนับสนุนกับวงดนตรีในการเดินสายพร้อมกับการร่วมเสนอขายสินค้าไปด้วย

เมื่อเพลงสตริงที่เป็นตะวันตกสามารถประสานประโยชน์กับสินค้าบริโภคที่เป็นตะวันตก จึงทำให้วัฒนธรรมวัยรุ่นไทยมีแนวโน้มไปสู่วัฒนธรรมวัยรุ่นตะวันตกมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากศิลปิน ดารานักร้องที่ได้รับความนิยมในช่วงนั้นมักเป็นลูกครึ่งฝรั่ง เมื่อวัยรุ่นยึดเอาศิลปิน ดารานักร้องเป็นต้นแบบของการแสดงออกของตน โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางภาษาที่เริ่มมีความเบี่ยงเบนจากหลักภาษาไทยไม่ว่าจะเป็นการใช้ถ้อยคำ และสำเนียงในการร้องเพลงแนวสตริงของวัยรุ่นที่มักสร้างเอกลักษณ์ให้มีการผสมประสานกับภาษาอังกฤษ จนเป็นที่วิพากษ์ของผู้ที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์เอกลักษณ์ของชาติ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ นักวิชาการ สถาบันการศึกษา ตลอดจนภาคเอกชนที่มีแนวคิดในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ความวิตกเกี่ยวกับกระแสการครอบงำของวัฒนธรรมตะวันตกกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ซึ่งเพลงลูกทุ่งถูกหยิบยกขึ้นมาให้เป็นส่วนหนึ่งของทหพหน้าในการต่อสู้เพื่อดำรงรักษาเอกลักษณ์ของชาติในยุคนี้ อันกลายเป็นที่มาของการจัดงานกึ่งศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทย เมื่อ ปี พ.ศ. 2532 และได้มีการจัดกิจกรรมขึ้นอย่างต่อเนื่องอีกหลายครั้ง

กึ่งศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทยกับนโยบายด้านวัฒนธรรมของรัฐ

ก่อนจะมีการอนุรักษ์เพลงลูกทุ่งโดยการรื้อฟื้นเพลงลูกทุ่งยอดนิยมในอดีตขึ้นมาร้องใหม่จากการจัดงานกึ่งศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทยในปี พ.ศ. 2532 นั้น แนวคิดในเรื่องการนำเพลงเก่ามาผลิตใหม่ได้เริ่มเกิดขึ้นแล้วตามค่ายเพลงขนาดใหญ่ เนื่องจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเพลงสตริงสำหรับวัยรุ่นจนเต็มตลาด ได้ก่อให้เกิดช่องว่างสำหรับกลุ่มผู้ฟังวัยผู้ใหญ่ ซึ่งไม่มีเพลงสำหรับคนกลุ่มนี้ เมื่อค่ายเทปทั้งหลายได้มองเห็นถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากกลุ่มผู้ฟังที่เป็นผู้ใหญ่จึงพากันนำเอาเพลงเก่าซึ่งเป็นที่รู้จักนำกลับมาผลิตใหม่ โดยใช้นักร้องรุ่นใหม่ และนำนักร้องที่ร้องเพลงต้นฉบับเดิมกลับมาขับร้องในดนตรีที่เรียบเรียงใหม่ ในช่วงปี พ.ศ. 2530-2531 เพลงลูกทุ่งที่เรียบเรียงเสียงประสานบันทึกเสียงใหม่นั้น มีออกวางจำหน่ายหลายชุด เช่น ชุดธงไชย 2501 จากค่ายแกรมมี่ เอนเตอร์เทนเมนท์ ชุดตราบนิรันดร์ ชุดที่ 1-3 ขับร้องโดยนักร้องจากค่ายอาร์เอสโปรโมชัน ชุดเยื่อไม้ ชุดที่ 1-2 ชุดบานเช้า บานเย็น ขับร้องโดย วิระ บำรุงศรี และ อรวี สัจจานนท์ จากค่ายคิตาเรคคอร์ด สุเทพ วงศ์กำแหง ขรินทร์ นันทนาคร และสวลี ผกาพันธุ์ ในผลงานที่ใช้ชื่อว่า “มหาอมตะนิรันดร์กาล” ของค่ายนิธิทัศน์โปรโมชัน ผลงานเหล่านี้ก่อให้เกิด

กระแสตื่นตัวในสังคมให้หันมาสนใจคุณค่าของผลงานเพลงในอดีต ซึ่งส่งผลส่วนหนึ่งมาสู่แนวคิดการอนุรักษ์เพลงลูกทุ่งที่เริ่มต้นอย่างจริงจังในทศวรรษ 2530 นี้

หลังจากงานกึ่งศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทยครั้งแรกประสบความสำเร็จ ได้ก่อให้เกิดกระแสเรียกร้องจากผู้ชมที่พลาดการเข้าชมงานในครั้งแรก และที่สำคัญ ยังมีข้อติดงในเรื่องของกฎเกณฑ์การตัดสินคัดเลือกเพลงดีเด่นที่ยังมีลักษณะคับแคบ ไม่ครอบคลุมความเป็นจริงของเพลงลูกทุ่ง จึงมีการจัดงานกึ่งศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทยภาค 2 ขึ้นอีกในปี พ.ศ. 2534 โดยเปลี่ยนหลักเกณฑ์การพิจารณาเพลงให้ครอบคลุมถึงเพลงที่มีลักษณะ ดังต่อไปนี้ด้วย

1. เพลงลูกทุ่งที่ได้ทำนองมาจากเพลงไทยของเก่า
2. เพลงลูกทุ่งที่ได้ทำนองมาจากเพลงต่างชาติ
3. เพลงลูกทุ่งที่ลอกเลียนแบบทำนองอื่น ๆ โดยไม่ได้แต่งเอง
4. เนื้อร้องที่หมิ่นเหม่หรือประชดประชัน แต่ไม่ล่อแหลมเกินไป

ผลที่ตามมาจากการอนุรักษ์และส่งเสริมเพลงลูกทุ่งโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการในความสัมพันธ์ระหว่างวงการเพลงลูกทุ่งกับสังคมไทย คือ

1. เพลงลูกทุ่งที่เคยเสื่อมความนิยมกลับมาอยู่ในความสนใจของประชาชนอย่างกว้างขวาง
2. เพลงลูกทุ่ง จากเดิมที่เป็นศิลปะการแสดงร่วมสมัยอย่างหนึ่งกลับได้รับการยกย่องจากรัฐและสังคมไทยโดยทั่วไปว่าเป็นเอกลักษณ์และมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของไทย
3. นักประพันธ์เพลงซึ่งเป็นผู้ทำงานเบื้องหลังมาโดยตลอด ได้รับการยกย่องและส่งเสริมให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายยิ่งขึ้น ในขณะที่นักร้องหลาย ๆ คนที่เคยถูกลืมไปแล้วก็ได้กลับมาเป็นที่นิยมและมีงานร้องเพลงอย่างต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน

จากการจัดกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง มีผลทำให้เพลงลูกทุ่งกลับมาสู่ความนิยมของผู้ฟังเพลงอีกครั้ง ศิลปินเพลงลูกทุ่งรุ่นเก่าได้มีโอกาสกลับมาแสดงศักยภาพในการร้องเพลงบันทึกเสียง และมีงานแสดงรับเชิญอย่างต่อเนื่อง และยังช่วยส่งผลให้นักร้องเพลงลูกทุ่งรุ่นใหม่ได้มีโอกาสสร้างชื่อเสียงในธุรกิจเพลงช่วยปลายทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา

กระแสของการผลักดันให้เพลงลูกทุ่งได้รับการยกระดับขึ้นมาเป็นศิลปะประจำชาติอีกแขนงหนึ่ง ทำให้เพลงลูกทุ่งได้เข้ามาอยู่ในกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทยของรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นศิลปะแขนงหนึ่งที่ถูกผู้สร้างสรรค์ได้รับพระราชทานรางวัล "ศิลปินแห่งชาติ" จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นับว่าเป็นเกียรติยศสูงสุดของบุคคลที่เป็นศิลปินทุกแขนง ซึ่งตำแหน่งศิลปินแห่งชาติเริ่มมีขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 ในรัฐบาลสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์

โดยมีนายชวน หลีกภัย ดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ตำแหน่งศิลปินแห่งชาติ เป็นกิจกรรมที่เนื่องมาจากนโยบายเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

ถึงแม้ว่าเพลงลูกทุ่งได้รับการเลือกมาเป็นหน้าด่านทางวัฒนธรรม เพราะด้วยเหตุผลที่เป็นเพลงสะท้อนวิถีชีวิตในชนบทของไทย อันเป็นรากเหง้าของความเป็นไทย แต่เมื่อพิจารณากำเนิดและพัฒนาการของเพลงลูกทุ่งโดยปราศจากอคติแล้ว จะพบว่าเพลงลูกทุ่งก็คือเพลงที่เปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกมานานแล้วเช่นกัน หากแต่มีการปรับเปลี่ยนผสมกลมกลืนกันได้โดยไม่สูญเสียความเป็นไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้อยคำสำเนียงที่นักร้องลูกทุ่งเปล่งออกมา คือสำเนียงไทยแท้ ๆ จนถึงกับมีผู้เปรียบเทียบว่า ถ้าเอาเพลงฝรั่งไปให้นักร้องลูกทุ่งร้องมันก็จะกลายเป็นเพลงลูกทุ่ง เพลงลูกทุ่งที่มีทั้งความเป็นไทย และความเป็นสากลในตัวนั้นจึงเปรียบได้กับ "วัดจีน" ทางด้านวัฒนธรรมของไทยที่ได้ผล มากกว่าจะเอาความเป็นไทยแท้ ๆ อย่าง โขน ละคร เพลงไทยเดิม ลำตัด ลิเก ไปปะทะกับกระแสวัฒนธรรมตะวันตกโดยลำพัง ถ้าหากทำให้เยาวชนหันมาสนใจเพลงลูกทุ่งได้ต่อไป ก็จะสามารถไปสู่การยอมรับเพลงไทยเดิม เพลงพื้นบ้านที่เพลงลูกทุ่งได้หยิบมาผสมผสานไว้ในขั้นต่อไป

สภาวะการฟื้นตัวของวงการเพลงลูกทุ่งหลังงานถึงศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทย

หลังจากงานถึงศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทยที่ได้จัดต่อเนื่องกันถึง 2 ครั้ง ในปี พ.ศ. 2532 พ.ศ. 2534 และกิจกรรมต่อเนื่องที่จัดโดยคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ธุรกิจเทปเพลงก็ได้ใช้โอกาสที่ผู้ฟังมีความตื่นตัวเรื่องเพลงลูกทุ่งนี้ทำการผลิตซ้ำผลงานเพลงลูกทุ่งที่เคยได้รับความนิยมในอดีตออกมาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะผลงานเพลงลูกทุ่งในทศวรรษ 2510 และ 2520 ส่วนใหญ่จะนำเอานักร้องต้นฉบับดั้งเดิมกลับมาบันทึกเสียง ซึ่งสามารถทำกำไรให้แก่ธุรกิจเทปเพลงได้อย่างเป็นกอบเป็นกำ ข้อที่น่าสังเกตก็คือ ในยุคถึงศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทยนั้น มีจำนวนการผลิตผลงานเพลงลูกทุ่งขึ้นใหม่น้อยเมื่อเทียบกับทศวรรษก่อนหน้านี้ เนื่องจากการผลิตผลงานเพลงใหม่ ๆ นักร้องใหม่ ๆ จะต้องเสียงบประมาณในการทำโปรโมชันผ่านสื่อมวลชนที่มีค่าใช้จ่ายสูงมาก และไม่แน่ว่าจะได้รับการตอบรับจากผู้ฟังเพลงหรือไม่ เมื่อธุรกิจเทปเพลงซึ่งเป็นกลไกหลักที่ค้ำจุนอาชีพของคนในวงการลูกทุ่งส่วนใหญ่ไม่ให้ความสำคัญกับการสร้างศิลปินใหม่เพื่อผลประโยชน์ในระยะยาวเท่าที่ควร

ในสภาพการณ์เช่นนี้ทำให้การฟื้นตัวของวงการเพลงลูกทุ่งที่มีอนาคตที่ไม่แน่นอน หากการสนับสนุนของรัฐบาลที่ถือว่าเป็นตัวแปรแทรกซ้อนยุติบทบาทลง ซึ่งในช่วงปี พ.ศ. 2534 รัฐบาลที่เคยสนับสนุนเพลงลูกทุ่งก็ถูกรัฐประหาร โดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ ก่อนที่ตามมาด้วยเหตุการณ์การเรียกร้องประชาธิปไตยในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 ความผันผวนทางการเมืองทำให้การสนับสนุนที่รัฐจะมีให้กับวงการเพลงลูกทุ่งขาดความต่อเนื่องและจริงจัง เหมือนกับงานถึงศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทยสองครั้งแรก

ในปี พ.ศ. 2535 หลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ได้ 3 สัปดาห์ วงการเพลงลูกทุ่งสูญเสีย พุ่มพวง ดวงจันทร์ ผู้เป็น “ราชินีเพลงลูกทุ่ง” ผู้ได้สร้างผลงานเพลงลูกทุ่งให้เป็นที่ยอมรับในสังคมจากคนทุกระดับชั้นได้อย่างกว้างขวาง ไม่แพ้สุรพล สมบัติเจริญ ผู้ที่ได้รับยกย่องให้เป็น “ราชาเพลงลูกทุ่ง” ซึ่งเสียชีวิตในปี พ.ศ. 2511 ศิลปินทั้งสองต่างก็เสียชีวิตในช่วงที่กำลังมีชื่อเสียงโด่งดัง ข่าวการเสียชีวิตของศิลปินทั้งสองยังกลายเป็นประเด็นข่าวที่สื่อมวลชนให้ความสนใจติดตามข่าวการเสียชีวิตของพุ่มพวง ดวงจันทร์ ถึงกับเบี่ยงเบนความสนใจของสื่อมวลชนไปจากปัญหาวิกฤตการณ์ทางการเมือง สิ่งตามมาเหมือนกันอีกประการหนึ่งก็คือ ทั้งสุรพล สมบัติเจริญ และพุ่มพวง ดวงจันทร์ ต่างก็กลายมาเป็นแม่แบบให้กับนักร้องรุ่นต่อมา ในกรณีของ สุรพล สมบัติเจริญ นักร้องที่เลียนแบบแนวเสียงร้องเช่น กังวาลไพร ลูกเพชร บรรจบ เจริญพร เป็นต้น สำหรับนักร้องที่ยึดพุ่มพวง ดวงจันทร์ เป็นต้นแบบก็มีทั้งที่เป็นน้องสาวร่วมสายเลือดอย่าง สลักจิตร์ ดวงจันทร์ จันทร์จวง ดวงจันทร์ และนักร้องคนอื่น เช่น ย้อย ญาติเยอะ ภัทรา ทิวานนท์ ไพจิตร อักษรณรงค์ แต่เหตุการณ์ที่ตามมาจากการสูญเสียราชาและราชินีลูกทุ่งก็มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ในขณะที่สุรพล สมบัติเจริญ เสียชีวิตเขาได้สร้างนักร้องลูกศิษย์ลูกหาไว้มาก ทั้งนี้ ยังไม่รวมถึงนักร้องผู้เป็นศิษย์ของครูเพลงในสังกัดวงดนตรีอื่น ๆ จำนวนมากมายที่กำลังพร้อมจะขึ้นมามีชื่อเสียงโดดเด่น การเสียชีวิตของ สุรพล สมบัติเจริญ จึงเหมือนแรงระเบิดที่ทำให้วงการเพลงลูกทุ่งขยายตัว มีนักร้องโด่งดังขึ้นมาพร้อม ๆ กันเป็นจำนวนมาก แต่กรณีการเสียชีวิตของพุ่มพวง ดวงจันทร์ ที่เธอจากไปในขณะที่ยังไม่มีนักร้องรุ่นหลังที่มีศักยภาพพอที่จะเทียบเคียงกับเธอได้ วงการเพลงลูกทุ่งจึงค่อนข้างชะงักงันมากกว่าจะตื่นตัว เทปเพลงที่ออกมาจำหน่ายเต็มตลาดในเวลานั้นคือ เทปเพลงประเภทรวมฮิตของพุ่มพวง ดวงจันทร์ เช่นเดียวกับผลงานการผลิตซ้ำเพลงเก่า นักร้องเก่าซึ่งเกาะกระแสถึงศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทยมา ในส่วนของนักร้องที่พยายามยึดพุ่มพวง ดวงจันทร์ เป็นสูตรสำเร็จหลายรายก็ใช้นักแต่งเพลงคนเดียวกับพุ่มพวง ดวงจันทร์ คือ ลพ บุรีรัตน์ แต่ก็ไม่มีใครที่จะถือได้ว่าประสบความสำเร็จที่พอจะเทียบเคียงกับต้นฉบับอย่างพุ่มพวง ดวงจันทร์ได้

อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. 2535 นั้นเอง วงการเพลงลูกทุ่งได้เกิดความตื่นตัวในการสร้างศิลปินนักร้องลูกทุ่งขึ้นใหม่จากผลสำเร็จอย่างคาดไม่ถึงของผลงานเพลง “สมศรี 1992” ขับร้องโดย ยิ่งยง ยอดบัวงาม ประพันธ์โดย วุฒิ วรรณต์ โดยสร้างประวัติการณ์ความดังและสถิติยอดขายเทปมากกว่า 5 ล้านตลับ โดยไม่รวมแผ่นซีดี และม้วนวีดีโอคาราโอเกะ ผลงานชุดนี้เกือบจะไม่มีโอกาสเป็นที่รู้จักของใครเลย เนื่องจากบริษัทเทปทุกแห่งที่ ภมร อโณทัย นำผลงานเทปต้นฉบับไปเสนอขาย ต่างปฏิเสธโดยสิ้นเชิง เขาจึงตัดสินใจใช้เงินทุนก้อนสุดท้ายที่มีเสี่ยงทำโปรโมชันเองโดยให้บริษัท บ็อกซิ่งชาวด์ จัดจำหน่าย

ผลงานนี้จึงเปลี่ยนชีวิตของ ยิ่งยง ยอดบัวงาม ให้กลายมาเป็นนักร้องยอดนิยมมาจนถึงปัจจุบัน และเปลี่ยนชีวิตของ ภมร อโณทัย ให้กลายเป็นเศรษฐีร้อยล้านในช่วงข้ามคืน แต่ที่

สำคัญที่สุดผลงานชุดนี้ได้เปลี่ยนทัศนคติของผู้ประกอบธุรกิจเพลงลูกทุ่งให้เชื่อมั่นที่จะยอมเสี่ยงในการสร้างนักร้องใหม่ ผลงานใหม่ออกมา “สมศรี 1992” กลายเป็นเพลงที่จุดวงการเพลงลูกทุ่งจากอาการ “โคมา” ซึ่งลูกทุ่งในเวลานั้นอยู่กันไปแบบ “กินสมบัติเก่า” แล้วยังมาสูญเสียผู้เป็นความหวังของเพลงลูกทุ่งอย่าง พุ่มพวง ดวงจันทร์ ไปอีก “สมศรี 1992” จึงถือได้ว่าเป็นลมหายใจเอือกสุดท้ายของเพลงลูกทุ่ง ถ้าหากไม่มีผลงานที่ประสบความสำเร็จเช่นนี้แล้ว พัฒนาการของเพลงลูกทุ่งก็อาจสิ้นสุดลงกลายเป็นประวัติศาสตร์หน้าหนึ่งของเพลงไทยเพียงแค่ทศวรรษ 2530 เท่านั้น

หลังจากความสำเร็จของสมศรี 1992 เพลงลูกทุ่งก็เริ่มมีการเคลื่อนไหวที่จะสร้างศิลปินรุ่นใหม่ จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2539-2540 เพลงลูกทุ่งจึงเริ่มประสบความสำเร็จอย่างต่อเนื่องกัน ได้แก่ เพลง สักนาง ขับร้องโดย มนต์สิทธิ์ คำสร้อย ผลงานของสถาพร แก้วสุโพธิ์ ผลิตโดยบริษัทซัวร์อดิไอในปี พ.ศ. 2539 ส่วนปี พ.ศ. 2540 เพลงที่โด่งดังมากคือ เพลงรักน้องพร ซึ่งเป็นผลงานเพลงของเกียรติ เฉลิมชัย ส่งให้นักร้องลูกทุ่งรุ่นทศวรรษ 2510 อย่างสดใส รุ่งโพธิ์ทอง กลับมามีชื่อเสียงอีกครั้ง ในส่วนของนักร้องหญิงก็มีเพลง เลิกแล้วคะ ที่ได้รับความนิยม ซึ่งเป็นผลงานการประพันธ์ของสมนึก อินชุม และวุฒิพงษ์ ของอ่อน ทำให้ อาภาพร นครสวรรค์ ซึ่งออกเทปแล้วไม่ประสบความสำเร็จติดต่อกันมาถึง 8 ชุด ได้กลายมาเป็นนักร้องเพลงลูกทุ่งหญิงในระดับแนวหน้าของวงการ

ความสำเร็จของเพลงลูกทุ่งเหล่านี้ เป็นผลพวงมาจากคุณูปการของรัฐ ในการยกระดับวงการเพลงลูกทุ่งให้เป็นที่ยอมรับในฐานะเอกลักษณ์ของชาติ เมื่อลูกทุ่งเริ่มมีโอกาสใช้พื้นที่ของสื่อมวลชนในการนำเสนอผลงานเพลงต่อประชาชนในวงกว้างทำให้ผู้สร้างสรรค์ผลงานเพลงลูกทุ่งเกิดความมั่นใจว่าผู้ฟังที่ยังชื่นชอบเพลงลูกทุ่งยังคงมีอยู่มาก เพียงแต่คนเหล่านี้ ถูกทำให้เจียบเสียงลงด้วยอิทธิพลการครอบครองสื่อมวลชนของค่ายเพลงที่ผลิตและส่งเสริมเพลงแนวสตริงให้ดูเหมือนเป็นวัฒนธรรมมวลชนกระแสหลักในสังคมไทย แต่เมื่อใดที่มีผลงานเพลงลูกทุ่งที่สามารถเข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกและวิถีชีวิตของผู้คนในเวลานั้นได้อย่างแท้จริงแล้ว คนไทยส่วนใหญ่ของประเทศที่เติบโตมาโดยซึมซับเสียงเพลงลูกทุ่ง ก็พร้อมที่จะให้การสนับสนุนผลงานเพลงลูกทุ่งต่อไป²²

²² ขจร ฝ้ายเทศ, “การสื่อสารทางการเมืองในเพลงไทยลูกทุ่ง พ.ศ. 2507-2547,”

2.8 ยุคลูกทุ่งครองเมือง

ซึ่งเป็นช่วงเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2540-2539 โดยสามารถแบ่งเป็นรายละเอียดได้ดังนี้

- การเติบโตของเพลงลูกทุ่งในยุคเศรษฐกิจตกต่ำ
- การรวกกลับของวัฒนธรรมมวลชนไปสู่ความเป็นลูกทุ่ง
- แนวโน้มอนาคตของเพลงลูกทุ่ง : ความยั่งยืนหรือฟองสบู่

การเติบโตของเพลงลูกทุ่งในยุคเศรษฐกิจตกต่ำ

การเติบโตของเพลงลูกทุ่งที่มีฐานการผลิตผลงานเพลงอยู่ในธุรกิจเทปเพลงนั้นสืบเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเริ่มต้นจากจุดตกต่ำของเพลงลูกทุ่ง ในลักษณะเหมือนโซ่ช่วย แต่ความสำเร็จของยอดชายเทปชุด “สมศรี 1992” นั้น หากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วก็จะเห็นความสอดคล้องของเนื้อหาเพลง สีสันของดนตรี กับอารมณ์ความรู้สึกของประชาชนที่มีต่อสภาพสังคมในยุคเศรษฐกิจฟองสบู่ ตลอดในพฤติกรรมผู้ซื้อเทปที่กำลังเริ่มเปลี่ยนไป

ในส่วนของสีสันของดนตรีชุด “สมศรี 1992” หากวัดด้วยมาตรฐานของดนตรียุคสตริงรุ่งเรืองนั้น ถือได้ว่าเป็นดนตรีที่เรียบง่ายธรรมดาที่สุด ไม่มีจังหวะกลองที่หนักแน่น ไม่มีแนวประสานเครื่องเป่าที่ซับซ้อน ใกล้เคียงกับสีสันดนตรียุคเพลงอมตะเงินล้าน ที่ใช้อิเล็กทรอนิกส์ตัวเดียวบันทึกเสียง สิ่งนี้เริ่มแสดงให้เห็นถึงจุดอิมตัวของสีสันดนตรีแนวสตริงที่เน้นความหนักแน่น ทันสมัยของภาคดนตรี ซึ่งผลงานของพุ่มพวง ดวงจันทร์ โด่งดังสุดขีดจากชุด “กระแจะ” เมื่อปี พ.ศ. 2528 น่าจะถือได้ว่าเป็นการพัฒนาขั้นสูงสุดของการประยุกต์เพลงลูกทุ่งเข้ากับแนวสตริง เพราะเมื่อพุ่มพวง ดวงจันทร์ พยายามทำให้แนวดนตรีก้าวหน้าไป ยิ่งกว่านั้นในชุดดึกแดกหมูกบอร์ โดยออกไปเป็นแนวดนตรีฟิวชั่นแจ๊ส ก็ไม่ประสบความสำเร็จ จึงต้องหวนกลับมาอยู่ในแนวทางเดิม

ขีดจำกัดของการเป็นลูกทุ่งผสมสตริงนี้ ก็ยังคงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับนักร้องลูกทุ่งในยุคต่อมาด้วย ถ้าหากเพลงลูกทุ่งเพลงใดมีแนวดนตรีที่ล้ำหน้าเกินไป จากระดับที่เป็นอยู่ในชุดกระแจะของพุ่มพวง ดวงจันทร์ มักไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะไม่เป็นที่ยอมรับของผู้ฟังลูกทุ่ง ตัวอย่างเช่น ผลงานเพลงของ จักรพรรณ์ อาบครบุรี ซึ่งประสบความสำเร็จอย่างมากในบทบาทนักร้องลูกทุ่งจากผลงานเพลงชุด หัวแก้วหัวแหวน ชุด 1-9 ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำเพลงเก่า ด้วยแนวดนตรีเดิมเหมือนต้นฉบับ กลับไม่ประสบความสำเร็จกับเพลง “รักคุณยิ่งกว่าใคร” ซึ่งเป็นเพลงใหม่ที่มีแนวดนตรีที่ก้าวหน้าทันสมัยเป็นอิเล็กทรอนิกส์มิกซ์ ตามความถนัดของคนทำดนตรีค่ายแกรมมี่ เอนเตอร์เทนเมนท์ แต่เมื่อผลงานของ จักรพรรณ์ อาบครบุรี ลดระดับความเป็นเพลงสตริงลงมาในชุดต่อ ๆ มา อย่างเพลง “ต้องมีสักวัน” เขาก็กลับมาได้รับความนิยมขึ้นอีกครั้ง แนวคิดเดิม ๆ ที่ค่ายเพลงสตริง มักจะให้ความสำคัญกับภาคดนตรีมากกว่าเนื้อหาของเพลงที่ก่อให้เกิดการ

“นำเข้า” แนวเพลงใหม่ล่าสุดจากตะวันตกตลอดเวลานั้น เริ่มจะใช้ไม่ได้ผล อย่างน้อยก็เริ่มไม่ได้ผลกับกลุ่มผู้ฟังเพลงลูกทุ่ง ซึ่งคนฟังจะฟังเนื้อหามากกว่าฟังดนตรี ดนตรีจะ “ทันสมัย” หรือ “เชย” นั้นไม่ใช่ปัจจัยสำคัญของความสำเร็จอีกต่อไปแล้ว นอกจากนี้เสียงร้องที่มีความบริสุทธิ์ตามธรรมชาติของคนชนบท อันเป็นเสน่ห์ของเพลงลูกทุ่งมาแต่อดีตก็เป็นอีกสีสันหนึ่งที่มองข้ามไม่ได้

สำหรับเพลงลูกทุ่งนั้นถือว่าเนื้อหาของเพลงมีความสำคัญมากกว่าเรื่องของดนตรี ผลงานเพลงใดจะโดนใจของผู้ฟังหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับเนื้อหาของเพลง ในเพลง “สมศรี 1992” นั้น มีเนื้อหาเกี่ยวกับหญิงสาวจากชนบทกลายเป็นผู้ค้าประเวณี โดยมีชายหนุ่มมาตามหาเพื่อพากลับบ้าน โครงเรื่องแบบนี้แม้จะไม่ใช่อะไรใหม่สำหรับเพลงลูกทุ่ง เนื่องจากเพลงลูกทุ่งมีการพูดถึงหญิงค้าประเวณี มาตั้งแต่ยุคสงครามเวียดนามในทศวรรษ 2510 แต่เนื้อหาของเพลงนี้กลับโดนใจผู้ฟัง ในทศวรรษ 2530 ชีวิตของสมศรีสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมไทยในยุคพองสบู่ที่ยังวนเวียนอยู่กับปัญหาเดิม ๆ ซึ่งผู้หญิงจากชนบทก็ยังคงต้องมา “ขายตัวในตู้กระจกติดแอร์” เมื่อมีเพลงลูกทุ่งที่พูดถึงชีวิต พูดถึงสภาพสังคมไปบรรจบกับยุคที่เพลงสตริงกำลังกลายเป็นเพลงวัยรุ่นที่ไร้แก่นสาระ จึงทำให้เพลงลูกทุ่งอย่างสมศรี 1992 มีโอกาสแทรกตัวขึ้นมาจากความเบื่อหน่ายของผู้ฟังได้

การที่เพลงลูกทุ่งจากค่ายเทปเล็กในบางครั้ง สามารถสร้างยอดขายเทปได้เหนือค่ายเทปยักษ์ใหญ่ซึ่งครอบครองสื่อมวลชนมากกว่า ได้แสดงให้เห็นพฤติกรรมของผู้ฟังที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปโดยมิได้ตัดสินใจซื้อจากตามแรงโปรโมทของสื่อที่เปิดเพลงกรอกหูผู้ฟัง แต่ซื้อด้วยความพึงพอใจในผลงานเพลง ถึงแม้ว่าการทำโปรโมชันผ่านสื่อจะยังจำเป็นต้องทำเพื่อเผยแพร่ผลงานเพลงให้ประชาชนรู้จัก แต่การเปิดเพลงกรอกหูผู้ฟังที่เคยใช้เป็นสูตรสำเร็จกันมายาวนาน ตั้งแต่กลางทศวรรษ 2510 นั้นเริ่มเป็นสิ่งที่ไม่น่าสนใจอีกต่อไป เพลงฮิตที่เปิดกันทั้งบ้านทั้งเมืองโดยวิธีการจ้างเปิดนั้นอาจไม่มีใครอยากซื้อเทปก็ได้ ดังนั้นโอกาสของผู้ทำธุรกิจเทปเพลงตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2530 ถึงทศวรรษ 2540 นั้น จึงมิได้ผูกขาดอยู่แต่ค่ายเพลงขนาดใหญ่ ดังจะเห็นว่าปลายทศวรรษ 2530 เกิดค่ายเพลงขนาดเล็กขึ้นมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งเรียกกันว่า “ค่ายอินดี้” (indy) เสนอผลงานเพลงที่สามารถแข่งขันกับค่ายเพลงใหญ่ ๆ อย่างบริษัท แกรมมี่ และ อาร์เอสฯ ได้

อย่างไรก็ตามค่ายอินดี้แนวสตริงเหล่านี้กลับอยู่ได้ไม่นาน ด้วยข้อจำกัดของเงินทุนและฐานผู้ฟังที่คับแคบที่จำกัดเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นในเมือง ซึ่งจะต้องไปแย่งตลาดกับค่ายเพลงสตริงกระแสหลักโดยตรง ในขณะที่สำหรับธุรกิจเทปเพลงลูกทุ่งซึ่งเป็นผู้ผลิตรายย่อยเช่นเดียวกัน แต่ทว่ามีความได้เปรียบมากกว่าค่ายอินดี้ ฝ่ายสตริง เพราะมีฐานผู้ฟังอยู่ทั่วประเทศ สามารถทำโปรโมชันเพื่อขายในเขตต่างจังหวัดได้ ดังนั้นผู้ลงทุนรายย่อยอย่าง ภารมย์ โออินทัย จึงสามารถผลักดัน “สมศรี 1992” ให้มียอดขายสูงกว่าค่ายสตริงใหญ่ ๆ ได้

นอกจากนี้ การเกิดค่ายอินดี้ของเพลงสตริงขึ้นมาเป็นจำนวนมาก ก็ยังเป็นสัญญาณที่บ่งบอกว่าเพลงสตริงใกล้จะถึงจุดอิ่มตัวแล้ว ศิลปินจึงต้องพยายามหาแนวเพลงเป็นทางเลือกใหม่ ๆ จากต่างประเทศเข้ามาเสนอขาย ซึ่งเรียกว่า "อัลเทอร์เนทีฟ" (Alternative) แนวเพลงนำเข้ามาจากต่างประเทศเหล่านี้ยังมีความเสี่ยงที่จะไม่ได้รับการยอมรับจากผู้ฟังคนไทยในวงกว้าง เนื่องจากเป็นความแปลกใหม่ที่ไม่ได้มาจากพื้นฐานรสนิยมของคนไทย ในขณะที่เพลงแนวลูกทุ่งเป็นแนวนดนตรีที่ผ่านระยะเวลาการพิสูจน์ถึงความนิยมยอมรับของผู้ฟังมานานกว่า 4 ทศวรรษแล้ว ถึงแม้ว่าจะผ่านจุดอิ่มตัวและลดความนิยมลงไปบ้างในช่วงทศวรรษ 2530 แต่ก็ยังคงมีการผลิตเทปเพลงลูกทุ่งออกมาจำหน่ายกันได้อย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นว่าตลาดผู้ฟังเพลงลูกทุ่งยังคงมีอยู่ เพียงแต่ยังไม่มีผลงานของศิลปินคนใดโดดเด่นออกมาเท่านั้น แนวโน้มจากปี พ.ศ. 2535-2540 จึงค่อนข้างเปิดกว้างให้เพลงลูกทุ่งมีโอกาสกลับเข้ามาได้รับความนิยมอีก ค่ายเพลงสตริงขนาดใหญ่ต้องเริ่มนำเพลงที่เคยประสบความสำเร็จในอดีตของตนมาผลิตซ้ำ โดยเปลี่ยนแนวนดนตรีและผู้ร้องดังในผลงานเพลงชุด 20 ปีแกรมมี่ หรือการรวบรวมผลงานเพลงต้นฉบับเดิมที่โดดเด่นของศิลปินแต่ละคนออกมาจำหน่ายใหม่ อันเป็นลักษณะของความอิ่มตัวของวงสตริง

ในทศวรรษ 2540 บริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองไทยมีความผันผวนอย่างรุนแรง วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่ได้เริ่มต้นจากการประกาศลอยตัวค่าเงินบาท เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 นั้น ก่อให้เกิดความชะงักงันของเศรษฐกิจตั้งแต่ภาคการเงินของธนาคาร ส่งผลต่อเนื่องมาสู่ภาคอุตสาหกรรมการผลิตต่าง ๆ ซึ่งในที่สุดก็กระทบมาถึงประชาชน ผู้ต้องพึ่งพาเศรษฐกิจเมือง ตั้งแต่พนักงานบริษัทที่เคยมีชีวิตใ้หนู ไปจนกระทั่งกรรมการก่อสร้าง ต่างประสบชะตากรรมเดียวกันคือ ตกงาน ชาวชนบทที่อพยพเข้ามาทำงานในเมืองก็จำเป็นจะต้องกลับคืนไร่นา เนื่องจากเศรษฐกิจของเมืองชะงักงันและหดตัวลงอันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลที่จำเป็นจะต้องเข้าสู่โครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund: IMF) ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์ กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

ครั้นเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542 เฉพาะในสาขาก่อสร้าง คนงานตกงานถึงเกือบหนึ่งล้านคน ธุรกิจขนาดเล็กที่จ้างคนระหว่างหกถึงสิบคนต้องปลดคนงานออกถึงประมาณหนึ่งในห้า การว่างงานอย่างเปิดเผยเพิ่มขึ้นร้อยละ 5 ระหว่างฤดูร้อน พ.ศ. 2541 ฤดูร้อนของ พ.ศ. 2543 เปรียบเทียบกันประมาณร้อยละ 2 ในปีปกติ เนื่องจากสังคมไทยไม่มีระบบประกันสังคมอย่างครอบคลุม คนจำนวนมากไม่สามารถจะอยู่ได้ถ้าตกงาน ดังนั้น จึงต้องหางานระยะสั้นหรืองานนอกระบบทำ คนตกงานจำนวนมากต้องยอมเข้าทำงานในสาขาเศรษฐกิจนอกระบบ เป็นงานชั่วคราว ไม่มีหลักประกัน ทำงานเป็นเวลานานแต่ได้เงินเดือนต่ำ หลาย ๆ คนหา

ทางอยู่รอดด้วยการทำกิจการขนาดเล็ก ดังนั้นจึงเปิดกิจการประเภทหาบเร่ แผงลอย และขายของชำ หรือให้บริการเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นจำนวนมาก ในระยะแรก ๆ นั้น ผลกระทบของเศรษฐกิจวิกฤตกระทบอยู่กับเขตเศรษฐกิจเมือง เกษตรกรชาวนาข้าวไร่ ไม่ถูกผลกระทบมากนัก จนถึงช่วง พ.ศ. 2541-2543 เนื่องจากว่าราคาข้าวยังดีอยู่และการลดค่าเงินบาทเพิ่มรายได้จากการขายข้าวส่งออกเมื่อคิดเป็นเงินบาท แต่ครั้งถึงปลายปี พ.ศ. 2541 ภาคชนบทเริ่มรู้สึกถึงผลกระทบทางลบ เมื่อคนงานอพยพกลับหมู่บ้าน เงินออกของครอบครัวลดลง หรือเป็นศูนย์ การคงชีวิตอยู่ด้วยการทำงานในเศรษฐกิจสาขานอกระบบก็ยากขึ้น แรงงานชนบทที่ย้ายมาจากเมืองต้องเดินทางกลับหมู่บ้าน ต้นปี พ.ศ. 2543 ภาคชนบทต้องรับคนเพิ่มขึ้นประมาณเกือบสองล้านคนเปรียบเทียบกับปีก่อนหน้า คนเหล่านี้คือแรงงานซึ่งเดินทางไปหางานทำตามฤดูกาล เช่น ตัดอ้อยและปลูกมัน อีกกลุ่มหนึ่งเพิ่งเดินทางกลับบ้านเป็นการชั่วคราว ภาคเกษตรเองไม่ต้องการคนมากในช่วงสิบปีที่ผ่านมา และได้หันไปใช้กระบวนการผลิตที่ลดจำนวนคนงานและเทคนิคการผลิตที่ใช้เครื่องจักร ดังนั้น แรงงานที่กลับมาจึงไม่อาจถูกดูดซับเข้าสู่ภาคเกษตร ผลผลิตก็ไม่สามารถเพิ่มขึ้นได้ทันที นอกจากนั้น ภาคเกษตรเองก็ได้รับผลกระทบจากวิกฤตกล่าวคือหลังปี พ.ศ. 2543 ราคาสินค้าเกษตรตกต่ำลง การลดค่าของเงินเพิ่มราคาของปัจจัยการผลิตที่ต้องนำเข้า รายได้จริงจากภาคเกษตรลดลงร้อยละ 15 เปรียบเทียบระหว่าง ปี พ.ศ. 2540-2541 กับช่วงปี พ.ศ. 2541-2542 แรงงานอพยพหวนกลับหมู่บ้านเป็นระยะสั้น ๆ เพื่อผ่อนคลายปัญหาแต่ต้องหันหน้าเข้าเมืองเพื่อหางานทำอีกครั้งหนึ่ง²³

ในช่วงวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจนี้ทำให้ประชาชนไทยยากจนลงอย่างฉับพลันระหว่างปี พ.ศ. 2539-2543 ประชาชนที่มีรายได้ต่ำกว่าขีดความยากจนมีจำนวนถึงเกือบ 10 ล้านคน โดยคนจนเพิ่มขึ้นใหม่ในช่วงวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจนี้มีเพิ่มขึ้นถึง 3 ล้านคน ปัญหาความยากจนดังกล่าวได้นำมาสู่ปัญหาทางสังคมอีกหลายประการ เช่น การฆ่าตัวตายเพราะความเครียด ปัญหายาเสพติด โดยเฉพาะยาบ้าที่กลายมาเป็นทางออกของผู้ที่เครียดกับปัญหาของตน และยังเป็นวิธีการหารายได้จากสภาวะเศรษฐกิจที่ซบเซา

²³ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์, เศรษฐกิจ การเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ โอ เอส พริ้นติ้งเฮาส์, 2546) น. 516.

ปัญหาทางเศรษฐกิจยังก่อให้เกิดผลกระทบต่อเนื่องมาถึงสภาวะทางการเมือง เพราะประชาชนหันไปโทษรัฐบาลและนักการเมืองที่ใช้ฝีมือในการบริหารประเทศจนนำไปสู่ความหายนะทางเศรษฐกิจ ในช่วง ปี พ.ศ. 2538-2540 มีการเปลี่ยนรัฐบาลถึง 3 รัฐบาล คือ รัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา รัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ และรัฐบาลนายชวน หลีกภัย ตามมาด้วยการประกาศในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งร่างขึ้นด้วยความกดดันจากภาคประชาชนที่ประสบปัญหาจากระบบการเมืองแบบเก่า จึงทำให้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้รับการขนานนามว่า "รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน" ซึ่งร่างโดยสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.) ผู้เป็นตัวแทนของประชาชนจากทุกจังหวัด

ถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้จะได้รับการยกย่องว่าสามารถคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน และเป็นประชาธิปไตยมากที่สุดเป็นประวัติการณ์ แต่ทว่ากลับมีเนื้อหาที่ซับซ้อนแปลกใหม่ และยากเกินกว่าที่ประชาชนโดยทั่วไปจะเข้าใจ การปฏิรูปการเมืองตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ จะเป็นเรื่องไกลตัวสำหรับชาวบ้านผู้ซึ่งต้องทำมาหากินกันอย่างปากกัดตีนถีบในยุคเศรษฐกิจตกต่ำ การถกเถียงกันในเรื่องการปฏิรูปการเมืองมักจะอยู่ในแวดวงของเหล่าปัญญาชน นักการเมือง และข้าราชการที่เกี่ยวข้องมากกว่าที่จะเป็นที่สนใจของชาวบ้านทั่วไปที่ต้องห่วงปากท้องของตน

อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่า ชาวบ้านจะไม่สนใจเรื่องการเมืองเลย เมื่อใดที่การเมืองได้สร้างปัญหากระทบสวัสดิภาพ กระทบปากท้องของเขาแล้ว เราก็จะได้เห็นการร้องเรียน การประท้วง ขอความเป็นธรรมจากรัฐบาลได้อยู่เสมอ เช่น กรณีสมัชชาคนจน กรณีเขื่อนปากมูล เป็นต้น นอกจากนี้เมื่อสื่อมวลชนที่เริ่มมีเสรีภาพ ยังสามารถใช้เป็นช่องทางในการเสนอปัญหาร้องทุกข์ของชาวบ้านต่อสังคมและรัฐบาลได้โดยสะดวก เช่น รายการประเภาร้องทุกข์ในสื่อโทรทัศน์ ซึ่งอาศัยการรับรู้ปัญหาร่วมกันของคนในสังคมที่ถ่ายทอดทางสื่อมวลชนออกไปอย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดอำนาจต่อรองกับผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น เมื่อชาวนาประสบฝนแล้ง น้ำท่วม ข้าวกล้าเสีย ก็เอาเรื่องนี้ออกโทรทัศน์โดยตรงเลย ไม่ต้องสื่ออย่างอ้อมค้อมผ่านเพลงลูกทุ่งอย่างเพลง "ข้าวไม่มีขาย" อีกต่อไป

เสรีภาพทางสื่อมวลชนจึงทำให้เพลงลูกทุ่งเหลือน้ำที่แต่เพียงให้ความบันเทิง ผ่อนคลายความเครียดเป็นหลักเท่านั้น การพูดถึงบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองก็ยิ่งปรากฏอยู่ในเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งในทศวรรษ 2540 แต่มิได้มีเป้าหมายเพื่อการร้องทุกข์อย่างในเพลงลูกทุ่งยุคแรก ๆ เพราะมีสื่อมวลชนอื่น ๆ ทำหน้าที่เป็นปากเสียงให้กับประชาชนได้อย่างแข็งขันและมีประสิทธิภาพมากกว่าอยู่แล้ว หากแต่บริบททางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ที่สอดแทรกอยู่ในเพลงลูกทุ่งมีอยู่เพื่อให้สอดคล้องกับประเด็นความสนใจของผู้ฟังที่มีต่อสภาพสังคมในช่วงนั้น เช่น การพูดถึงเรื่องเงินบาทลอยตัว การตกงานจากสภาพเศรษฐกิจตกต่ำในช่วงปี พ.ศ. 2540

ถึงแม้ว่าเศรษฐกิจทั้งในภาคเมืองและภาคชนบทต่างก็ประสบปัญหาไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน แต่ธุรกิจเทปเพลงลูกทุ่งกลับเติบโตสวนกระแสเศรษฐกิจ โดยมีศิลปินหลายคนที่มียอดขายเทปเป็นหลักล้านตลับ แสดงว่าธุรกิจนี้สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในช่วงตกต่ำทางเศรษฐกิจ โดยเพลงได้มาเป็นทางออกทางอารมณ์ของคนที่ต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ตึงเครียด และเทปเพลงก็เป็นสินค้าบันเทิงที่จัดว่ามีราคาถูกสำหรับช่วงเวลาที่มีรายได้น้อยลง

หลังจากมีการเลือกตั้งทั่วไปในปี พ.ศ. 2544 พันตำรวจโท ดร.ทักษิณ ชินวัตร ชนะการเลือกตั้ง และได้จัดตั้งรัฐบาล ทำให้แนวทางในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของประเทศได้เปลี่ยนแนวทางไปจากเดิมที่เน้นแก้ปัญหาภาคการเงินการธนาคารอย่างเข้มงวด ไปสู่การขับเคลื่อนภาคการผลิตที่แท้จริงของประเทศ ทั้งในภาคอุตสาหกรรมในเมืองและภาคเกษตรในชนบท รัฐบาลทักษิณมีนโยบายในลักษณะที่เอาใจประชาชนที่เรียกว่า “นโยบายประชานิยม” ออกมาอย่างต่อเนื่อง เช่น โครงการพักหนี้เกษตรกร โครงการกองทุนหมู่บ้าน (ให้หมู่บ้านละ 1 ล้านบาท) โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โครงการบ้านเอื้ออาทร และโครงการเอื้ออาทรอื่น ๆ อีกมากมาย ในขณะเดียวกันก็สนับสนุนผู้ประกอบการในระดับต่าง ๆ ให้มีโอกาสในการฟื้นตัวและขยายกิจการต่อไปได้ โครงการสนับสนุนธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ไปจนกระทั่งการฟื้นฟูอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เมื่อภาคธุรกิจอุตสาหกรรมฟื้นตัว การจ้างงานก็จะเกิดขึ้นตามมา

พอเศรษฐกิจไทยเริ่มฟื้นตัว ประชาชนเริ่มมีงานทำ เริ่มกลับมามีรายได้ และมีการใช้จ่ายเพื่อสนองความสุขของตนมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่ายอดขายสินค้าบริโภคอย่างโทรศัพท์มือถือที่มีการเติบโตอย่างรวดเร็ว และมีใช้กันอย่างแพร่หลายแม้แต่ในกลุ่มเกษตรกร ผู้ใช้แรงงาน การมีเงินจับจ่ายใช้สอยของประชาชนมากขึ้นเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ธุรกิจเทปเพลงลูกทุ่งที่มีแนวโน้มเติบโตสวนทางภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอยู่บ้างแล้วก็ยิ่งเติบโตมากยิ่งขึ้น ทำให้มีการผลิตนักร้องลูกทุ่งและผลงานเพลงใหม่ ๆ ออกมาเป็นจำนวนมาก รวมทั้งมีธุรกิจสื่อมวลชนที่หันมาให้ความสำคัญกับเพลงลูกทุ่ง เพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจ

การรอกกลับของวัฒนธรรมมวลชนไปสู่ความเป็นลูกทุ่ง

ความเครียดของผู้คนอันเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจตกต่ำช่วงต้นทศวรรษ 2540 นั้น ส่งผลดีต่อธุรกิจเทปเพลงลูกทุ่งมากกว่าเพลงแนวสตริง ดังจะเห็นได้จากยอดขายที่สูงขึ้นของเพลงลูกทุ่ง ในขณะที่นักร้องฝ่ายสตริงกลับต้องหาทางออกโดยนำแนวเพลงลูกทุ่งเข้ามาผสมผสาน นำโดย ธงไชย แมคอินไตย์ ในชุด “แฟนจ๋า” ได้ร่วมขับร้องกับนักร้องลูกทุ่งอีสานชื่อดัง คือ จินตรา พูลลาภ และมี นัท มีเรีย แคะรียา อิงลิช ซึ่งเป็นดารานักร้องแนวสตริงที่เป็นลูกครึ่งฝรั่งมาร่วมร้อง เนื้อเพลงภาษาถิ่นภาคใต้และภาคเหนือได้ตอบอยู่ในเพลงแฟนจ๋าด้วย นอกจากนี้ นักร้องสตริง

ฝ่ายหญิงระดับแนวหน้าของแกรมมี่ อย่าง ใหม่ เจริญปุระ ก็นำเพลงของ พุ่มพวง ดวงจันทร์ ที่ได้รับความนิยมเกือบทั้งหมด มาร้องในดนตรีที่เรียบเรียงใหม่ในชื่อชุด “พุ่มพวงในดวงใจ” การหันเหแนวเพลงมาสู่เพลงลูกทุ่งของซูเปอร์สตาร์ของเพลงสตริงเหล่านี้ ก่อให้เกิดกระแสการนิยมสร้างผลงานเพลงของนักร้องเพลงสตริงที่ออกมาในแนวลูกทุ่งอีกหลายราย

ปรากฏการณ์การโยกย้าย “ความเป็นไทย” และ “ความรู้สึกชาตินิยม” ซึ่งเพลงลูกทุ่งก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของกระแสนี้ ส่วนหนึ่งเกิดมาจากการประสบการณ์ความเจ็บปวดของคนไทย จากวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งถูกมองว่าเป็นการรุกรานเอกราชทางเศรษฐกิจจากต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มกองทุนที่โจมตีค่าเงินบาท ไอเอ็มเอฟ ที่เข้ามาบงการนโยบายรัฐบาลในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ และกลุ่มนายทุนต่างชาติที่เข้ามามากว่านซื้อกิจการต่าง ๆ ของไทยในราคาถูก ๆ จนเกิดแนวความคิดในเรื่องนี้ไปเปรียบเทียบกับกร “เสียกรุง”

คำว่า “เสียกรุง” เป็นคำกล่าวที่ใช้เรียกสภาวะเศรษฐกิจที่ล่มสลายในปี พ.ศ. 2540 โดยนำสภาพบ้านเมืองไปเปรียบเทียบกับความพ่ายแพ้ของกรุงศรีอยุธยา จนต้องตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าในปี พ.ศ. 2112 และ พ.ศ. 2310 ซากตึกระฟ้าที่ต้องยุติการก่อสร้าง ไม่ต่างจากซากปรักหักพังของเมืองที่ถูกข้าศึกทำลาย สิ้นทรัพย์ต่าง ๆ ของชาติที่ต้องนำออกขายไปอย่างไม่มีราคา ก็ไม่ต่างอะไรจากการที่ถูกข้าศึกมากกว่าดเอาทรัพย์สินของชาติไป และเจ้าหน้าที่ไอเอ็มเอฟที่เข้ามาบงการรัฐบาลไทย ก็ไม่ต่างอะไรจากการเป็นเจ้าเข้าครองของข้าศึก

ในทศวรรษ 2540 มายาคติเกี่ยวกับชะตากรรมของกรุงศรีอยุธยามักจะได้รับการหยิบยกมาใช้ในการแสดงปฏิกิริยาเชิงลบต่อวัฒนธรรมตะวันตกทั้งหมด ซึ่งก่อนหน้านี้คนไทยต่างก็เปิดรับกันอย่างไม่ระแวงระวังภายใต้แนวคิด “ยุคโลกาภิวัตน์” และ “โลกยุคข้อมูลข่าวสาร”

นอกจากนี้ การเข้าสู่โลกาภิวัตน์ทางด้านข้อมูลข่าวสาร ที่อ้างถึงเสรีภาพในการเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารกันทั่วโลก แต่แท้ที่จริงเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคกันระหว่างประเทศมหาอำนาจทางข้อมูลข่าวสารและล่อกับประเทศกำลังพัฒนาอย่างประเทศไทย ซึ่งเป็นฝ่ายเปิดรับข้อมูลข่าวสารที่ทำให้เกิดยอมรับสินค้าวัฒนธรรมต่าง ๆ จากตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นการบริโภคอาหาร เครื่องแต่งกาย ภาพยนตร์ และดนตรี ซึ่งสอดคล้องกับเศรษฐกิจในยุคฟองสบู่ที่มีเงินทุนต่างชาติเข้ามามากมาย จนคนไทยมีเงินจับจ่ายใช้สอยกันอย่างพุ่มเฟิย และหลงเห่อเหิมไปกับความเป็นตะวันตก และลัทธิบริโภคนิยมจนลืมความเป็นไทยและวิถีทางสายกลางของชาวพุทธ

เมื่อคนไทยพ่ายแพ้แก่ชาติตะวันตกบนเวทีเศรษฐกิจโลก ก่อให้เกิดกระแสแนวความคิดต่อสู้เพื่อรักษา “พื้นที่ทางวัฒนธรรม” ของไทยไว้ เพื่อให้เกิดความแข็งแกร่งที่จะกลับมาต่อสู้เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจบนโลกของความเป็นจริงขึ้นใหม่ โดยแนวคิดที่เป็นหัวใจของการรักษาพื้นที่ทางวัฒนธรรมไว้ก็คือ “ความพอเพียง” อันเนื่องมาจากกระแสพระราชดำรัสในเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง”

และ “เกษตรทฤษฎีใหม่” โดยความพอเพียง คือ ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม วิธีการใช้ชีวิตที่ยึดหลักทางสายกลางในการผลิต และการบริโภค ในขณะที่เกษตรทฤษฎีใหม่คือการขยายพื้นที่ทางวัฒนธรรมมาสู่พื้นที่ของโลกความเป็นจริง ซึ่งเน้นใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าในผืนดินทุกตารางนิ้ว

พื้นที่ทางวัฒนธรรม คือ หลักอิงในการรวมพลังใจของคนไทยทั้งชาติ สัญลักษณ์ต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมของไทยถูกนำมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างกำลังใจร่วมกันในการฝ่าฟันวิกฤติเศรษฐกิจ ตั้งแต่เรื่องราวของวีรชนในประวัติศาสตร์ชาติไทยอย่างสมเด็จพระศรีสุริเยทศ พระสุพรรณกัลยา ชาวบ้านบางระจัน ก็ได้รับการตอบรับอย่างล้นหลามเมื่อมีการนำเรื่องราวของวีรชนเหล่านี้มาสร้างเป็นภาพยนตร์ และละครโทรทัศน์ แนวคิดเรื่องการใช้ชาติถูกนำมาใช้ในกิจกรรมรณรงค์ เช่น การตั้งกองผ้าป่าบริจาคเงินตราต่างประเทศ และทองคำของหลวงตามหาบัว และคณะศิษย์ ก็ไม่ต่างอะไรกับการเรียไรโลหะของชาวบ้านบางระจันเพื่อนำมาหล่อปืนใหญ่เพื่อต่อสู้ข้าศึก

เมื่อมีฝ่ายผู้รักชาติ ก็มีการกล่าวหาบุคคลที่มีแนวคิดตรงกันข้ามว่าเป็น “ผู้ขายชาติ” ดังปรากฏถ้อยคำที่ใช้ในการต่อต้านการขายกิจการรัฐวิสาหกิจว่าเป็นการขายชาติ และใครก็ตามที่มีลักษณะนิยมความเป็นตะวันตก ก็มิได้รับการชื่นชมเหมือนเคย การบริโภคฟุ้งเฟ้อตามอิทธิพลของตะวันตกกลับมาเป็นประเด็นที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งรวมไปถึงรสนิยมในการฟังเพลงของกลุ่มวัยรุ่นที่คลั่งไคล้ศิลปินจากต่างประเทศ และแนวเพลงสตริงที่เลียนแบบต่างชาติด้วย

เมื่อใดที่มีการอภิปรายเกี่ยวกับเพลงลูกทุ่งในด้านต่าง ๆ เช่น การใช้ภาษา เนื้อหาสาระ เพลงสตริงก็มักจะโดนเหมารวมและถูกวิพากษ์วิจารณ์ในฐานะของคู่ตรงกันข้าม (ซึ่งแท้จริงแล้วทั้งเพลงลูกทุ่งและเพลงสตริงต่างก็มีทั้งเพลงที่มีเนื้อหาสาระดีงาม และเพลงไร้สาระด้วยกันทั้งคู่) ซึ่งเป็นผลมาจากวิกฤติเศรษฐกิจ อะไรก็ตามที่ได้ชื่อว่าเป็นไทยก็จะได้รับความชื่นชม ในยุคนี้เราจึงได้เห็นภาพมุกกลับของวัฒนธรรมมวลชน จากอดีตที่เราเคยเห็นนักร้องไทยร้องเพลงฝรั่งเป็นของโก้หรู กลับกลายมาเป็นภาพของนักร้องฝรั่งสองคน คือ โจนาส แอนเดอร์สัน และ คริสตี้ กีบสัน ร้องเพลงลูกทุ่ง ร้องหมอลำ ด้วยสำเนียงไทยที่ชัดกว่านักร้องสตริงหลายคน พร้อมด้วยหางเครื่องที่เป็นฝรั่ง มาแสดงให้คนไทยดู จนได้รับความนิยม

การหาทางระบายความเครียดและกระแสนิยมความเป็นไทยจากการเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ได้กลายมาเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เพลงลูกทุ่งซึ่งกำลังมีแนวโน้มฟื้นตัวอยู่แล้วนั้น ได้รับผลตอบรับอย่างท่วมท้น ในขณะที่เพลงสตริงกับมียอดขายที่ไม่อาจเทียบลูกทุ่งได้ ทำให้ค่ายเพลงขนาดใหญ่ หันมาให้ความสำคัญกับเพลงลูกทุ่ง ถึงกับมีการตั้งค่ายในเครือออกมาต่างหากเพื่อผลิตงานเพลงลูกทุ่งโดยเฉพาะ เช่น บริษัทแกรมมี่โกลด์ ในเครือแกรมมี่ เอนเตอร์เทนเมนต์ บริษัทอาร์สยาม ในเครือ อาร์ เอส โปรโมชัน และนักร้องที่ติดอันดับขายดีของค่ายใหญ่ในทศวรรษ

2540 ก็คือ นักร้องลูกทุ่ง เช่น ในค่ายแกรมมี่ ก็มี ไมค์ ภิรมย์พร ต่าย อรทัย ศิริพร อำไพพงษ์ อรวี ลักจามานท์ และจักรพรรณ์ อาบครบุรี ซึ่งมียอดขายใกล้เคียงกับนักร้องอันดับหนึ่งของค่าย คือ ธงไชย แมคอินไตย์ ซึ่งก็ยังยึดความนิยมจากผู้ฟังได้จากการผสมผสานกับเพลงลูกทุ่ง

ไม่เพียงแต่ค่ายเพลงสตริงที่ต้องกลับหลังหันมาผลิตเพลงลูกทุ่ง ในด้านสื่อมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยุคลื่นเอฟ.เอ็ม. ซึ่งแต่เดิมเคยกีดกันและไม่เผยแพร่ผลงานเพลงลูกทุ่ง แต่เป็นคลื่นวิทยุที่ผู้จัดรายการเปิดเฉพาะเพลงลูกกรุง เพลงสตริง และเพลงสากลเท่านั้น จะมีเพลงลูกทุ่งสอดแทรกบ้างก็น้อยเต็มที เนื่องจากแต่เดิมนักจัดรายการวิทยุเอฟ.เอ็ม.ต่างปักใจเชื่อว่าคนฟังเพลงลูกทุ่ง คือ คนต่างจังหวัด ในขณะที่คนฟังเพลงลูกกรุง และสตริงคือคนในเมือง ซึ่งแนวคิดเช่นนี้ ทำให้ผู้สนับสนุนรายการที่ขายสินค้าสำหรับคนเมืองก็จะสนับสนุนรายการในคลื่นที่เปิดเพลงลูกกรุง เพลงสตริง และเพลงสากล เนื่องจากถือว่าคนฟังในกลุ่มนี้เป็นลูกค้าที่มีศักยภาพในการซื้อสินค้าของตน คลื่นวิทยุเอฟ.เอ็ม.ที่จัดเพลงลูกทุ่งจึงไม่ได้รับการสนับสนุน ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว ยังมีฐานผู้ฟังเพลงลูกทุ่งที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมหาศาล คนเหล่านี้มีรากฐานการเติบโตจากชนบท ที่ได้ซึมซับเสียงเพลงลูกทุ่งมาตั้งแต่วัยเด็ก เพียงแต่ผู้ฟังกลุ่มนี้ถูกกลุ่มธุรกิจมองข้าม ถึงแม้ว่าผู้ฟังกลุ่มนี้มีจำนวนมาก แต่ก็เป็นพลังเงียบที่ต้องการฟังเพลงลูกทุ่ง แต่ก็กลัวว่าจะถูกคนในสังคมมองอย่างดูถูกว่าตนเป็นคนบ้านนอก

จนกระทั่งกระแสความนิยมความเป็นไทย และเชิดชูรากเหง้าของตนเองเกิดขึ้นหลังจากวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ ประกอบกับการมีนโยบายของรัฐที่รณรงค์ให้ประชาชนนิยมไทย โดยมีคำขวัญว่า "ไทยช่วยไทย กินของไทย ใช้ของไทย เทียวเมืองไทย ร่วมใจประหยัด" นำให้นักธุรกิจผู้ผลิตรายการวิทยุได้เล็งเห็นโอกาสในครั้งนี้อย่างชัดเจน ในระยะเวลา 1 เดือนหลังจากการประกาศลอยตัวค่าเงินบาท จึงได้เปิดตัว "ลูกทุ่ง เอฟ.เอ็ม." โดยเป็นสถานีวิทยุเพลงลูกทุ่งตลอด 24 ชั่วโมงทางคลื่น เอฟ.เอ็ม. 90.0 เมกกะเฮิรตซ์ กองพลที่ 1 รักษาพระองค์ เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2540 ผู้ก่อตั้งสถานีนี้มี 3 คน คือ ไพบวษ์ เตชะณรงค์ วิทยา ศุภพรโสภาส และสุรพงษ์ เจริญชาญชัย ซึ่งทั้งหมดอยู่ในแวดวงธุรกิจสื่อวิทยุ เอฟ.เอ็ม.มาก่อน สถานีนี้ได้รวบรวมนักจัดรายการทั้งในและนอกวงการเพลงลูกทุ่งมาเป็นผู้ดำเนินรายการและประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็ว จนได้รับความนิยมเป็นอันดับ 1 จากการสำรวจความนิยมของผู้ฟังรายการในคลื่นวิทยุเอฟ.เอ็ม. เมื่อเดือนตุลาคม 2540

หลังจากนั้นต่อมา ก็ได้เกิดสถานีวิทยุ เอฟ.เอ็ม.ที่เปิดเพลงลูกทุ่งตลอด 24 ชั่วโมงตามมามากหลายสถานี เช่น บริษัทมีเดียส์ ออฟ มีเดียส์ มีสถานีวิทยุ "เวทีโ" และรายการแสดงคอนเสิร์ตทางโทรทัศน์ในชื่อเดียวกัน เมื่อประชาชนให้ความนิยมฟังเพลงลูกทุ่งจากคลื่นวิทยุเอฟ.เอ็ม. ก็ทำให้ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เล็งเห็นผลประโยชน์จากความนิยมเพลงลูกทุ่ง จึงได้จัดรายการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเพลงลูกทุ่งไว้ในช่วงเวลาที่มียอดค่าเช่าเวลาสูง หรือช่วงไพรม์ไทม์ (Prime Time)

นอกจากนี้ ความนิยมของเพลงลูกทุ่งยังดึงดูดความสนใจของผู้จัดละครโทรทัศน์ให้หันมาผลิตละครที่ใช้เพลงลูกทุ่งเข้าไปเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินเรื่อง เช่น “สาวน้อยคาเฟ่” นำแสดงโดย ศิริลักษณ์ ผ่องโชค “สะใภ้ไร้ยักษ์ดินนา” นำแสดงโดย พรชิตา ณ สงขลา ซึ่งทำให้นางเอกที่ร้องเพลงประกอบละครทั้งสองได้มีชื่อเสียงในการเป็นนักร้องลูกทุ่งที่มีคิวการแสดงไม่แพ้ นักร้องลูกทุ่งอาชีพ และละครที่ขาดไม่ได้เลยในยุคที่เพลงลูกทุ่งกำลังเป็นที่นิยมก็คือ เรื่อง “มนต์รักลูกทุ่ง” ของ รังสี ทัศนพยัคฆ์ ซึ่งเคยเป็นภาพยนตร์เพลงลูกทุ่งที่สร้างประวัติศาสตร์ทั้งในวงการภาพยนตร์ไทยและวงการเพลงลูกทุ่งมาแล้ว ก็ถูกหยิบขึ้นมาสร้างเป็นละครโทรทัศน์ทาง ช่อง 7 สี ถึง 2 ครั้ง โดยครั้งแรกออกอากาศในปี พ.ศ. 2538 นำแสดงโดย ศรัณยู วงศ์กระจ่าง และณัฐริกา ธรรมปรีดานันท์ ซึ่งตอบรับกระแสความนิยมของเพลงลูกทุ่งที่กำลังฟื้นตัว และนำมาสร้างใหม่อีกในปี พ.ศ. 2548 นำแสดงโดย ณัฏฐา ละคริกิตใจ และสุนันท์ คงยิ่ง

ในวงการภาพยนตร์ก็มิได้มีผู้สร้างภาพยนตร์ที่มีบรรยากาศของเพลงลูกทุ่งหลายเรื่อง แต่ที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด คือ ภาพยนตร์เรื่องมนต์เพลงลูกทุ่ง เอฟ.เอ็ม. ซึ่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2545 อำนาจการสร้างโดยบริษัทสหมงคลฟิล์ม และบริษัท ลูกทุ่ง เอฟ.เอ็ม. เมื่อเทียบกับภาพยนตร์มนต์รักลูกทุ่งเมื่อปี พ.ศ. 2513 ซึ่งมีนักร้องลูกทุ่งร่วมแสดงอยู่ 5 คนแล้ว เรื่องนี้ถือได้ว่าเป็นภาพยนตร์ของนักร้องลูกทุ่งอย่างแท้จริง โดยเป็นเรื่องแรกที่ใช้ตัวแสดงทุกคน ทั้งแสดงนำ และนักแสดงประกอบล้วนเป็นนักร้องลูกทุ่ง โดยรวบรวมนักร้องลูกทุ่งทั้งเก่าใหม่ ทั้งวงการไว้มากกว่า 100 คน นับว่ามีจำนวนนักร้องลูกทุ่งมาร่วมแสดงภาพยนตร์มากที่สุดเป็นประวัติการณ์

ในทศวรรษ 2540 ถึงแม้ว่าจะเริ่มต้นด้วยปัญหาเศรษฐกิจสังคมการเมืองที่รุนแรง ก่อให้เกิดกระแสความคิดส่งเสริมความเป็นไทย ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้เพลงลูกทุ่งพลิกกลับมาเป็นวัฒนธรรมมวลชนกระแสหลัก ด้วยการสนับสนุนอย่างพร้อมเพรียงกันทั้งภาครัฐบาล ภาคธุรกิจ เอกชน และประชาชนผู้ฟังเพลง อย่างไรก็ตามการเป็นวัฒนธรรมมวลชนของเพลงลูกทุ่งก็ปฏิเสธไม่ได้ถึงผลประโยชน์ทางธุรกิจ ซึ่งอยู่เบื้องหลังของคำว่า ส่งเสริมเอกลักษณ์ความเป็นไทย

แนวโน้มอนาคตของเพลงลูกทุ่ง : ความยั่งยืนหรือฟองสบู่

เมื่อพิจารณาถึงวัฏจักรชีวิตของเพลงลูกทุ่ง นับตั้งแต่ยุคก่อตั้งกำเนิด ความรุ่งเรืองของเพลงลูกทุ่งในทศวรรษ 2540 นี้ ก็มีลักษณะที่ไม่แตกต่างจากทศวรรษ 2520 ซึ่งธุรกิจในระบบทุนนิยมเข้ามามีบทบาทในการสร้างสรรค์ผลงานเพลง และสร้างชื่อเสียงให้กับนักร้อง ก่อให้เกิดผลงานเพลงและนักร้องเพิ่มขึ้นมาจนล้นตลาด แต่นักร้องที่ประสบความสำเร็จ และมีชื่อเสียงยืนยาวอยู่ได้นั้นมีไม่มากนัก เนื่องจากนักร้องส่วนใหญ่มิได้สร้างเอกลักษณ์เฉพาะตน ผลงานเพลงก็สร้างขึ้นอย่างด้อยคุณภาพ และมีเงินสนับสนุนไม่เพียงพอ นักร้องที่พอมีชื่อเสียงก็มักจะสังกัดอยู่ในค่ายเพลงมีการทำการตลาดครบวงจร เช่น แกรมมี่โกลด์ อาร์สยาม ชัวร์ออดิโอ ท็อปไลน์ ไดมอนด์ นพพรชิล

เลอริโกลด์ บ็อกซิ่งชาวด์ ไฟร์เอส สตูดิโอ ถึงแม้ว่าผู้ประกอบการรายย่อยในบางครั้งจะประสบความสำเร็จในด้านยอดขาย แต่ก็มักจะไม่ยั่งยืน เพราะขาดระบบการจัดการที่เป็นมืออาชีพ สภาพที่เกิดขึ้นในวงการเพลงลูกทุ่งนี้จึงทำให้หลายฝ่ายเริ่มวิตกต่อความยั่งยืนของเพลงลูกทุ่ง อย่างไรก็ตามการมีผลงานเพลงลูกทุ่งออกมาจำนวนมากเป็นการสร้างทางเลือกให้กับผู้ฟัง และยังเป็นการรักษาส่วนแบ่งตลาดของเพลงลูกทุ่ง มิให้เพลงแนวสตริงและตะวันตกเข้ามาครองตลาด

อีกปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้เกิดแนวโน้มความสืบเนื่องของเพลงลูกทุ่งก็คือ การปลูกฝังเยาวชนให้สนใจเพลงลูกทุ่ง โดยจัดเป็นกิจกรรมของสถานศึกษา และจัดให้มีการประกวดร้องเพลงลูกทุ่ง การประกวดวงดนตรีลูกทุ่งในระดับต่าง ๆ โดยความร่วมมือของภาครัฐและเอกชน การประกวดเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นบันไดสำหรับผู้ที่จะมาเป็นศิลปินในอนาคต แต่ถึงแม้ว่าในการประกวดแต่ละครั้งอาจไม่มีผู้ใดได้เข้ามาเป็นศิลปินอาชีพเลยแม้แต่คนเดียว แต่กิจกรรมนี้ก็สามารถกระตุ้นให้เยาวชนได้เข้ามาสัมผัสเพลงลูกทุ่ง และกลายมาเป็นฐานของผู้ฟังเพลงลูกทุ่งที่จะมารองรับผลงานเพลงลูกทุ่งในอนาคต

นอกจากเตรียมความพร้อมของนักร้องที่จะเกิดใหม่ และการขยายฐานผู้ฟังไปสู่เยาวชนแล้ว เมื่อพิจารณาในส่วนของนักแต่งเพลงลูกทุ่งผู้สร้างผลงานแล้ว จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันยังคงมีนักแต่งเพลงลูกทุ่งรุ่นใหม่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยบางคนก็มีผลงานที่โดดเด่น จนมีโอกาสร่วมผลงานเพลงได้อย่างต่อเนื่องไม่แพ้ครูเพลงในยุคที่ผ่านมา ซึ่งนักแต่งเพลงที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับมาก คือ สลา คุณวุฒิ ซึ่งมีผลงานเพลงที่สร้างชื่อเสียงให้กับนักร้องหลายคนจากหลายค่าย แนวโน้มที่กำลังเกิดขึ้นกับนักแต่งเพลงในช่วงปลายทศวรรษ 2540 อีกประการหนึ่ง ก็คือ เส้นแบ่งแยกระหว่างนักแต่งเพลงลูกทุ่งและนักแต่งเพลงสตริงกำลังเริ่มหายไป ซึ่งมีลักษณะที่ย้อนกลับไปเหมือนยุคต้นกำเนิดเพลงลูกทุ่งซึ่งนักแต่งเพลงไม่มีการแบ่งแยกแนวเพลง เช่น พยงค์ มุกดา แต่งเพลง “สาวสวนแตง” ให้กับสุรพล สมบัติเจริญ ได้ประสบความสำเร็จพอ ๆ กับการแต่งเพลง “เป็นไปไม่ได้” ให้กับวงสตริงอย่าง วงดิอิมพอสซิเบิล

เมื่อพิจารณาแนวโน้มของเพลงลูกทุ่งทั้งในด้านผู้สร้างสรรค์ผลงานเพลงและด้านผู้ฟังแล้ว ยังเห็นได้ว่าตลอดทศวรรษ 2540 ความนิยมของเพลงลูกทุ่งยังถือว่าเป็น “ช่วงขาขึ้น” มีการผลิตผลงานเพลงกันมากจนเฟ้อ แต่ก็มีผลงานเพลงได้รับความนิยมสูงอยู่ไม่น้อย トラบใดที่ยังมีการสร้างงานที่มีคุณภาพ หรือมีเนื้อหาตรงใจมวลชนจริง ๆ นั้น นอกจากนี้ศิลปิน และบริษัทเทปยังสามารถหาประโยชน์ได้จากการเก็บค่าลิขสิทธิ์จากธุรกิจต่อเนื่องใหม่ ๆ ได้เพิ่มเติม เช่น การดาวน์โหลด (Down Load) เสียงเรียกเข้าของโทรศัพท์มือถือ ตู้คาราโอเกะ เป็นต้น ผลประโยชน์ที่ตามมามากมายนี้ เป็นแรงบันดาลใจให้ศิลปิน และบริษัทเทปยังคงผลิตผลงานเพลงลูกทุ่งใหม่ ๆ ต่อไป อย่างไรก็ตาม ก็ยังคงมีปัจจัยแทรกซ้อนที่สำคัญอย่างเช่น การละเมิดลิขสิทธิ์ของผู้ผลิต เทปผี

ซีดีเถื่อน และ แผ่น เอ็ม.พี.สาม (MP3) ซึ่งเข้ามาแย่งชิงยอดขายผลงานเพลงจากศิลปินผู้ผลิต จนอาจทำให้ถึงกับขาดทุนได้ ซึ่งรัฐบาลที่ผ่านมายังแก้ไขได้อย่างไม่ประสบความสำเร็จมากนัก²⁴

ผู้วิจัยค้นคว้าวรรณกรรม เรื่อง สื่อประเพณีเพลงพื้นบ้านและเพลงลูกทุ่งก็เพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะ ประเภท และความหมาย ตลอดจนประวัติความเป็นมาและเพื่อให้เข้าใจเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านและเพลงลูกทุ่งที่จะใช้ศึกษาในครั้งนี้

ค่านิยมในสังคมไทย

ความสำคัญของค่านิยม

ค่านิยมเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างมาก เนื่องจากว่าค่านิยมทำหน้าที่มากมายหลายอย่างที่เกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์ในสังคม กล่าวคือ

1. ค่านิยมทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐานหรือมาตรฐานของพฤติกรรมทั้งหลายในสังคม กล่าวคือ ค่านิยมจะเป็นตัวกำหนดการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมว่า ว่าควรจะทำหรือไม่ ควรจะทำในสิ่งใด ค่านิยมจะช่วยกำหนดจุดยืนในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ฯลฯ และค่านิยมจะช่วยทำหน้าที่ประเมินการปฏิบัติการต่าง ๆ ของมนุษย์ในสังคม

2. ค่านิยมทำหน้าที่เป็นแบบแผนสำหรับการตัดสินใจและการแก้ไขข้อขัดแย้งต่าง ๆ ในบางกรณี บุคคลต้องเผชิญกับสถานการณ์บางอย่างที่ขัดแย้งกัน ทำให้เขาต้องเลือกทางใดทางหนึ่ง เช่น การปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาอย่างเคร่งครัด กับความเป็นตัวของตัวเองหรือการรักษาความเป็นอิสระ เสรีของตน การปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตแต่ยากจน กับการปฏิบัติงานในทางที่ไม่สุจริตแต่ทำให้ร่ำรวย บุคคลจะเลือกเดินทางไหนนั้นค่านิยมหรือระบบค่านิยมที่บุคคลมีอยู่จะช่วยกำหนดการเลือกให้เขา

3. ค่านิยมทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจหรือผลักดันของบุคคล เช่น บุคคลที่มีค่านิยมชมชอบในการมีอายุยาวนานหรือสุขภาพดี ก็จะมีแรงผลักดันให้อยากออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนมีความรอบคอบในการบริโภคอาหาร บุคคลที่มีค่านิยมเกี่ยวกับวัตถุนิยมสูง ก็มักจะมีความขยันขันแข็งและเพียรพยายามในการทำงานเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินทองและสิ่งของที่ตนพึงปรารถนาเหล่านี้ เป็นต้น

²⁴ ขจร ฝ่ายเทศ, "การสื่อสารทางการเมืองในเพลงไทยลูกทุ่ง พ.ศ. 2507-2547,"

ด้วยเหตุที่ค่านิยมเป็นตัวกำหนดความประพฤติและการปฏิบัติของมนุษย์ในสังคม และการประพฤติการปฏิบัติของมนุษย์ในสังคมก็เป็นตัวการที่ทำให้สังคมเปลี่ยนไป จึงกล่าวได้ว่า ค่านิยมมีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีก็มีส่วนทำให้เกิดค่านิยมใหม่ ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าค่านิยมเป็นได้ทั้งเหตุและผลของการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นค่านิยมจึงมีความสำคัญมาก เพราะส่งผลกระทบต่อความเจริญ หรือความเสื่อมในสังคมและความมั่นคงของชาติ กล่าวคือ สังคมที่มีค่านิยมที่เหมาะสมถูกต้อง เช่น ความซื่อสัตย์ ความขยันหมั่นเพียร ความเสียสละ ความมีระเบียบวินัย ความสามัคคี เป็นต้น สังคมนั้นย่อมจะเจริญก้าวหน้า ส่วนสังคมใดที่มีค่านิยมไม่เหมาะสม เช่น ขาดระเบียบวินัย ไร้ความสามัคคี เกียจคร้าน ฯลฯ สังคมนั้นจะเสื่อมลงและขาดความมั่นคงภายในชาติ จึงจำเป็นที่จะต้องสร้างค่านิยมในสังคมที่เหมาะสมและเป็นค่านิยมที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนามากที่สุด²⁵

ความหมายของค่านิยม

ค่านิยม (Values) ของสังคม หมายถึง สิ่งที่คนสนใจ สิ่งที่คนปรารถนาจะได้ ปรารถนาจะเป็น หรือกลับกลายมาเป็น เป็นสิ่งที่คนถือว่าเป็นสิ่งที่บังคับต้องทำต้องปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คนบูชา ยกย่อง และมีความสุขที่จะได้เห็นได้ฟัง ได้เป็นเจ้าของ ค่านิยมของสังคมจึงเป็น "วิถีของการจัดรูปความประพฤติ" ที่มีความหมายต่อบุคคลและเป็นแบบฉบับของความคิดที่ฝังแน่นสำหรับยึดถือในการปฏิบัติตัวของคนในสังคม²⁶

ค่านิยมในสังคม (Social values) เป็นความรู้สึกของสังคมที่ถือว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดี และค่านิยมนั้นมีใช้ความรู้สึกส่วนบุคคลเพียงคนเดียวคนหนึ่ง ค่านิยมในสังคมใดก็ย่อมหมายถึงว่าคนส่วนใหญ่ในสังคมมีความรู้สึกว่สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่เขาควรกระทำมากกว่าสิ่งที่เขาต้องการจะทำ เป็นแบบฉบับของความคิดที่ฝังแน่นสำหรับยึดถือในการปฏิบัติตัวของคนไทยในสังคม เป็นหลักเกณฑ์ของศีลธรรมจรรยาในสังคมซึ่งจะแสดงออกมาในรูปของความประพฤติ ตัวอย่างเช่น ถ้าสังคมหนึ่งมีค่านิยมในเรื่องระบบอาวุโส ก็หมายความว่าคนส่วนใหญ่ในสังคมนั้นเห็นระบบอาวุโสเป็นสิ่งที่ดี

²⁵ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, วิทยากรกับการปลูกฝังและสร้างเสริมค่านิยม (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2528), น. 8.

²⁶ สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม : ครอบครั้ว : ศาสนา : ประเพณี (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2543), น. 21.

ที่ถูกต้อง และพวกเขาควรต้องปฏิบัติตนเป็นผู้เคารพเชื่อฟัง ยกย่องผู้อาวุโสและเห็นว่าผู้ที่ไม่กระทำเช่นนั้นเป็นผู้ที่ประพฤติดีไม่สมควรแก่การยกย่อง²⁷

รัชนิกร เศรษฐรัฐ กล่าวไว้ใน สังคมและวัฒนธรรมไทยว่า ค่านิยมในสังคมไทยที่สำคัญและเด่นชัด ได้แก่

1. ความมั่งคั่ง

เป็นเรื่องธรรมดาที่จะกล่าวว่าใคร ๆ ก็ตามที่อยู่ในสังคมย่อมต้องการเงินและความมั่งคั่งกันทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นคนในสังคมอเมริกัน ไทย จีน หรือญี่ปุ่น แต่ทว่าในสังคมไทยปัจจุบันเราย้ำเรื่อง เงิน เรื่องวัตถุ (Material) มากกว่าเรื่องอื่น ๆ เมื่อคนไทยนิยมความร่ำรวย มั่งคั่ง ก็ต้องพยายามดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้ได้มาสิ่งนี้ สิ่งที่แสดงว่าใครจะร่ำรวย มั่งคั่งในสังคมไทย ได้แก่ ทองรูปพรรณ เครื่องเพชร บ้านสวย รถยนต์ เครื่องอำนวยความสะดวก เป็นต้น ความมั่งคั่งนี้มีความสำคัญสำหรับคนไทย เพราะทำให้เป็นผู้มีญาติพี่น้องมาก ทำให้เป็นผู้มีเกียรติสังคมยกย่อง เป็นที่สนใจของเพศตรงข้าม และทำให้เป็นผู้มีอำนาจ

2. อำนาจ

คนไทยนั้นยกย่องอำนาจและนิยมที่จะได้เป็นเจ้าของอำนาจไม่ว่าจะเป็นอำนาจเล็กน้อยแค่ไหนก็ตาม ผู้ที่มีอำนาจในสังคมไทย ได้แก่ ข้าราชการทั้งพลเรือน ทหารและตำรวจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการฝ่ายปกครอง นอกจากนั้นแล้วผู้ที่มีอำนาจในสังคมไทยก็ได้แก่ผู้มีเงินอีกด้วย คนไทยจึงนิยมที่จะให้ลูกหลานรับราชการ เพื่อจะได้มีอำนาจและมีเงินรวมไปถึงบิรวารและตำแหน่งอีกด้วย

3. การเคารพผู้อาวุโส

ผู้อาวุโสหมายถึงผู้ที่มีประสบการณ์มานาน เป็นผู้รอบรู้และหมายถึงผู้ที่มีอายุมากกว่า รวมไปถึงผู้ที่มีตำแหน่งสูงกว่า ตัวอย่างของผู้อาวุโสได้แก่ บิดา มารดา ครู อาจารย์ ญาติ ผู้ใหญ่ เจ้านาย รุ่นพี่ในโรงเรียนหรือในมหาวิทยาลัย คนไทยในอดีตยกย่องให้ผู้อาวุโสเป็นผู้ทำหน้าที่ตัดสินใจ (Decision making) ในเกือบทุกกรณี ทั้งนี้โดยให้เหตุผลว่าการตัดสินใจของผู้อาวุโสจะถูกต้องกว่า ดีกว่า เพราะมีประสบการณ์มากกว่า พฤติกรรมที่แสดงออกมาจนกลายเป็นนิสัยส่วนรวมคือ ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ หากจะมีการโต้แย้งบ้างก็จะเป็นการโต้แย้งอย่างนอบน้อม หรือถ้าเรื่องใดเห็นว่ายอมได้ก็ยอมเสียเพื่อกันมิให้เกิดสภาพความขุ่นใจ เป็นการกระทำแบบบัวให้ช้ำน้ำมิให้ขุ่น นอกจากนั้นจะต้องเคารพนอบน้อมให้เกียรติผู้อาวุโสเสมอ

²⁷ รัชนิกร เศรษฐรัฐ, สังคมและวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิษณุ,

4. ความเป็นผู้รู้

คนไทยนิยมยกย่องผู้มีวิชาติดตัวไม่ว่าจะเป็นวิชาชนิดใดแขนงใดก็ตาม ถ้าหากมีมากก็จะถูกขนานนามว่าเป็นผู้รู้ เป็นอาจารย์ เป็นเกจิอาจารย์ทั้งสิ้น ผู้รู้จะถูกเคารพยกย่องจนดูราวกับว่าจะกลายเป็นปูชนียบุคคลไป คนไทยจึงชวนชวายที่จะกลายเป็นผู้รู้

5. การให้ความสำคัญในแง่บุคคล

คนไทยนิยมให้ความสำคัญต่อดัวบุคคลเป็นอันมาก จึงต้องมีการเลือกว่าใครเป็นใครควรจะคบด้วยหรือไม่ เมื่อคบแล้วจะต้องปฏิบัติตนอย่างไรต่อบุคคลนั้น ๆ คนไทยจึงแยกได้ว่าเจ้านายคือผู้มีอำนาจ พ่อแม่ครู อาจารย์คือผู้ที่ควรแก่การเคารพยกย่อง และต้องทดแทนบุญคุณอย่างสูง ส่วนเพื่อนคือผู้ที่เรียนมาด้วยกัน เล่นด้วยกัน จำต้องรักกัน และเห็นว่าเป็นพวกเดียวกัน เมื่อคนไทยเห็นความสำคัญของแต่ละบุคคลในแต่ละแง่แล้วก็เกิดนิสัยที่เป็นคนรักพวกพ้อง และมีความผูกพันในแง่ส่วนตัว สิ่งที่คนไทยเห็นว่าดีคือการมีความรักความเชื่อฟังระหว่างพวกเดียวกัน คนไทยจึงติดแน่นกับเรื่องพวกพ้อง พวกเขา พวกเรา หากเป็นพวกเดียวกันก็ต้องเกรงใจกันไม่ขัดใจกัน ยึดตัวบุคคลเป็นหลักในการตัดสินใจกระทำการใด ๆ ก็ตาม

6. ความสนุกสนานร่าเริง

ค่านิยมในเรื่องความสนุกสนาน (Fun-loving) นี้สืบเนื่องมาจากเหตุผล 2 ประการ คือ สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมที่อุดมสมบูรณ์ และสังคมไทยในอดีตนั้นระบบการเมืองการปกครองเป็นเรื่องของเจ้านายหรือผู้มีอำนาจเท่านั้น ประกอบกับข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์จึงหากิจกรรมสนุกสนานรื่นเริงทำจนติดเป็นนิสัยทางสังคม

7. ความวางเฉย ความใจเย็น และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

เนื่องจากแนวคำสอนของพระพุทธศาสนาซึ่งสอนให้คนพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่สอนให้รู้จักมักน้อย และในขณะเดียวกันก็ให้เป็นผู้ระงับโทสะ ช่มความโกรธ ไม่แสดงอารมณ์กราดเกรี้ยวรุนแรง ให้เป็นผู้ที่มีความสุขุมรอบคอบใจเย็น คนไทยจึงยกย่องผู้ที่มีคุณลักษณะเช่นนี้ว่าเป็นผู้มีบุคลิกภาพที่น่านับถือ นิสัยสังคมของคนไทยจึงเหมือนกับเป็นคนขาดความกระตือรือร้น ขาดความทะเยอทะยาน เจื้อยชา ไม่กล้าเสี่ยง กลายเป็นนักสะสมมากกว่านักลงทุน คนไทยเห็นใจเมื่อคนอื่นได้รับความทุกข์และพร้อมจะบริจาคเงินให้กับคนขอทานได้ ความใจเย็นของคนไทยนั้นทำให้กลายเป็นคนที่พร้อมจะอภัยให้เสมอไม่ว่ากับมิตรหรือศัตรู บางครั้งผู้ผิดที่ได้รับโทษหนักจากทางบ้านเมืองจะกลายเป็นผู้ที่ได้รับความเห็นใจจากคนไทยซึ่งเป็นคนซึ่งสงสาร การแสดงออกที่เกี่ยวข้องกับความใจเย็นของคนไทยอีกอย่างหนึ่งคือ เรื่องของการไม่เป็นไรต่อทุกอย่างที่จะเกิดขึ้น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของคนไทยแสดงออกมาในรูปของการให้ทั้งสิ่งของและความใส่ใจของผู้อื่น ผู้ที่ได้รับของจากผู้อื่นจะต้องหาทางตอบแทนในเวลาอันสมควร มิฉะนั้นจะถูกมองว่าเป็นคนเห็นแก่ได้ คนไทยมี

ความห่วงใยในเรื่องส่วนตัวของคนอื่น ๆ อย่างมาก เพราะมีนิสัยชอบอวดนาทร จึงกลายเป็นการสร้างนิสัยสอดรู้สอดเห็นให้กับคนไทยโดยไม่รู้ตัว บางครั้งอาจนำเรื่องของคนอื่นมานับเป็นเรื่องของตนเองก็มี ไทยมุง เป็นนิสัยอย่างหนึ่งของคนไทย ที่เกิดขึ้นด้วยเหตุนี้

8. ความเชื่อในเรื่องบุญบาป กฎแห่งกรรม และทางสายกลาง

คนไทยเห็นว่าคนดีโดยทั่วไปจะต้องเป็นผู้เชื่อในกฎแห่งกรรม เชื่อเรื่องบุญบาปและเป็นผู้ที่เดินสายกลางไม่เข้มงวดหรือหนักหนาจนเกินไป ผลของค่านิยมในเรื่องนี้ทำให้วิถีชีวิตของคนไทยเป็นไปอย่างเรื่อย ๆ อะไรจะเกิดขึ้นก็เกิดเพราะจำเป็นจะต้องเกิดขึ้น ซึ่งดูเหมือนจะทำให้ชาวต่างชาติเห็นว่าคนไทยเป็นพวก Passive ไม่ยืนหยัดยืนร้าย ไม่อวดนาทรสนใจต่อสรรพสิ่งทั้งหลาย เรื่องบุญบาปทำให้กลายเป็นคนชอบทำบุญเพื่อตัวเองจะได้สบายในชาตินี้และชาติหน้า เพราะคิดว่าผลบุญจะตามสนองตามกฎแห่งกรรม

9. ความสบายกายและใจ

จากประวัติศาสตร์ของชาติไทยที่เป็นนักต่อสู้เพราะรักในความเป็นไทย และมีแผ่นดินที่ชื่อว่า ไทย (Land of Freedom) ทำให้เป็นที่มาของอิสระเสรีในเกือบทุก ๆ เรื่องของคนไทย ไม่ชอบให้ใครมาขัดใจและไม่ชอบขัดใจคนอื่น ทั้งนี้เพื่อความสบายใจและกายเป็นส่วนใหญ่มากกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สังคมตั้งขึ้นมาจึงมักถูกหลีกเลี่ยงหลบหลีกอยู่เสมอ เลยดูเหมือนว่าคนไทยจะไม่ค่อยมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อกฎเกณฑ์หรือความเป็นไปของสังคมเท่าที่ควร เพราะทุกคนมุ่งแต่ในเรื่องความสะดวกสบายของตนเองและของคนที่อยู่ใกล้ชิดตนเองก่อนเสมอ²⁸

ณรงค์ เสียงประชา กล่าวไว้ใน วิถีไทยว่า ค่านิยมในสังคมไทยที่สำคัญและเด่นชัด ได้แก่

1. นิยมความร่ำรวย มั่งคั่ง

ทุกคนอยากจะได้ อยากจะมีทรัพย์สินเงินทอง รถยนต์ บ้าน ที่ดิน ฯลฯ คนที่ร่ำรวยจะเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับในสังคม คนรวยจะต้องการสิ่งใด ย่อมได้ตามความประสงค์ เงินจะซื้อสิ่งต่าง ๆ ได้ ดังนั้นทุกคนจึงต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งความมั่งคั่ง

2. นิยมอำนาจ

คนไทยให้ความสำคัญแก่ผู้มีอำนาจและอยากจะเป็นคนมีอำนาจ ถ้าตนเองไม่มีโอกาสก็จะส่งเสริมลูกหลานของตนให้แสวงหาอำนาจ ผู้มีอำนาจในสังคมไทยส่วนใหญ่คือผู้มีตำแหน่งสูงในหน้าที่ราชการ ดังนั้นคนไทยจึงนิยมส่งเสริมบุตรหลานให้เข้ารับราชการ นอกจากข้าราชการแล้วผู้ที่อาจมีอำนาจอื่น ๆ ได้แก่ นักการเมือง ปัจจุบันอำนาจอาจซื้อได้ด้วยเงิน ดังจะพบได้จากการใช้เงินซื้อเสียงเพื่อให้ได้รับเลือกเป็นผู้แทนราษฎร รวมทั้งการซื้อตำแหน่งต่าง ๆ

²⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 113-119.

3. เคารพผู้อาวุโส

ผู้อาวุโสได้แก่ผู้ที่มีอายุมากกว่า มีคุณวุฒิสูงกว่า มีชาติสกุลสูงกว่า มีตำแหน่งสูงกว่า การเคารพผู้มีอาวุโสได้รับการปลูกฝังสืบต่อกันมา จนเป็นวิถีชีวิตที่ยังปฏิบัติกันอย่างกว้างขวาง ค่านิยมในการเคารพผู้อาวุโสมีแนวโน้มลดลงในปัจจุบัน

4. รักความสนุก

กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นมักจะสอดแทรกกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความสนุกสนานไว้ด้วย แม้แต่งงานศพก็ยังมีกิจกรรมที่แสดงถึงการรักความสนุก เช่น มีการแสดงก่อนการเผาศพและฉลอง เมื่อเผาศพแล้ว คนไทยรักความสนุกสนานตั้งแต่เกิดไปจนตาย เริ่มตั้งแต่งานฉลองวันเกิด งานฉลอง วันแต่งงานจนถึงงานศพ

5. บริโภคนิยม

คนไทยส่วนใหญ่สนใจเรื่องการบริโภคมาก ชอบเสาะแสวงหาอาหารรับประทาน ชอบคิดปรุงอาหารแปลก ๆ รับประทาน เมื่อพบร้านอาหารที่มีอาหารแปลก ๆ หรือรสชาติอร่อยก็จะพากันไปรับประทาน แม้จะแพงหรือไกลแค่ไหนก็จะพยายามไปรับประทานอาหารที่ร้านนั้น

อีกสิ่งหนึ่งที่พบคือ ไม่ว่างงานพิถีไต่ ๆ จะต้องมีการกินเลี้ยงอยู่เสมอ แม้แต่เมื่อทำงานเสร็จโปรแกรมหนึ่ง ๆ เรียนผ่านการศึกษาไปภาคเรียนหนึ่ง ๆ ได้รับตำแหน่งใหม่ เปลี่ยนงานใหม่ก็มีการเลี้ยงฉลองกัน

6. นิยมความหรูหรา ความมีหน้ามีตา

ซึ่งจะแสดงออกโดยการแต่งตัวประกวดกัน การจัดงานประกวดกันว่าใครจะจัดงานได้ใหญ่กว่า การทำบุญว่าใครจะทำบุญมากกว่ากัน การมีเครื่องใช้ที่ทันสมัยราคาแพงไม่ให้น้อยหน้ากัน ฯลฯ

7. นิยมเครื่องรางของขลังและเชื้อโชคลาง

การจะกระทำกิจกรรมใด ๆ มักต้องอาศัยการดูฤกษ์ยาม การจะไปไหน ๆ ก็เช่นเดียวกันและมักนิยมนำเครื่องรางหรือการประพรมน้ำมนต์ เพื่อขจัดภัยต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น หรือถ้าประสบภัยก็มักจะมีการสะเดาะเคราะห์และขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ

8. นิยมการทำบุญสร้างวัด ปิดทองฝังลูกนิมิต

โดยเชื่อว่าจะได้บุญมากในชาติหน้า คนไทยส่วนใหญ่ต่างก็พยายามเข้าร่วมในกิจกรรมการทำบุญ แม้จะด้วยความยากลำบากก็ยอม อย่างไรก็ตามค่านิยมนี้มีแนวโน้มลดลงเพราะสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนไป คนมากขึ้นทรัพยากรลดลง²⁹

²⁹ ณรงค์ เลี้ยงประชา, วิถีไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2544),

อานนท์ อาภาภิรมย์ กล่าวไว้ใน มนุษย์กับสังคม: สังคมและวัฒนธรรมไทยว่า ค่านิยมในสังคมไทยที่สำคัญ ได้แก่

1. เงิน

เงินเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับและทุกคนปรารถนาเป็นเจ้าของ เพราะสามารถนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของทุกชนิดที่มีอยู่ในโลกนี้ เงินจึงเป็นค่านิยมที่สำคัญยิ่งในสังคมไทย โดยเฉพาะสังคมปัจจุบันที่กำลังชื่นชม วัตถุนิยม (Materialism) ทำให้เงินมีอิทธิพลที่จะบันดาลทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นที่พึงปรารถนาของบุคคลในสังคม

2. อำนาจ

อำนาจ เป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมสังคม และยังบันดาลมาซึ่ง เงิน เกียรติยศ คนส่วนใหญ่ในสังคมจึงปรารถนาที่จะมีอำนาจ

3. การทำบุญ

ชาวไทยเชื่อว่าการทำบุญจะส่งผลในอนาคต กล่าวคือ เชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม จึงทำบุญเพื่อสะสมทุนไว้ใช้ในภายภาคหน้า

4. ความสนุกสนาน

คนไทยเป็นคนรักสนุก เพราะฉะนั้นกิจกรรมต่าง ๆ จึงมักตั้งพื้นฐานอยู่บนความสนุก เมื่อมีการรวมกลุ่มหรือสมาคม จึงมักจะมีกิจกรรมที่ให้ความสนุกสนานรื่นเริง

5. ความหรูหรา

คนไทยมักนิยมข้อปฏิบัติที่แสดงออกถึง ความหรูหรา เพื่อปกป้องสถานภาพทางสังคมของตนว่า เป็นคนชั้นสูง เป็นคนมีเงิน หรือมีสถานภาพพิเศษทางสังคม เช่น การแต่งกายหรูหรา การจัดงานพิธีใหญ่โตมโหฬาร เป็นต้น ค่านิยมในเรื่อง ความหรูหรา ทำให้คนไทยนิยมทำงานหรือประกอบกิจกรรมที่แสดงออกถึงความหรูหรา เช่น อาชีพนักแสดง ดารา นักร้อง การจัดแฟชั่นโชว์ การประกวดเครื่องแต่งกาย เป็นต้น

6. การจัดงานพิธี

คนไทยส่วนใหญ่นิยมการจัดงานพิธีในโอกาสต่าง ๆ เช่น การบวช การแต่งงาน การตาย และการฉลองวันคล้ายวันเกิด เป็นต้น โดยนิยมจัดงานพิธีให้ใหญ่โต เพื่อความมีหน้ามีตาของเจ้าภาพ

7. ปัจเจกภาพ

หมายถึง ความเป็นตัวของตัวเอง (Individualistic) หรือความเป็นไทในตัวเอง โดยคนไทยส่วนใหญ่มีค่านิยมในเรื่อง ความเป็นตัวของตัวเอง

8. ความสะอาดสวยงาม

คนไทยส่วนใหญ่ชอบความสะอาดสวยงาม ซึ่งสืบเนื่องมาจากความรักอิสระเสรี และมีความเป็นตัวของตัวเอง จึงชอบทำกิจกรรมที่มีความสะอาดสวยงาม ไม่ต้องอยู่ในกฎระเบียบมากนัก

9. ตัวใครตัวมัน

สืบเนื่องมาจากสภาวะเศรษฐกิจที่ฝืดเคือง และสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ทำให้คนไทยส่วนใหญ่มีความรู้สึกหวาดกลัวภัยอันตราย และต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด

10. น้ำขึ้นให้รีบตัก

ผู้คนมักจะเร่งชวนขายทำมาหากินและแสวงหาผลประโยชน์ต่าง ๆ เมื่อมีช่องโอกาสหรือโชคอำนวยไว้มาก่อน

11. ไทยมุง

คนไทยส่วนใหญ่มักสนใจต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัว ทั้ง ๆ ที่เหตุการณ์นั้นไม่เกี่ยวข้องกับตนเอง โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่ตื้นตื้นเร้าใจ เช่น เกิดอุบัติเหตุ เกิดการทะเลาะกัน เป็นต้น และมักสนใจในเรื่องส่วนตัวหรือเรื่องลับ ๆ ของผู้อื่น

12. บริโภคนิยม

คนไทยส่วนใหญ่สนใจเรื่องการบริโภคมาก คนไทยชอบเสาะแสวงหาอาหารการกินเป็นพิเศษ

13. โหราศาสตร์

เมื่อบุคคลเกิดความตึงเครียด หรือวิตกกังวลเกี่ยวกับชะตาชีวิตของตนจึงต้องการแสวงหาความรู้เรื่องอนาคต ซึ่งโหราศาสตร์ก็ได้รับความนิยมอย่างในสังคมไทยเพื่อพยากรณ์ชีวิตในอนาคต

14. การพนัน

คนไทยนิยมเล่นการพนัน ทุกยุคสมัย ทุกวัย อาจกล่าวได้ว่าการพนันเป็นของคู่กับคนไทย³⁰

³⁰ อานนท์ อาภาภิรม, มนุษย์กับสังคม: สังคมและวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2515), น. 90-100.

การสังเกตค่านิยม

การที่จะทราบว่าบุคคลนั้นบุคคลนี้มี "ค่านิยม" อะไรนั้น สามารถสังเกตหรือดูได้จากสิ่งต่อไปนี้

1. ดูได้จากสิ่งที่บุคคลได้เลือกในชีวิตประจำวันของเขาว่า เขาเลือกทำอะไร ชื่ออะไร ไปไหน ฯลฯ
2. ดูจากทิศทางแห่งความสนใจของบุคคล ว่าเขาสนใจอะไร ทางไหน หรือสนใจทำอะไรในชีวิตสังคมส่วนใหญ่ ชีวิตการงาน ชีวิตครอบครัว และในชีวิตส่วนตัว
3. ดูจากคำพูดที่บุคคลแสดงออกโดยทั่ว ๆ ไป เช่น คนเรามักจะพูดว่า "สิ่งนั้นดี สิ่งนี้ไม่ดี" "ความประพฤติอย่างนั้นน่ารัง ความประพฤติอย่างนั้นน่าชมเชย" "นั่นเป็นเรื่องที่สำคัญต้องต่อสู้เอาให้ได้" หรือ "สิ่งนั้นไร้ความหมาย" อย่างนี้เป็นต้น
4. ดูได้จากคำพูดที่ใช้ในการสนทนา ทั้งในยามปกติและโต้เถียงกัน
5. ดูได้จากการคิด การเขียนของบุคคลที่มักจะแสดงออกถึงหลักการ อุดมการณ์และความคิด ความฝัน รสนิยมของตัวออกมาเสมอ สิ่งเหล่านี้เป็นแนวทางที่จะเข้าใจ "ค่านิยม" ของนักคิดนักเขียนนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี³¹

จากการค้นคว้าวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเรื่องค่านิยมของสังคมไทย ผู้วิจัยจะนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาค่านิยมเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งที่สะท้อนถึงค่านิยมในสังคมไทยในเรื่องต่าง ๆ อาทิ ค่านิยมในเรื่องความรัก วัตถุนิยม ค่านิยมในเรื่องความเชื่อ ค่านิยมในเรื่องชื่อเสียง และค่านิยมในเรื่องอาชีพ เป็นต้น

บทบาทและหน้าที่ของการสื่อสารมวลชน

จากแนวความคิดที่ว่า สื่อมวลชนมีบทบาทเป็นตัวกลางระหว่างตัวเรากับบุคคลอื่นหรือกับสิ่งอื่น ๆ ในเงื่อนไขของเวลาและสถานที่นั้นเป็นการเปรียบเทียบ ซึ่งทำให้เรามองเห็นถึงบทบาทของสื่อมวลชนได้ ซึ่งบทบาทของสื่อมวลชนในลักษณะที่เป็นตัวกลางมีดังต่อไปนี้ คือ

ประการที่หนึ่ง คำว่าเป็นตัวกลางนั้นมีความหมายอยู่มากมาย และความเป็นตัวกลางของสื่อมวลชนก็คือ ทำหน้าที่ดังต่อไปนี้

³¹ เดิมศักดิ์ สุวรรณประเทศ, สังคมและวัฒนธรรมไทย (พิษณุโลก: ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูพิษณุโลกสงคราม, 2521), น. 7.

1. ทำหน้าที่เป็นตัว “พาหะ” ที่เป็นกลาง
 2. ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยง ทั้งนี้เพราะผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิสัมพันธ์นั้นอาจมีโอกาสดังกล่าวสื่อสารได้ไม่เท่าเทียมกัน

3. ทำหน้าที่เป็นผู้ที่ทำการควบคุม ไม่ว่าจะมิจุดมุ่งหมายหรือมีทิศทางหรือไม่ก็ตาม
 ประการที่สอง สื่อมวลชนมีบทบาทเป็นแหล่งของการนำเสนอประเด็นปัญหาต่าง ๆ การเปิดโอกาสให้มีการถ่ายทอดความคิดเห็นและเลือกสรรประเด็นที่ควรได้รับความสนใจ

ประการที่สาม สื่อมวลชนมีบทบาทเป็นในการทำให้เกิดการรวมตัวกันขึ้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือมีลักษณะเป็น “ป้ายประกาศ” ซึ่งหมายถึงว่า สื่อมวลชนมีภาระกิจในการดึงดูดความสนใจให้เกิดขึ้นอย่างมีจุดมุ่งหมาย เป็นการนำเสนอความเป็นจริงบางอย่างที่ได้เลือกสรรมาแล้วให้กับผู้รับสารของสื่อมวลชน

ประการที่สี่ สื่อมวลชนมีบทบาทเป็นตัวสะท้อนสังคม คือทำให้มองเห็นสังคมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และเป็นการดีที่มีหน่วยหนึ่งของสังคมที่สามารถพูดแทนให้กับสังคมทั้งหมดได้³²

ฮาร์โลด ลาสเวลล์ (Harold Lasswell) นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกันได้กล่าวถึง หน้าที่ของสื่อมวลชนใน "The Structure and Function of Communication" ว่ามีอยู่ 3 ประการ คือ

1. หน้าที่ในการสังเกตการณ์และรายงานสภาพแวดล้อมทางสังคม (Surveillance of the Environment) คือการสอดส่องและการติดตามเก็บรวบรวมข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่อาจมีผลกระทบต่อสมาชิกในสังคมมารายงานให้สมาชิกในสังคมได้ทราบ ซึ่งหน้าที่นี้ตรงกับหน้าที่ของการสื่อสารโดยทั่วไป คือ การแจ้งให้ทราบ (to inform) กล่าวคือ สื่อมวลชนจะคอยดูว่ามีเหตุการณ์หรือเรื่องราวใดที่เกิดขึ้นภายในสังคม ที่ผู้รับสารควรรับทราบ สื่อมวลชนก็จะเลือกนำมาเสนอ ซึ่งเข้าลักษณะของการกลั่นกรองข่าวสารก่อนถึงมือผู้รับซึ่งเราเรียกบทบาทนี้ว่า ผู้เฝ้าประตู (Gate Keeper)

2. หน้าที่ในการประสานสัมพันธ์ส่วนต่าง ๆ ของสังคมให้รวมตัวกันอยู่ได้ (Correlation of the Different parts of Society in Responding to Environment) หมายถึงหน้าที่ในการติดตามศึกษาเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ในสังคมอย่างถูกต้องถี่ถ้วน แล้วนำมาชี้แจงว่าเพื่อช่วยปรับให้สมาชิกกลุ่มต่าง ๆ มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน อยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกันได้ด้วยความสะดวกเรียบร้อย ซึ่งหน้าที่ในการประสานสัมพันธ์ส่วนต่าง ๆ ของสื่อมวลชนนี้จะตรงกับหน้าที่ในการวิพากษ์

³² ศิริชัย ศิริกายะ และ กาญจนา แก้วเทพ, ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน

(กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), น. 66-68.

วิจารณ์ (Critical Function) สิ่งต่าง ๆ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมพร้อมเสนอแนะวิธีการแก้ไขให้เกิดผลดีต่อสังคม ซึ่งอาจหมายถึงหน้าที่ในการชักจูง โน้มน้าวใจ (Persuasion Function) ในการสื่อสารนั่นเอง

3. หน้าที่ในการถ่ายทอดมรดกทางสังคม (Transmission of Social Heritage from one Generation to the next) หมายถึงหน้าที่ในการเผยแพร่ถ่ายทอดหรือสืบทอดความรู้ ค่านิยมทัศนคติ และบรรทัดฐานของสังคมจากยุคสมัยหนึ่งไปสู่ยุคสมัยหนึ่ง เพื่อให้วิทยาการศิลปวัฒนธรรมและประเพณีของสังคมนั้น ๆ คงอยู่ตลอดไป ซึ่งหน้าที่นี้ตรงกับหน้าที่ในการให้การศึกษาของสื่อมวลชน (Education Function)

นอกจากหน้าที่ทั้ง 3 ประเภทนี้แล้ว วิลเบอร์ แชมมส์ และชาร์ลส์ อาร์ไรท์ ได้เพิ่มเติมหน้าที่ประการที่ 4 ของสื่อมวลชนไว้อีกประการ คือหน้าที่ในการให้ความบันเทิง (Entertainment Function) ซึ่งหมายถึงการเผยแพร่ถ่ายทอดทางด้านศิลปะการแสดงดนตรี เพื่อสร้างความจริงใจให้แก่มวลชน³³

คณะกรรมการแม็คไบรด์ (McBride Commission) ได้วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของการสื่อสารในปี พ.ศ. 2523 (ค.ศ. 1980) และได้ตีพิมพ์รายงานที่พิมพ์รายงานที่สำคัญขึ้นมาชื่อ "Many Voices, One World" ซึ่งในบทที่สอง โดยใช้ชื่อว่า "มิติร่วมสมัย" (Contemporary Dimension) ได้ประมวลบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารไว้ 2 ประเภท คือ บทบาทหน้าที่มองจากจุดยืนของสังคมโดยรวม จากจุดยืนของปัจเจกชน บทบาทหน้าที่ของการสื่อสารจำแนกได้เป็น 8 ประการ คือ

1. การให้ข่าวสาร (Information) หมายถึง การเก็บ การรวบรวม การประมวลและการเผยแพร่ ข่าว ข้อมูล รูปภาพ ข้อเท็จจริง และข้อคิดเห็น เพื่อจะยังผลให้เกิดความเข้าใจและมีปฏิริยาอย่างถูกต้องตามภาวะของบุคคล สภาพแวดล้อม ประเทศและสังคมนานาชาติประเทศ นอกจากนี้จะยังช่วยนำไปสู่การตัดสินใจที่เหมาะสมด้วย

2. การสังคมประกิต หรือสังคมกรรม (Socialization) ได้แก่ การได้มาซึ่งความรู้ความเข้าใจที่จะทำให้บุคคลดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ ในฐานะสมาชิกของสังคมช่วยให้เกิดความสำนึกในการอยู่ร่วมสังคมกับบุคคลอื่น ซึ่งจะนำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจกันเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม

³³ กิติมา สุรสนธิ, ความรู้ทางการสื่อสาร (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), น. 79-80.

3. การกระตุ้นเร้า (Motivation) หมายถึง การส่งเสริมสนับสนุนให้ไปสู่เป้าหมายระยะสั้น และระยะยาวของสังคม กระตุ้นให้เกิดความมานะพยายามและตัดสินใจเลือกแนวทางและพฤติกรรมที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่ยินยอมพร้อมใจกันกำหนดไว้แล้ว

4. การถกเถียงอภิปราย (Debate and Discussion) คือ การแลกเปลี่ยนข้อเท็จจริง และข้อคิดเห็นระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ในสังคม เพื่อก่อให้เกิดความตกลงยินยอมที่มีผลดีต่อส่วนรวม รวมทั้งการแสวงหาพยานหลักฐานมากระตุ้นให้สาธารณชนสนใจ และให้ความร่วมมือในกิจกรรมของส่วนรวมไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่น ระดับชาติ หรือระดับนานาชาติ

5. การให้การศึกษา (Education) คือ การสื่อสารที่เข้ามาช่วยถ่ายทอดวิชาความรู้ทำให้เกิดการพัฒนาสติปัญญา อุดมคติ ทักษะและสมรรถภาพของบุคคล ตลอดจนทุกช่วงเวลาของชีวิต

6. การส่งเสริมวัฒนธรรม (Cultural Promotion) หมายถึง การเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งมรดกที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ และการพัฒนาวัฒนธรรมโดยการส่งเสริมสติปัญญาและจินตนาการของปัจเจกชน รวมทั้งกระตุ้นความต้องการและความคิดสร้างสรรค์ในทางสุนทรีย์ภาพ

7. การให้ความบันเทิง (Entertainment) คือ การถ่ายทอดผลงานทางการละครฟ้อนรำ วรรณกรรม ดนตรี การละเล่น และศิลปต่าง ๆ โดยอาศัยเครื่องหมายสัญลักษณ์ เสียง และภาพ ทั้งนี้เพื่อความสนุกสนานรื่นเริงและการพักผ่อนหย่อนใจ

8. การประสานสามัคคี (Integration) คือ การให้บุคคล กลุ่มและประชาชาติได้รับรู้ข่าวสารที่จำเป็นต่อการเพิ่มพูนความรู้ และความเข้าใจซึ่งกันและกันในแง่ของการดำรงชีวิต ทักษะและความไฝ่ฝันทะเยอทะยาน³⁴

ดังนั้นผู้วิจัยนำแนวคิดหน้าที่หนึ่งของสื่อมวลชนก็คือการสะท้อนภาพของสังคม เรื่อง บทบาทและหน้าที่ของการสื่อสารมวลชนมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยค่านิยมในสังคมไทยที่สะท้อนผ่านเนื้อหาของเพลงลูกทุ่ง ซึ่งการศึกษาเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งก็เป็นการศึกษาสภาพสังคมและค่านิยมไทยที่สะท้อนผ่านทางเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งในปัจจุบัน

³⁴ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, หลักและทฤษฎีการสื่อสาร (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2529), น. 181-182.

องค์ประกอบของการสื่อสารและเนื้อหาของสื่อ ในฐานพยานหลักฐานของสังคม

องค์ประกอบของการสื่อสาร

กระบวนการสื่อสารประกอบด้วยส่วนสำคัญ 4 ส่วนด้วยกันคือ ผู้ส่งสาร (Sender) สาร (Message) ช่องทางการสื่อสาร (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดขององค์ประกอบทั้งหมด ดังนี้

1. ผู้ส่งสาร (Sender) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการสื่อสาร มีคำศัพท์หลายคำที่ใช้ในความหมายของผู้ส่งสารในลักษณะที่เหมือนและใกล้เคียงกัน เช่น ต้นแหล่งข้อมูลข่าวสาร (Information Source) แหล่งสาร (Source) ผู้สื่อสาร (Communicator) ผู้เข้ารหัส (Encoder) ผู้พูด (Speaker) หรือผู้เล่าเรื่อง (Generator) เป็นต้น

นักวิชาการได้ให้คำนิยามของผู้ส่งสารไว้ว่า หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความคิดมีความต้องการ มีความตั้งใจที่จะส่งข่าวสาร อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ความคิดเห็นทัศนคติ ความเชื่อ และอื่น ๆ ไปยังผู้รับสาร

ดังนั้นผู้ส่งสารจึงเป็นองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ ทั้งการเลือกข้อมูลข่าวสารที่จะส่งถ่ายทอดไป การเลือกวิธีการ และช่องที่จะจะทำให้สารไปถึงผู้รับสาร รวมทั้งการเลือกและกำหนดผู้รับสารที่จะเป็นผู้รับข้อมูลข่าวสารโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับใดระดับหนึ่ง หรือในด้านใดด้านหนึ่งกับบุคคลที่ตนสื่อสารด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลง การรับรู้ การเปลี่ยนแปลงความเชื่อ ค่านิยม ทัศนคติและพฤติกรรมของบุคคลกลุ่ม หรือสังคม เป็นต้น

2. สาร (Message) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในกระบวนการสื่อสาร ซึ่งมีคำที่อาจหมายถึงสารอยู่หลายคำ เช่น ข่าว (News) ข้อมูล (Information) และอื่น ๆ ดังนั้น สารจึงหมายถึงเรื่องราวอันมีความหมายและแสดงออกมาโดยอาศัยภาษาหรือสัญลักษณ์ใด ๆ ก็ตามที่สามารถทำให้เกิดการรับรู้ร่วมกันได้ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ให้ผู้รับสารเกิดการรับรู้ความหมายและมีปฏิกิริยาตอบสนอง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วสารจะประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ

2.1 รหัสสาร (Message Codes) คือ ภาษา (Language) หรือสัญลักษณ์ (Symbol) หรือสัญญาณ (Signal) ที่มนุษย์คิดขึ้น เพื่อแสดงออกแทนความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ ค่านิยม วัตถุประสงค์ต่าง ๆ ของผู้ส่งสาร ซึ่งรหัสสารอาจถูกแสดงออกมาเป็นสารที่เป็นภาษาพูด ภาษาเขียน (Verbal Message Codes) และรหัสของสารที่ไม่ใช้ภาษาพูดหรือภาษาเขียน (Nonverbal

Message Codes) เช่น กิริยาท่าทาง อากัปกิริยาอาการ ภาพ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม การที่ผู้ส่งสารเลือกใช้รหัสสารแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับระบบ สังคม วัฒนธรรม สภาพถิ่นที่อยู่อาศัยของทั้งบุคคลผู้ส่งสาร และผู้รับสาร ว่าจะสามารถเข้าใจความหมายจากรหัสสารร่วมกันได้มากน้อยเพียงใด

2.2 เนื้อหาสาร (Message Content) หมายถึง เรื่องราวสิ่งต่าง ๆ ที่ผู้ส่งต้องการจะถ่ายทอดหรือส่งไปยังผู้รับสาร ซึ่งเนื้อหาของสารนั้นอาจแบ่งออกได้เป็นหลายประเภทหลายลักษณะตามเนื้อหาของสารในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เนื้อหาโดยทั่วไป และเนื้อหาเฉพาะ เนื้อหาเชิงวิชาการต่าง ๆ และเนื้อหาที่ไม่ใช่วิชาการ หรืออาจเป็นเนื้อหาประเภทบอกเล่ากับเนื้อหาประเภทความคิดเห็น เนื้อหาที่เป็นข่าว เนื้อหาบันเทิง และเนื้อหาชักจูงใจ เป็นต้น

2.3. การจัดเรียงลำดับสาร (Message Treatment) หมายถึง รูปแบบวิธีการในการนำรหัสสารมาเรียบเรียงเพื่อให้ได้ใจความตามเนื้อหาที่ต้องการ ซึ่งมักจะขึ้นอยู่กับลักษณะโครงสร้างของภาษา (Structure) และบุคลิกลักษณะของแต่ละบุคคล ซึ่งส่วนใหญ่การจัดเรียงลำดับสารจะออกมาในรูปแบบลีลา (Styles) ส่วนตัวที่ขึ้นอยู่กับบุคลิกลักษณะของผู้ส่งแต่ละคนว่ามีบุคลิกลักษณะแตกต่างกันไปอย่างไร เช่น คนที่อารมณ์เย็น มักจะพูดจาด้วยวิธีการที่ สุภาพ สุขุม เยือกเย็น ในขณะที่คนอารมณ์ร้อนมักจะใช้พูดรวบรัดสรุป เพื่อให้จบเร็ว ๆ เป็นต้น

3. ช่องทางการสื่อสารหรือสื่อ (Channel or Media) หมายถึงพาหนะที่นำหรือพาข่าวสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร ดังนั้น ช่องทางการสื่อสารจึงอาจหมายถึงประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของมนุษย์ที่รับรู้ความหมายจากสิ่งต่าง ๆ อันได้แก่ การมองเห็น การได้ยิน การดมกลิ่น การสัมผัส และการลิ้มรส เป็นต้น

นอกจากนี้ช่องสารหรือสื่อยังอาจหมายถึงคลื่นแสงคลื่นเสียงและอากาศที่อยู่รอบตัวคนเราด้วย สื่อจึงอาจแบ่งออกเป็นหลายชนิดหลายประเภทตามเกณฑ์ต่าง ๆ ดังนี้

การใช้เกณฑ์พิจารณาว่าสื่อที่เป็นมนุษย์และสื่อที่ไม่ใช่มนุษย์ อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. สื่อมนุษย์หรือสื่อบุคคล (Personal Media) อันได้แก่ บุคคลที่เป็นผู้นำสารไปยังผู้รับสาร หรือในอีกแง่หนึ่งก็คือ เป็นผู้ส่งสารนั่นเอง ที่ทำการเข้ารหัสสาร (Encode) ให้ผู้รับได้รับรู้และเข้าใจในสิ่งที่ตนเองต้องการ

2. สื่อที่ไม่ใช่มนุษย์ ซึ่งอาจหมายถึง สื่อธรรมชาติ หรือสื่อที่ถูกประดิษฐ์ขึ้น อันได้แก่ สื่อมวลชน (Mass Media) และสื่อระยะไกล (Telecommunication) สำหรับสื่อที่เป็นสื่อมวลชนนั้นแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ สื่อสิ่งพิมพ์ (Printed Media) อันได้แก่ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร หนังสือแผ่นพับ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Media) อันได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ และภาพยนตร์ เป็นต้น

เกณฑ์พิจารณาแหล่งกำเนิดของสื่อ โดยพิจารณาถึงแหล่งที่เกิดของสื่อว่าเป็นสื่อที่เกิดขึ้นภายในสังคมหรือท้องถิ่นนั้น ๆ หรือเป็นสิ่งที่เกิดจากภายนอกสังคม ท้องถิ่น ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. สื่อท้องถิ่น หรือสื่อพื้นบ้าน (Folk Media) เป็นสื่อที่เกิดหรือถูกพัฒนาขึ้นเพื่อนำมาใช้ภายในสังคมหรือท้องถิ่นนั้น ๆ มานานจนเป็นที่รู้จักและนิยมในการใช้สื่อนั้น ๆ ในการถ่ายทอดเรื่องราวความเชื่อต่าง ๆ อาทิ การเล่าเป็นนิทาน ตำนาน หรือรูปแบบการเต้นรำ ฟ้อนรำของท้องถิ่น จนกลายมาเป็นประเพณี หรือวัฒนธรรมของท้องถิ่นไป ในประเทศไทยเราสื่อท้องถิ่น หรือสื่อพื้นบ้านจะปรากฏอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ เช่น ลำตัด ซึ่งเป็นสื่อที่สามารถให้ทั้งความสนุกสนาน และให้สาระไปในคราวเดียวกันได้

2. สื่อทั่วไป หรือสื่อทันสมัย สื่อสมัยใหม่ (General Media) ซึ่งเป็นสื่อที่มีกำเนิดหรือพัฒนาการจากภายนอกสังคม หรือมาจากสังคมอื่น เช่น สื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ หรือสื่อโทรคมนาคม สื่อประเภทนี้มักเป็นสื่อที่ถูกพัฒนาอย่างรวดเร็วต่อเนื่อง มีความทันสมัย มีสมรรถนะในการสื่อสารสูง ไม่ว่าจะเป็นด้านการเข้าถึงผู้รับจำนวนมาก ๆ อย่างรวดเร็ว เป็นการย่นระยะทางและเวลา รวมถึงการให้โอกาสในการโต้ตอบระหว่างผู้ส่งและผู้รับได้ง่ายยิ่งขึ้น ซึ่งสื่อเหล่านี้มีบทบาทค่อนข้างมากในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จนทำให้สังคมกลายเป็นสังคมแบบใหม่ ที่เรียกว่าสังคมยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) หรือสังคมในยุคข่าวสาร (Information Societies) เป็นต้น

4. ผู้รับสาร (Receiver) มีคำที่ใช้เรียกผู้รับสารหลายคำ เช่น Receiver, Decoder, Listener, Audience เป็นต้น เนื่องจากผู้รับสารเป็นบุคคลที่สำคัญมากในการสื่อสารดังคำที่ว่า การสื่อสารจะมีความหมายอย่างไร จะประสบความสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับผู้รับสารว่าจะเลือกรับสาร หรือเลือกที่จะตีความข่าวสารนั้นอย่างไร ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแม้การสื่อสารจะเริ่มต้นจาก ผู้ส่งสารแต่บุคคลที่จะทำให้การสื่อสารประสบความสำเร็จได้นั้นขึ้นอยู่กับผู้รับสาร เช่น ถ้าผู้รับสารต้องการรับสารในขณะนั้น หรือผู้รับสารมีความรู้ในการที่จะทำความเข้าใจต่อสาร ก็จะทำให้การสื่อสารสำเร็จได้ง่าย ในทางตรงข้ามหากผู้รับสารขาดความสนใจ ปิดกั้นการรับข่าวสาร หรือผู้รับไม่สามารถทำความเข้าใจในสารที่ผู้ส่งส่งให้ได้ก็จะทำให้การสื่อสารนั้นล้มเหลว ดังนั้นในการสื่อสารทุกครั้งสิ่งที่ผู้ส่งจะต้องพิจารณาอย่างมากคือผู้รับสาร³⁵

³⁵ กิตติมา สุรสนธิ, ความรู้ทางการสื่อสาร, น. 6-14.

เนื้อหาของสื่อในฐานะพยานหลักฐานของสังคม

เนื้อหานั้นสามารถใช้เป็นพยานหลักฐานโดยตรงในการทำความเข้าใจไปถึงผู้ที่สร้างสรรค์ขึ้น การที่จะโยงเนื้อหาของสื่อไปถึงด้านผู้รับหรือด้านผลนั้น เนื้อหาเป็นสิ่งที่ปัจเจกบุคคลหรือองค์กรเป็นผู้สร้างและเผยแพร่ออกไป ถึงแม้ว่าจะไม่ค่อยมีการค้นพบว่าคุณสมบัติบางชนิดของเนื้อหา เช่น ลักษณะรสนิยมต่ำของเนื้อหานั้นสามารถจะบ่งบอกถึงคุณลักษณะของผู้ผลิตสื่อได้ก็ตาม แต่ทว่า ก็เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่า ยังมีคุณสมบัติอื่น ๆ ที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาที่สามารถใช้เป็นพยานหลักฐานที่บอกถึงทิศทาง (Outlook) ทางสังคม ฐานะของชนชั้น หรืออุดมการณ์ของผู้ส่งสารได้ หรือสามารถช่วยให้เข้าใจถึงวิธีการที่องค์กรผู้ผลิตใช้ในการเลือกสรรดำเนินการและคัดเลือกสื่อเพื่อนำมาเผยแพร่ได้

การศึกษาเนื้อหาที่มีบทบาทหน้าที่อยู่ 2 ประการ คือ อาจจะช่วยให้คาดเดาตั้งเป็นข้อสมมติฐานได้ว่ารูปแบบตรวจสอบความเที่ยงตรงในการวิเคราะห์สถาบันและองค์กรสื่อมวลชนในบางกรณี การวิเคราะห์เนื้อหายังอาจจะช่วยบ่งบอกถึงค่านิยม ฐานคติ (Assumption) และสิ่งแวดล้อมทางสังคมของผู้ผลิตสารได้อีกด้วย อีกบทบาทหนึ่งก็คือ การวิเคราะห์เนื้อหาอาจจะช่วยให้ความกระจ่างเกี่ยวกับเรื่องกระบวนการ “ยามเฝ้าประตู” (Gatekeeper) ที่เกิดขึ้นภายในกระบวนการสื่อสาร หรือการตกแต่งเนื้อหาเพื่อให้เหมาะสมกับผู้ดูผู้ชมเฉพาะในแต่ละกลุ่ม สำหรับการวิเคราะห์เนื้อหาที่พุ่งเป้าไปสู่การทำความเข้าใจผู้ส่งนั้น อาจจะเริ่มตั้งแต่การศึกษาในขอบเขตกว้าง ๆ เช่น การแบ่งประเภทเนื้อหาอย่างง่าย ๆ (เช่น เนื้อหาโฆษณาและเนื้อหาของบทบรรณาธิการในหนังสือพิมพ์) ไปจนกระทั่งถึงเรื่องที่มีความลึกซึ้งซับซ้อน เช่น การจำแนกแยกแยะค่านิยมและอุดมการณ์แบบต่าง ๆ ที่มีบรรจุอยู่ในเนื้อหา เป็นต้น

การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นวิธีการศึกษาที่เข้าไปถึงสังคมและวัฒนธรรมนั้นมีอยู่มากมายหลายวิธี โดยที่เราอาจจะใช้การวิเคราะห์เนื้อหานั้น เป็นประมวลชุดข้อมูลจำนวนมากที่บ่งบอกถึงลักษณะทางสังคมได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นข้อมูลดังกล่าวยังมีมาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน และหากเราจะใช้ข้อมูลเหล่านี้เป็นแหล่งวัตถุดิบที่จะศึกษา (Material) ก็จะมีข้อได้เปรียบหลายประการ คือ เนื้อหาของสื่อมวลชนมีข้อเด่นตรงที่มีลักษณะ “ไม่มีปฏิกิริยาตอบโต้ต่อผู้ศึกษา” และเป็นวัตถุดิบที่ไม่เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา เนื้อหาของสื่อมวลชนอาจจะปรากฏอยู่ในรูปแบบที่คงตัวพอสมควร (เมื่อเทียบกับปรากฏการณ์ด้านวัฒนธรรมแบบอื่น ๆ) ไม่ว่ากาลเวลาจะล่วงเลยไปช้านานเท่าใดก็ตาม ด้วยเหตุผลดังกล่าวเนื้อหาสื่อมวลชนจึงมีคุณค่าสำหรับการศึกษาของนักประวัติศาสตร์ นักสังคมวิทยา และนักมานุษยวิทยา ด้วยเหตุนี้ สำนักคิดทางวิชาการหลายสำนักจึงได้นำเอาการวิเคราะห์เนื้อหามาใช้ นอกจากนี้ยังสามารถใช้วิธีดังกล่าวมาศึกษาการ

เปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือนำไปศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างสังคมและวัฒนธรรมของชาติต่าง ๆ ได้อีกด้วย สำหรับการวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาแบบใหม่ ๆ นั้น ก็ยังคงดำเนินรอยตามประเพณีของการทำงานที่เคยมีมา กล่าวคือ ดูความสัมพันธ์ระหว่างแก่นเรื่องหลักและภาพลักษณ์ (Image) ของเนื้อหาที่มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในสังคม³⁶

ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเรื่ององค์ประกอบของการสื่อสารและการพิจารณาเนื้อหาของสื่อในฐานะพยานหลักฐานของสังคมมาเป็นหลักเกณฑ์ในการศึกษาวิจัยถึงลักษณะเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งและลักษณะค่านิยมในสังคมไทยในปัจจุบันที่สะท้อนผ่านเนื้อหาของเพลงลูกทุ่ง

บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่อง เพลงลูกทุ่ง : ภาพสะท้อนค่านิยมในสังคมไทย ที่ผู้วิจัยได้ศึกษามามี ดังนี้

1. Kobkul Phutharaporn ได้ศึกษาเรื่อง “Country Folk Songs and Thai Society”

เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเพลงลูกทุ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายรูปแบบและความนิยมของเพลงลูกทุ่งและเพื่อวิเคราะห์เนื้อหาของเพลงลูกทุ่งในปี ค.ศ. 1662-1978 หรือ พ.ศ. 2505-2521 โดยคาดหวังว่าเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งที่ได้รับความนิยมจะสามารถสะท้อนถึงความคิดของประชาชนซึ่งผลจากการศึกษาพบว่า

ความนิยมเพลงลูกทุ่งในชนบทนั้น มีสาเหตุจากเรื่องเหล่านี้ คือ

- เนื้อหาของเพลงลูกทุ่งเป็นเรื่องที่ใกล้ชิดกับการดำรงชีวิตในชนบท ทั้งเรื่องงานและเรื่องการอยู่อาศัย
- รูปแบบของเพลงลูกทุ่งคล้ายกับเพลงพื้นบ้าน
- เนื้อหาของเพลงลูกทุ่งสามารถสื่อสารกับผู้ฟังได้ง่าย โดยการยกตัวอย่าง และการใช้คำที่ตรงความหมาย
- ท่วงทำนองดนตรีของเพลงลูกทุ่งช่วยให้ผู้ฟังมีความสุข ผ่อนคลายความเหนื่อยล้าจากการทำงานในชีวิตประจำวัน

³⁶ ศิริชัย ศิริกายะ และ กาญจนา แก้วเทพ, ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน, น. 169-172.

- ท่วงทำนองดนตรีของเพลงลูกทุ่งช่วยให้ผู้ฟังมีความสุข ผ่อนคลายความเหนื่อยล้าจากการทำงานในชีวิตประจำวัน

- การสามารถใช้วิทยุทรานซิสเตอร์ฟังเพลงในพื้นที่ชนบท ช่วยส่งผลให้เพลงลูกทุ่งได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ยังพบว่าเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งในการศึกษาค้างนี้ มีลักษณะดังนี้

1. เป็นเพลงที่เกี่ยวกับเรื่องเฉพาะบุคคล กล่าวคือ เป็นเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องความรัก ซึ่งร้องโดยนักร้องชายและหญิง เพลงเหล่านี้มักแสดงถึงการชมเชย การขบขันบางเวลา ความรักในด้านทางร่างกาย ชายหนุ่มส่วนใหญ่ใช้บทเพลงของสุรพล สมบัติเจริญ ในการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับผู้หญิงที่ตนเองชื่นชอบ ส่วนหญิงสาวส่วนใหญ่มักเป็นฝ่ายรับ และเพลงที่ขับร้องโดยนักร้องหญิงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรักมักจะไม่ได้แสดงออกถึงความชื่นชอบฝ่ายชายโดยตรง เหล่านี้คือการสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมประเพณี ค่านิยมในสังคมไทยว่า ผู้ชายคือฝ่ายกระทำ และผู้หญิงคือฝ่ายรับการกระทำ และเป็นเพลงที่มีเนื้อหาเพื่อแนะนำตนเอง ซึ่งจะเป็นเนื้อหาที่ส่งเสริมหรือโฆษณา จุดเด่นของนักร้องผู้นั้น

2. เพลงที่มีเนื้อหาที่แสดงถึงการผิดหวังในความรัก นักร้องมักยอมรับต่อสภาพการอกหัก แต่อารมณ์ตามความเป็นจริงนั้นจะคิดว่าการอกหักนี้เป็นไม่ใช่เรื่องสำคัญมาก เป็นเพียงส่วนหนึ่งในชีวิตและจะไม่ถือถือคนที่ทำให้ผิดหวังในรักครั้งนี้ เป็นเพลงที่กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้ความรักไม่สมหวังเนื่องจากคนรักแปรเปลี่ยนไปจากการหลงแสงสีในกรุงเทพฯ และหลงลืมนักร้องที่รอคอยอยู่ที่ชนบท นักร้องชายมักกล่าวโทษหญิงสาวที่เดินทางเข้ามาสู่กรุงเทพฯ แล้วมีความทะเยอทะยานและนิยมวัตถุมากเกินไป ทอดทิ้งคนรักเก่าแล้วไปอยู่กับเศรษฐีในกรุงเทพฯ นักร้องจะแสดงให้เห็นถึงอนาคตของหญิงสาวเหล่านั้นว่าจะไม่ประสบความสำเร็จสักวันก็ต้องผิดหวัง และมีเพลงที่แสดงออกมาว่านักร้องยินดีที่จะรับหญิงสาวที่เป็นคนรักเก่ากลับมามีเดิม และก็มีเพลงที่แสดงออกมาว่าเธอเหล่านั้นสมควรแล้วที่จะได้รับกับชะตากรรมเช่นนั้น

มีบทเพลงที่กล่าวถึงการที่ทอดทิ้งคนรักไว้ในชนบทเนื่องจากฐานะความยากจนของทางบ้าน จำเป็นต้องออกหางานทำหรือต้องเข้าไปต่อสู้อันตราย และเมื่อสามารถเก็บเงินได้พอสมควรก็จะกลับมา และมีเพลงที่ร้องโดยนักร้องหญิงที่กล่าวว่าเธอต้องยอมเป็นโสเภณีเพื่อแลกกับเงินเพื่อความอยู่รอดและหวังว่าสักวันจะได้กลับบ้านด้วย

มีเพลงที่กล่าวถึงการไม่สมหวังในรัก ซึ่งมีสาเหตุมาจากลำดับขั้นทางสังคม ที่แสดงให้เห็นถึงค่านิยมในสังคมไทยว่าผู้ชายที่แต่งงานกับผู้หญิงที่รวยกว่านั้น สังคมเห็นว่าเป็นเรื่องไม่ถูกต้อง และจะไม่ได้รับการยอมรับในสังคม

3. เพลงที่กล่าวถึงเรื่องสังคม เศรษฐกิจ การเมือง กล่าวคือ เป็นเพลงที่มีเนื้อหาพูดถึงชีวิตครอบครัว การดำรงชีวิตประจำวัน การดิ้นรนหาเงินเพื่อเลี้ยงชีพ นโยบายการเมืองและกฎหมาย ซึ่งเนื้อหาของเพลงมักพบว่ามีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์ที่มีการรายงานข่าวในหนังสือพิมพ์ ภัยพิบัติจากธรรมชาติ และทัศนียภาพของชนบท โดยแบ่งเป็น

3.1 เรื่องชีวิตครอบครัวและการดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่งเพลงบางเพลงที่ร้องโดยนักร้องชายมักกล่าวถึงการเป็นหัวหน้าครอบครัว การใช้จ่ายเงินจำนวนมากเพื่อสนองความพอใจของตนเอง เช่น การดื่มสุรา การเที่ยวผู้หญิง และการเที่ยวสถานเริงรมย์ เป็นต้น เพลงเหล่านี้ถ่ายทอดถึงการไม่มีสติยั้งคิดที่จะละอายใจในการใช้เงินดังกล่าว ส่วนเพลงอื่น ๆ ก็ จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเป็นสามีหรือความสัมพันธ์กับภรรยา แสดงการชมเชย ยกย่องหรือไม่ก็การโต้เถียงกัน หรือการจากไปทำงานเพื่อเลี้ยงดูครอบครัว นักร้องจะแสดงให้เห็นให้ผู้ชมได้รับรู้เรื่องราวภายในครอบครัวต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความลับ เรื่องความได้ແຍ່ງ หรือปัญหาต่าง ๆ ภายในครอบครัวได้อย่างมีสีสันจากเนื้อร้องที่มีผู้ประพันธ์แนวนี้นหลายคน

3.2 การดิ้นรนหาเงินเพื่อเลี้ยงชีพ เพลงบางเพลงแสดงถึงปัญหาทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน เช่น ปัญหาน้ำมันแพง ราคาข้าว การขายข้าว และความยากจน สาเหตุของความยากจนทำให้คนเห็นแก่ตัว ผู้หญิงต้องมาเป็นโสเภณี ส่วนผู้ชายก็ต้องเป็นขโมย เนื้อหาเหล่านี้แสดงถึงความทุกข์ยากแสนสาหัส แต่รูปแบบ ท่วงทำนองก็ยังเป็นแบบเพลงลูกทุ่ง กล่าวคือภายใต้ความทุกข์ยากแสนสาหัสนั้นท่วงทำนองของเพลงลูกทุ่งก็ทำให้รู้สึกมีความสุขขึ้น

3.3 นโยบายการเมืองและกฎหมาย เพลงเหล่านี้มักมีหัวข้อเรื่องเกี่ยวกับการปกครอง นโยบายการเมือง การฝ่าฝืนกฎหมาย การเป็นทหาร มีเพลงจำนวนมากที่กล่าวถึงการเป็นคนรักชาติ มีเพลงที่กล่าวถึงเสียงระเบิด การทำสงคราม การล่าเลี้ยงอาวุธ และการถูกลงทัณฑ์ มีเพลงที่สะท้อนถึงความสงสัยของมหาชนเกี่ยวกับกฎหมายที่ไม่สามารถควบคุมผู้มีอิทธิพลได้ และมีเพลงที่สะท้อนถึงการต่อสู้กันระหว่างตำรวจกับพ่อค้าหาบเร่ข้างถนน ผู้ประพันธ์เพลงส่วนใหญ่จะเข้าข้างพ่อค้าหาบเร่เพราะทราบกันดีว่าพ่อค้าหาบเร่มีรายได้น้อย สำหรับเพลงที่กล่าวถึงการเป็นทหารก็จะเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวกับกระบวนการการสมัครเข้าเป็นทหาร ความลำบากในการอยู่ในรั้วทหาร และการที่ครอบครัวแตกแยกซึ่งสาเหตุมาจากการต้องมาเป็นทหาร เพลงที่เกี่ยวกับทหารส่วนใหญ่เป็นเพลงในช่วงปี ค.ศ. 1974-1978 หรือ พ.ศ. 2517-1921 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการสู้รบทางชายแดนอย่างหนักเป็นพิเศษ และเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับอำนาจทางการเมือง แต่ผู้ประพันธ์เพลงจะไม่เขียนท่าท่ายอย่างชัดเจนเพราะกลัวว่าเพลงที่แต่งไว้จะถูกสั่งห้ามเปิด

3.4 ภัยพิบัติจากธรรมชาติ เนื้อหาของเพลงลูกทุ่งจะแสดงถึงเหตุการณ์ที่เกิดจากภัยพิบัติจากธรรมชาติ เช่น อุทกภัยน้ำท่วม การเกิดไฟไหม้ การประสบปัญหาแล้งน้ำ ซึ่งสาเหตุ

3.5 การเสียดสี วิจารณ์ เนื้อหาของเพลงลูกทุ่งที่แสดงถึงข้อขัดแย้งจะมีความแตกต่างของอารมณ์และท่วงทำนองของเพลง บางเพลงมีเนื้อหาที่กล่าวว่าสรรเสริญเยินยอและแสดงความพอใจการกระทำของรัฐบาล แต่มักแฝงไว้ด้วยคำเหน็บแนม เสียดสี ซึ่งเพลงเหล่านี้มักจะได้รับความพอใจจากผู้ฟัง

4. เพลงที่กล่าวถึงเรื่องประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม กล่าวคือ เป็นเพลงที่ใช้ภาษาท้องถิ่น คำพูดที่แสดงถึงความเชื่อในเรื่องศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีของพวกเขา หรือแสดงถึงพิธีกรรมต่าง ๆ สิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นต้น

สรุปผลการวิจัยในครั้งนี้ คือ

1. เพลงลูกทุ่งที่ได้รับความนิยมส่วนใหญ่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงโดยตรงได้ดี มีเหตุการณ์ที่น่าสนใจและมีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน และเนื้อหาที่มีความตลก หรือแสดงการเสียดสี เหน็บแนม เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เพลงลูกทุ่งเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและความคิดตามสมัยนิยมของประชากร ซึ่งรูปแบบ ประเภท รวมถึงจังหวะของเพลงที่น่าสนใจก็มีส่วนที่ทำให้เพลงลูกทุ่งนั้นได้รับความนิยม

2. เพลงลูกทุ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความรัก มีเพลงหลายเพลงที่กล่าวถึงปัญหาสังคมในปัจจุบัน และเหตุการณ์ความเชื่อ เรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น และพิธีกรรมต่าง ๆ ยิ่งไปกว่านั้น การวิเคราะห์โลกทัศน์ของประชาชนจากเพลงลูกทุ่ง ก็ยิ่งแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติมีความใกล้ชิดกันมาก มนุษย์จะยอมรับความเป็นไปของธรรมชาติมากกว่าที่จะคิดเปลี่ยนแปลงธรรมชาติ หรือการคิดที่จะไปควบคุมธรรมชาติ และมนุษย์มักมีความรักอิสระเสรีมีความเป็นตัวของตัวเองสูงไม่ค่อยทำงานเป็นกลุ่ม

3. ลักษณะของโลกทัศน์ของชนบทไทยทั้งหมดมีความสำคัญต่อการพัฒนาโครงการที่เกี่ยวข้องกับชนบท ที่พบปัญหาบ่อย ๆ คือ การที่โครงการไม่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพ และเข้าไม่ถึงความรู้สึกของชาวชนบท เพลงลูกทุ่งที่ได้รับความนิยมจะประกอบไปด้วยความเป็นจริงในสังคม ฉะนั้นโครงการจะได้รับความสำเร็จจำเป็นต้องเข้าถึงความเป็นจริงของชาวชนบทเหล่านั้น³⁷

³⁷ Kobkul Phutharaporn, "Country Folk Songs and Thai Society," in Traditional and Changing Thai World View, edited by Amara Pongsapich (Bangkok: Chulalongkorn University Printing House, 1998), pp. 185-201.

2. เมตตา กฤตวิทย์ และ ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์ ศึกษาเรื่องภาพของผู้หญิงไทยใน บทเพลง ภาพของผู้หญิงในเพลงลูกทุ่ง

ในการศึกษาครั้งนี้ สรุปความได้ ดังนี้

ช่วงที่ 1 เพลงไทยในยุคเก่า (ศึกษาโดยการเลือกเพลงจากหนังสือคู่มือวิจารณ์ดนตรีตั้งแต่ ปี 2508)

ภาพของผู้หญิงในเพลงลูกทุ่ง ที่สะท้อนผ่านนักร้องชายจะให้ภาพของผู้หญิงเด่นชัดกว่า เพลงที่ร้องโดยนักร้องหญิง ภาพของผู้หญิงในบทเพลงลูกทุ่งที่นักร้องชายเป็นผู้ร้อง สรุปได้ดังนี้

1. ผู้หญิงคือเพศที่สวยงาม

ผู้หญิงที่ปรากฏในบทเพลงลูกทุ่งล้วนมีความสวยที่มองเห็นเป็นรูปธรรมได้ชัดเจน วิธีพรรณนาความสวยนิยมแจกแจงความงามของอวัยวะแต่ละส่วน ตั้งแต่ใบหน้า ปากคอดี๋คาง ผอม หน้าอก ไปจนถึงน้ำเสียง กล่าวได้ว่าเป็นความงามสมตำรับเบญจกัลยาณี ไม่มีเพลงใดที่บอกว่าหญิงไม่สวยแต่มีคุณค่าในด้านจิตใจหรือด้านอื่น

2. อุปนิสัยของผู้หญิงคือ ซึ้งอน ซึ้ง หึง ดื้อรั้น

มีเพลงจำนวนมากที่บ่งนิสัยซึ้งอน หน้าอ ซึ้ง หึง ดื้อรั้น ของผู้หญิง เช่น เพลงเปื้อนผู้หญิง เพราะต้องคอยจ้อผู้หญิงซึ้งอน แต่ก็ยอมรับว่าเป็น "ผู้หญิงนั้นตามคำเขาว่าต้องอน" แต่ "งอนนักรักไม่งาม" (อย่างอนเกินงาม) เพลงกลุ่มนี้มักออกมาในลักษณะดัดพ้อและหยอกล้อผู้หญิง

3. ผู้หญิงชอบผู้ชายรวยและผู้ชายหล่อ

เพลงประเภท "อำนาจเงินตราทำให้น้องลิ้มพี" มีอยู่เป็นจำนวนมาก จนทำให้มองเห็นได้ชัดว่า มิติเศรษฐกิจจะก้าวขึ้นมามีบทบาทต่อการตัดสินใจเลือกผู้ชาย (เพราะหญิงต้องพึ่งชาย) ทำให้ผู้ชายที่ยากจนดัดพ้อและไม่มั่นใจในความรักที่หญิงจะมีต่อตน

4. ผู้หญิงบ้านนามีค่าด้อยกว่าผู้หญิงบางกอก

กรุงเทพฯ หรือบางกอกเป็นส่วนสำคัญที่ถูกกล่าวถึงในบทเพลงลูกทุ่งจำนวนมากในลักษณะที่ขัดแย้ง คือเห็นว่ากรุงเทพฯ ดีกว่าบ้านนา ขณะเดียวกันก็เห็นว่ากรุงเทพฯ คือ ที่ทำให้น้องนางบ้านนาพราดิดาว เพราะ "บางกอกเป็นดงเสือ"

5. คุณค่าของหญิงจะหมดไปเมื่อถูกชายเซยเซม

ผู้หญิงที่เสียตัวคือผู้หญิงที่หมดค่า แม้ชายจะหว่านหญิงคนรักก็จะหว่านว่าหญิงจะหมดราคา

6. คุณค่าของหญิงคือการมีชายหมายปองและเป็นแม่ศรีเรือน

ผู้หญิงจะมีราคาต่อเมื่อมีคนหมายปอง และมีเพลงหลายเพลงที่ปรารภนาให้น้องมาเป็นแม่ศรีเรือน

ส่วนเพลงลูกทุ่งที่สะท้อนภาพผู้หญิง ผ่านนักร้องหญิง สรุปได้ดังนี้

1. ทุกข์สุขคือผลกรรมจากชาติปางก่อน

เป็นที่น่าสังเกตว่าเพลงไทยทั้งลูกกรุงและลูกทุ่งกล่าวถึงชาติปางก่อนค่อนข้างมาก ทั้งในแง่ก่อให้เกิดผลดี เช่น ความสวย และผลร้าย เช่น ความไม่สมหวัง ความทุกข์จากความรัก

2. ต้องรักษาพรหมจรรย์จึงจะมีราคา

สอดคล้องกับเพลงที่นักร้องชายบอกกล่าวหลายเพลงนักร้องหญิงก็พร่ำบอกแก่เพื่อนหญิงว่าควรรักษาพรหมจรรย์

3. แม่ผัวและแม่เลี้ยงคือหญิงใจร้าย

มีบทเพลงที่สะท้อนถึงเรื่องแม่ผัวและแม่เลี้ยงใจร้ายในเรื่องแต่ง ซึ่งปรากฏผ่านสื่อต่าง ๆ ในยุคนั้นจำนวนมาก โดยสรุป ภาพของผู้หญิงในเพลงลูกทุ่ง ลักษณะที่มีคุณค่า ประกอบไปด้วย

ด้านกายภาพสวยตามแบบฉบับเบญจกัลยาณี มีลักษณะงาม 5 ประการ ได้แก่ ผอมงาม เนืองงาม (ริมฝีปาก) พ้นงาม ผิวงาม และวัยงาม

ด้านจิตใจ ได้แก่ รักษาพรหมจรรย์ ไม่ซิ่งอน ซึ้ง และดีอรันเกินไป พอใจในอัตภาพ (ไม่เห่อเหิมจะไปบางกอก) รักชายที่มีความซื่อ จริงใจ (ไม่ใช่นิยมคนรวย รูปหล่อ)

ด้านเป้าหมายในชีวิต ได้แก่ มีชายหมายปอง และ เป็นแม่ศรีเรือน

ช่วงที่ 2 เพลงไทยในยุคปัจจุบัน (ศึกษาจากหนังสือรวมเล่มเพลงฮิตที่เพิ่งออกในช่วงปี 2531-2532)

ภาพผู้หญิงในเพลงลูกทุ่งส่วนใหญ่เป็นเพลงที่แสดงความรักและความสัมพันธ์ระหว่างหญิงและชาย และแก่นเรื่อง (theme) เน้นในเรื่องการถูกทอดทิ้ง การลืมคำมั่นสัญญา การถูกหลอกลวง และความหยาบใจของฝ่ายเพศตรงข้าม และมีเพลงที่แสดงการเกี้ยวพาราสี ซึ่งมีลักษณะเน้นไปทางการแสดงความหยอกเินและประชดประชัน นอกจากนี้เนื้อหาของเพลงลูกทุ่งยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นตัวเองและความเชื่อมั่นตนเองของผู้หญิง มีลักษณะท้าทายและเชิญชวน โดยสาวลูกทุ่งมักถูกสะท้อนให้เป็นคนไวไฟ ไม่ถือเนื้อถือตัว แคร่เรื่องศีลธรรมน้อยลง ตลอดจนมีวิถีชีวิตและการดำเนินชีวิตแบบอิสระเสรีต่างจากผู้หญิงต่างจังหวัดในอดีต ซึ่งขณะเดียวกัน ปัญหาการถูกหลอกลวงหรือการเสียรู้ชายเป็นอีกส่วนหนึ่งที่พบในเพลงลูกทุ่ง และการเสียพรหมจรรย์ ก็ยังเป็นสิ่งที่ชายไม่ยอมรับ³⁸

³⁸ เมตตา กฤตวิทย์ และ ถิรพันธ์ อนุวัชรวิวงศ์, “ภาพของผู้หญิงไทยในเพลง,” ใน ภาพลักษณ์ของผู้หญิงในสื่อมวลชน, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย กาญจนา แก้วเทพ (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), น. 305-325.

3. จินตนา ตำราศิลปะ (2533) ศึกษาเรื่อง “ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยมและ
การดำเนินชีวิตของชาวชนบทไทยที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่งไทย ตั้งแต่สมัย
หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบัน”

ผลจากการวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

1. เพลงลูกทุ่งเป็นเพลงที่แตกออกมาจากเพลงไทยสากลซึ่งเกิดขึ้นเพราะรับเอาโน้ตเพลง
จังหวะ และเครื่องดนตรีแบบสากลเข้ามา เนื้อหาสาระของเพลงลูกทุ่งหลากหลาย ส่วนใหญ่เป็น
เรื่องเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและสภาพชีวิตในชนบท สังคมของชาวบ้านสามัญชน ตลอดจนเหตุการณ์
ร่วมสมัยต่าง ๆ ภาษาที่ใช้ในเพลงลูกทุ่งเป็นภาษาที่เข้าใจง่าย บางครั้งใช้ภาษาพื้น ๆ แบบชาวบ้านและ
ภาษาท้องถิ่น วงดนตรีเพลงลูกทุ่งเป็นวงดนตรีแบบสากล แต่บางครั้งมีการนำเครื่องดนตรีไทยและ
เครื่องดนตรีพื้นเมืองมาบรรเลงประกอบ นักร้องเพลงลูกทุ่งจะเปล่งเสียงร้องเต็มเสียงและมักมีลีลา
ในการร้องเล่นลูกคอ

2. เพลงลูกทุ่งสะท้อนให้เห็นความผูกพันอันแนบแน่นของชาวชนบทไทยกับขนบธรรมเนียม
ประเพณี ความยึดมั่นในพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องบุญกรรม สาระของเพลงลูกทุ่งซึ่ง
กล่าวถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่ชาวชนบทไทยยึดถือและปฏิบัติแบ่งออกเป็นขนบธรรมเนียม
ประเพณีรวม ได้แก่ สงกรานต์ เข้าพรรษา การอุปสมบท ออกพรรษา การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า
ลอยกระทง การหมั้น การแต่งงาน และงานศพ ส่วนขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นที่ปรากฏใน
เพลงลูกทุ่ง ได้แก่ การถวายขวัญข้าว การเล่นเพลงพื้นบ้านภาคกลาง การเล่นกลองยาว บุญพระเวศ
บุญบั้งไฟ และงานชักพระ ขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยส่วนใหญ่มีความเชื่อมโยงกับพุทธศาสนา
การที่ชาวชนบทไทยมีลักษณะอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณี มีสาเหตุส่วนสำคัญมาจากความยึดมั่น
ในพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องบุญกรรม

3. ระบบค่านิยมของชาวชนบทไทยที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่งแสดงให้เห็นถึงสภาพด้อย
พัฒนาและสภาพด้อยโอกาสของสังคมชนบท เพลงลูกทุ่งแสดงให้เห็นถึงค่านิยมของชาวชนบทไทย
เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ชาติ และศาสนา ซึ่งเป็นสถาบันหลักของชาติ ค่านิยมเชิงไสยศาสตร์
และโหราศาสตร์ ค่านิยมในวัตถุและอำนาจ ค่านิยมเกี่ยวกับอบายมุขและการบริโภค ค่านิยมในชีวิต
เมืองกรุง ส่วนเรื่องของสตรีนั้น เพลงลูกทุ่งแสดงให้เห็นค่านิยมในแบบฉบับของกุลสตรีไทย ค่านิยม
ในการมีอนุภรรยา อย่างไรก็ตามเพลงลูกทุ่งไม่แสดงให้เห็นค่านิยมในพรหมจารีของหญิงสาว
อย่างเด่นชัด

4. เพลงลูกทุ่งบรรยายถึงธรรมชาติของชนบทไทยซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมและมีความ
เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฝน ไร่นา แม่น้ำ ต้นไม้ สัตว์

ต่าง ๆ ฯลฯ ในด้านสาระเกี่ยวกับประชากรและการดำเนินชีวิตในชนบทไทย เพลงลูกทุ่งกล่าวถึง ประชากรชาวชนบท การประกอบอาชีพ ลักษณะบ้านเรือนที่อยู่อาศัย การแต่งกาย การบริโภค อาหาร และสิ่งบันเทิงของชาวชนบท นอกจากนี้เพลงลูกทุ่งยังสะท้อนให้เห็นปัญหาจากสภาพแวดล้อมและการดำเนินชีวิตของชาวชนบทไทย อันได้แก่ สภาพหน้าแล้ง สภาพนาแล้ง ภาวะหนี้สิน ราคาสินค้าเกษตรกรรมตกต่ำ พ่อค้าคนกลางและการลักขโมยควาย สาระดังกล่าวมานี้นับเป็นข้อมูลซึ่งสามารถนำไปประกอบการพิจารณาพัฒนาชนบทและคุณภาพชีวิตของประชากรในชนบทได้ทางหนึ่ง

5. ผลการวิจัยภาคสนามแสดงให้เห็นว่า ประเด็นต่าง ๆ ที่ปรากฏในเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งมีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในชนบทไทย นอกจากนี้ยังพบว่าการศึกษาค้นคว้าองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาทัศนคติ ความเชื่อ และค่านิยมของชาวชนบท สิ่งที่เป็นความปรารถนาสูงสุดของชาวชนบทไทย ได้แก่ การมีรายได้เพิ่ม บุคคลผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมต้องการให้รัฐบาลพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคและการทำเกษตรตลอดจนแก้ปัญหาพ่อค้าคนกลางอยู่ในลำดับต้นในด้านสาธารณูปโภค ชาวชนบทต้องการไฟฟ้า ถนนหนทาง โรงพยาบาล หรือสถานอนามัย เรียงตามลำดับ

6. จากการรวบรวมประวัติของนักร้องและนักประพันธ์เพลงลูกทุ่ง พบว่าส่วนใหญ่มีพื้นเพมาจากต่างจังหวัด โดยเฉพาะจากจังหวัดสุพรรณบุรีในภาคกลาง อาชีพหลักของครอบครัว ได้แก่ การทำนา และส่วนมากจบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ข้อมูลเบื้องต้นเหล่านี้ช่วยทำให้เข้าใจเนื้อหาสาระที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่ง เนื่องจากบทเพลงย่อมมีเนื้อหาและส่วนประกอบต่าง ๆ ตามลักษณะของชนชั้นและสภาพแวดล้อมของผู้ประพันธ์เพลง

7. ทำเนียบเพลงลูกทุ่งซึ่งรวบรวมชื่อเพลงที่สำรวจในการวิจัยครั้งนี้ มีจุดประสงค์เพื่ออำนวยความสะดวกในการอ้างอิง และเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการเก็บบันทึกรายชื่อเพลงลูกทุ่งอย่างเป็นระบบ โดยเน้นให้เห็นความสำคัญของผู้แต่งคำร้องและทำนองของบทเพลงมากขึ้น เนื่องจาก การพิมพ์เผยแพร่เพลงลูกทุ่งมักบันทึกแต่ชื่อนักร้องเพื่อหวังผลทางด้านธุรกิจโฆษณาอย่างมาก จนละเลยบทบาทด้านการสร้างสรรค์งานศิลปะของผู้ประพันธ์เพลง

ซึ่งสรุปได้ว่า เพลงลูกทุ่งเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าด้านสาระเกี่ยวกับสังคม และวิถีชีวิตของชาวชนบทไทยอย่างกว้างขวาง ชาวชนบทไทยเป็นผู้ที่ยึดมั่นพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีและสถาบันหลักทั้ง 3 อันได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์³⁹

³⁹ จินตนา ดำรงค์เลิศ, วรรณกรรมเพลงลูกทุ่ง ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม และการดำเนินชีวิตของชาวชนบทไทยที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่งไทยตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง จนถึงปัจจุบัน, น. 339-341.

4. บุบผา เมษศรีทอง ได้ศึกษาบทบาทของเพลงลูกทุ่งในการพัฒนาคุณภาพชีวิต :
วิเคราะห์เนื้อหาของเพลงลูกทุ่งในช่วงปี พ.ศ. 2532-2533

โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาของเพลงลูกทุ่งที่สะท้อนถึงชนบทธรรมเนียมประเพณี ค่านิยมในเรื่องของความรักชาติ ค่านิยมในเรื่องเพศ การแสดงออก และทัศนคติเกี่ยวกับความรักของหนุ่มสาว ความคิดในเรื่องครอบครัว วิธีการดำเนินชีวิต และค่านิยมของสังคมชนบท เพื่อเป็นการนำเสนอเนื้อหาของบทเพลงที่ทำการวิจัยทั้งหมด ทำให้เข้าใจแนวโน้มของลักษณะบทเพลงที่ปรากฏในช่วงเวลานั้น ๆ และเพื่อวิเคราะห์เนื้อหาของเพลงลูกทุ่งที่สะท้อนถึงเรื่องของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 และนำมาพิจารณาว่าเนื้อหาของบทเพลงเหล่านี้มีแนวโน้มชักจูงใจหรือนำมาจูงใจให้มีการพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือแสดงให้เห็นถึงอุปสรรคของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของรัฐ

สำหรับระเบียบวิธีวิจัย เป็นลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งใช้รูปแบบการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากบทเพลงลูกทุ่งที่ได้รับความนิยมโดยพิจารณาจากยอดจำหน่ายเทปเพลงที่ได้รับความนิยมสูงสุดในช่วง ปี พ.ศ. 2532-2533 ซึ่งมีทั้งหมด 332 เพลง สามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. เนื้อหาของเพลงลูกทุ่งจะสะท้อนถึงค่านิยมในเรื่องเพศ การแสดงออกและทัศนคติเกี่ยวกับความรักของหนุ่มสาว มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 74.77 รองลงมา ได้แก่ ค่านิยมของสังคมชนบท ร้อยละ 8.97 ความคิดในเรื่องครอบครัวร้อยละ 5.98 วิธีการดำเนินชีวิต ร้อยละ 5.83 ธรรมเนียมประเพณี ร้อยละ 0.77 และค่านิยมเรื่องของการความรักชาติ ร้อยละ 0.61 ตามลำดับ
2. พบว่าเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งจะสะท้อนถึงเรื่องของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 คิดเป็นร้อยละ 3.07 ซึ่งสามารถสรุปผลได้ว่า เนื้อหาของเพลงลูกทุ่งที่สะท้อนถึงเรื่องของการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบทตามแนวทางของรัฐนั้นพบว่า ได้สะท้อนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจส่วนรวม ซึ่งประกอบด้วยเรื่องความยากจนและผลผลิตมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 1.39 รองลงมา คือ แผนงานความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งประกอบด้วยเรื่อง อาชญากรรมและการค้าบริการทางเพศร้อยละ 0.92 แผนงานพัฒนาการศึกษาและฝึกอบรม ร้อยละ 0.31 แผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วยเรื่องทรัพยากรที่ดินและทรัพยากรป่าไม้ ร้อยละ 0.30 และแผนงานส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องอาหาร ร้อยละ 0.15 ตามลำดับ โดยเนื้อหาของบทเพลงดังกล่าวนี้มีแนวโน้มไปในทางชักจูงใจหรือนำมาจูงใจให้มีการพัฒนาคุณภาพชีวิต ร้อยละ 57.50 และแสดงให้เห็นถึงอุปสรรคของการพัฒนาคุณภาพชีวิต ร้อยละ 42.50

สรุปได้ว่าเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งสะท้อนถึงลักษณะของสังคมไทยและเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งสะท้อนถึงเรื่องของการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยชาวชนบทตามแนวทางของรัฐ⁴⁰

5. ลักษณะ สุขสุวรรณ ศึกษาเรื่อง วรรณกรรมเพลงลูกทุ่ง

โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเพลงลูกทุ่งในแง่การใช้ภาษา ในฐานะที่เป็นเพลงซึ่งเข้าถึงประชาชนอย่างกว้างขวาง เพื่อศึกษาเพลงลูกทุ่งว่าเกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมไทย เพื่อศึกษาคุณค่าทางจริยธรรมที่แฝงไว้ในเพลงลูกทุ่ง และเพื่อชี้ให้เห็นคุณค่าของเพลงลูกทุ่ง

ซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษาวิจัย ได้ดังต่อไปนี้

1. เพลงไทยได้คลี่คลายออกเป็นเพลงประเภทต่าง ๆ ด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรม ซึ่งเพลงไทยแยกประเภทออกเป็น

- เพลงพื้นเมือง ซึ่งเป็นเพลงที่ใช้ประกอบการละเล่นในเวลาทำงานอาชีพหรือยามว่างของชาวไทยมาก่อน
- เพลงไทยเดิม ซึ่งเป็นเพลงที่ยอมรับกันว่าไพเราะ เต็มไปด้วยศิลปะในการบรรเลงและการขับร้อง ซึ่งเนื้อร้องมักจะดัดด้นมาจากวรรณคดีเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากดัดมาจากบทละครต่าง ๆ
- เพลงไทยสากล ซึ่งเกิดขึ้นเพราะการรับเอาเครื่องดนตรีสากลเข้ามาบรรเลง
- เพลงลูกทุ่ง ซึ่งเป็นเพลงที่แตกออกไปจากเพลงไทยสากลเนื่องจากลักษณะการร้องของนักร้องที่ผิดไปจากการร้องเพลงไทยสากล
- เพลงเพื่อชีวิต ซึ่งเป็นเพลงที่พยายามจะนำเอาลักษณะความเป็นพื้นบ้านมาแสดงออกโดยให้เนื้อร้องของเพลงกล่าวถึงการต่อสู้และอุดมการณ์ทางการเมือง

2. เพลงลูกทุ่งมีกำเนิดขึ้นมาเพราะการแสวงหาความอบอุ่นใจของชาวชนบทที่เข้ามาประกอบอาชีพในเมืองหลวงเพื่อให้คลายความคิดถึงบ้าน จึงมีลักษณะต่าง ๆ ที่แสดงความเป็นชนบท เช่น การขับร้อง เนื้อร้อง เครื่องดนตรีบางชิ้นที่นำมาประกอบ แต่ยังมีได้แบ่งแยกเป็นกลุ่มของตน การมีชื่อเรียกว่า "เพลงลูกทุ่ง" เริ่มในยุคที่ไทยทีวีช่อง 4 (ขณะนั้น) มีชื่อเสียงมากเมื่อมี พ.ศ. 2503

⁴⁰ บุปผา เมมศรีทองคำ, "ศึกษาบทบาทของเพลงลูกทุ่งในการพัฒนาคุณภาพชีวิต : วิเคราะห์เนื้อหาของเพลงลูกทุ่งในช่วงปี พ.ศ. 2532-2533," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), น. 169-173.

3. เพลงลูกทุ่งเป็นเพลงที่มีลักษณะผสมผสานกันระหว่างเพลงไทยเดิม เพลงพื้นเมือง และเพลงอื่น ๆ เช่น เพลงตะวันตก เพลงของประเทศเพื่อนบ้านบ้าง เห็นได้จากทำนอง เนื้อร้อง และลักษณะเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ แต่เพลงลูกทุ่งก็มีลักษณะเฉพาะตัวบางประการที่น่าสนใจ เช่น การสร้างเนื้อร้องในลักษณะที่ทำให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ขัน การแทรกบทเจรจาและเสียงหัวเราะ การแต่งเนื้อร้องที่ทันเหตุการณ์ เป็นต้น

4. สาระของเพลงลูกทุ่งมีครบทุกประเภทคือ กล่าวถึงความรักทั้งที่เป็นความรักส่วนรวม คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และความรักส่วนตัว คือ ความรักระหว่างพ่อแม่กับลูก ความรักของหนุ่มสาวซึ่งก่อให้เกิดความสุขและทุกข์ การสอนจริยธรรมอย่างน่าสนใจ การกล่าวถึงชีวิตชนบทในแง่มุมต่าง ๆ ปัญหาสังคม เช่น ปัญหาเกี่ยวกับอาชีพ เศรษฐกิจ การแบ่งชนชั้น ฯลฯ การบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งเหตุการณ์ปัจจุบันและเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์บางตอน ตลอดจนอารมณ์ขัน เพลงลูกทุ่งจึงนับว่าเป็นวรรณกรรมที่ทำหน้าที่บันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ดี

5. การใช้ภาษาในเพลงลูกทุ่งมีลักษณะต่าง ๆ กัน คือ การใช้คำ มีการใช้คำง่าย สะใจ เลียนเสียงธรรมชาติและเสียงอุทาน การซ้ำคำ การเล่นคำ การใช้คำขยายแปลก ๆ การใช้คำไพเราะ ทั้งที่ไพเราะด้วยฉันทลักษณ์และการเลือกใช้ได้เหมาะสมกับอารมณ์เพลง การใช้คำที่มีนัยประหวัดภาษาถิ่น ภาษาต่างประเทศ ในด้านการใช้สำนวนในเพลงลูกทุ่งนั้นมีการเปรียบเทียบกับอุปมาอุปลักษณ์ บุคคลาธิษฐาน คำพังเพยและสุภาษิต คำสแลง ซึ่งการใช้ภาษาในเพลงลูกทุ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เพลงลูกทุ่งแพร่หลายเพราะการใช้ภาษาที่มีทั้งตรงไปตรงมาและตีความ ส่วนมากก็ใช้ภาษาง่าย ๆ ทำให้ผู้ฟังเข้าใจตรงกับความหมายที่ผู้ประพันธ์ต้องการ

6. สังคมกับเพลงลูกทุ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นเพราะเพลงลูกทุ่งได้รับ อิทธิพลจากสังคมในฐานะที่ผู้ประพันธ์เพลงเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมจึงต้องมีปฏิกิริยาต่อสังคมกลุ่มนั้น ๆ และในขณะเดียวกันเพลงลูกทุ่งก็ช่วยแพร่ค่านิยมต่าง ๆ ไปสู่คนในสังคมอย่างกว้างขวางรวดเร็ว

7. เพลงลูกทุ่งที่ถูกรสนิยมของผู้ฟังคือเพลงที่มีเนื้อร้องเกี่ยวกับความรัก เหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคมและอารมณ์ขัน ส่วนทำนองต้องง่าย ๆ เหมาะแก่การจำไปขับร้องต่อ มักนิยมนำทำนองเพลงไทยเดิม เพลงพื้นบ้านมาดัดแปลง

จากการศึกษาวรรณกรรมเพลงลูกทุ่งทำให้ทราบว่าเพลงลูกทุ่งเป็นเพลงที่มีอิทธิพลต่อชีวิตคนไทยส่วนใหญ่ซึ่งอยู่ในชนบทและกำลังมีอิทธิพลมากขึ้นในสังคมทั่วไป ทั้งนี้เป็นเพราะ เพลงลูกทุ่งทำให้ผู้ฟังทราบเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างทันเหตุการณ์ สนุกสนาน ซึ่งลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับนิสัยของคนไทย⁴¹

⁴¹ ลักษณะ สุขสุวรรณ, "วรรณกรรมเพลงลูกทุ่ง," น. 10, 302-303.

6. นันทา วีรวิทยานุกูล ศึกษาเรื่อง Analysis of portrayal of women in lyrics of Thai country songs during 1982-1997

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1. ภาพของผู้หญิงที่ปรากฏในเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งระหว่างปี พ.ศ. 2525-2540 2. บทบาทที่สื่อเพลงลูกทุ่งแสดงต่อสังคมไทย จากการนำเสนอภาพของผู้หญิงผ่านเนื้อหาของบทเพลง และ 3. ปัจจัยที่อยู่เบื้องหลังการนำเสนอภาพดังกล่าว

ผลการวิจัยพบว่า เพลงลูกทุ่งช่วงแรก (ปี พ.ศ. 2525-2535) และเพลงลูกทุ่งช่วงหลัง (ปี พ.ศ. 2536-2540) มีการนำเสนอภาพของผู้หญิงครบทั้ง 3 ภาพ คือ ภาพของผู้หญิงหัวเก่า ภาพของผู้หญิงที่กำลังจะระหว่างผู้หญิงหัวเก่าและผู้หญิงสมัยใหม่ และภาพของผู้หญิงหัวสมัยใหม่ โดยบทเพลงช่วงหลัง จะมีการนำเสนอในทิศทางที่ดีกว่าช่วงแรกทั้งในเชิงปริมาณและในเชิงคุณลักษณะ กล่าวคือ เพลงลูกทุ่งช่วงหลังจะเสนอภาพของผู้หญิงหัวสมัยใหม่เพิ่มมากขึ้น และเสนอภาพของผู้หญิงหัวเกาลดน้อยลง รวมทั้งคุณลักษณะภาพของผู้หญิงในเพลงลูกทุ่งช่วงหลัง ยังมีความใกล้เคียงที่จะเสมอภาคกับผู้ชายมากขึ้นกว่าบทเพลงช่วงแรกอีกด้วย

สำหรับบทบาทของสื่อเพลงลูกทุ่งนั้น เพลงลูกทุ่งช่วงหลังแสดงบทบาทดีกว่าเพลงลูกทุ่งช่วงแรกเช่นกัน กล่าวคือ ในขณะที่เพลงลูกทุ่งช่วงแรกแสดงบทบาทเป็นกลไกแห่งการเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นปริมาณเท่ากับบทบาทเป็นตัวตอกย้ำ แต่บทเพลงช่วงหลังจะแสดงบทบาทเป็นกลไกแห่งการเปลี่ยนแปลงสังคมมากกว่าบทบาทเป็นตัวตอกย้ำประมาณหนึ่งเท่าตัว

สำหรับปัจจัยที่อยู่เบื้องหลังการนำเสนอภาพของผู้หญิงในเนื้อหาของบทเพลงนั้น พบว่าปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อภาพของผู้หญิงมากที่สุดก็คือ ปัจจัยภายในองค์กรด้านผู้บริหารองค์กร รองลงมาคือปัจจัยด้านธรรมชาติของเพลงลูกทุ่ง และปัจจัยภายนอกองค์กรทั้ง 3 ปัจจัย ได้แก่ สภาพสังคม คู่แข่ง และความนิยมของผู้รับสาร⁴²

⁴² นันทา วีรวิทยานุกูล, "การวิเคราะห์ภาพของผู้หญิงที่ปรากฏในเนื้อหาของเพลงลูกทุ่ง ระหว่างปี พ.ศ. 2525-2540," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), น. บทคัดย่อ.

7. นิธิ เอียวศรีวงศ์ เขียนบทความเรื่อง เพลงลูกทุ่งในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมไทย

บทความชิ้นนี้ มีเนื้อหารายละเอียด ดังต่อไปนี้

ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างเมืองและชนบท

วัฒนธรรมของเมืองอันมีราชสำนักครอบงำอยู่นั้นกลายเป็นเนื้อหาของวัฒนธรรม “แห่งชาติ” ไทยมาเป็นเวลานาน

แต่อันที่จริงแล้วเมืองไม่ได้ผลิตวัฒนธรรมของราชสำนักแต่เพียงอย่างเดียว ยังมีแบบทางศิลปะและวัฒนธรรมอีกหลายอย่างที่ถือกำเนิดขึ้นในเมือง โดยผู้สร้างและผู้ใช้ศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้ ไม่สัมพันธ์ หรือ สัมพันธ์ กับราชสำนักแต่เพียงผิวเผิน ไม่มีปัญหาว่าแบบทางศิลปะและวัฒนธรรมดังกล่าวย่อมมีความสัมพันธ์กับแบบทางศิลปะและวัฒนธรรมที่ราชสำนักเป็นผู้ผลิตขึ้น และในหลายกรณีราชสำนักเองก็อาจรับเอาแบบทางศิลปวัฒนธรรมของประชาชนสามัญเหล่านี้ไปปรุงแต่งกับสิ่งที่ผลิตในราชสำนักด้วย นั่นก็คือในเมืองนั้นมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมของราชสำนักและสามัญชนภายนอกอยู่เหมือนกัน ในบางยุคสมัยเช่นในต้นรัตนโกสินทร์ ปฏิสัมพันธ์เช่นนี้มีอย่างเข้มข้น

แม้ว่าปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างราชสำนักและสามัญชนของเมืองจะคลาไคลความเข้มข้นลงหลังยุครัตนโกสินทร์ แต่ความเฟื่องฟูของวัฒนธรรมสามัญชนในเมืองก็มีได้ยุติลง ในทางตรงกันข้ามเศรษฐกิจแบบเงินตรา ซึ่งขยายตัวในเมืองหลังสนธิสัญญาเบาริงกลับทำให้สามัญชนสามารถอุปถัมภ์ศิลปินของตนได้จำนวนมากขึ้น จึงเป็นเหตุให้วรรณกรรม การละคร การร้องรำ ดนตรี และจิตรกรรมของสามัญชนยิ่งขยายตัวทั้งในแง่ของปริมาณและชนิดขึ้นไปอีก ตัวอย่างที่จะทำให้เข้าใจวัฒนธรรมจนถึงนวนิยายในปัจจุบัน ลำตัด โขนสด ลิเก เพลงฉ่อย ละครชนิดต่าง ๆ ตลอดจนถึงภาพยนตร์และละครทีวีในปัจจุบัน

วัฒนธรรมของสามัญชนในเมืองเหล่านี้ไม่ได้ขยายตัวแต่เฉพาะในหมู่ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเมืองเท่านั้น ลักษณะของศิลปินซึ่งต้องเลี้ยงชีพด้วยศิลปะของตน และการขยายตัวของเทคนิคการสื่อสารคมนาคมแบบใหม่ ทำให้วัฒนธรรมของสามัญชนเหล่านี้แพร่ไปตามหัวหนองคลองบึงและถนนหนทางสู่ท้องถิ่นชนบทเพื่อเก็บรวบรวมเศษสตางค์ของชาวนาที่เริ่มถูกกระทบด้วยเศรษฐกิจแบบเงินตรา โดยอาศัยธุรกิจแบบใหม่ซึ่งต้องการการโฆษณาชวนหลอหลัง วัฒนธรรมของสามัญชนในเมืองเหล่านี้ก็ยิ่งได้โอกาส “ขาย” แก่ประชาชนในชนบทได้กว้างขวางมากขึ้นไปอีก และเพราะ “ตลาด” ของศิลปวัฒนธรรมแบบนี้มีผู้ซื้อทั้งประชาชนในเมืองและประชาชนในชนบท จึงทำให้ศิลปิน (ซึ่งแม้มีกำเนิดและเติบโตในชนบท แต่มีเงื่อนไขของการทำงานแบบชีวิตในเมือง) ต้องคำนึงถึงผู้ซื้อที่อยู่ในชนบทอยู่ตลอดเวลา

นี่คงเป็นเหตุผลสำคัญที่อาจจะพบปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างเมืองและชนบทได้มากในแบบทางศิลปะและวัฒนธรรมเช่นนี้

การนำเอารูปแบบทางศิลปะจากชนบทมาปรุงแต่งด้วยกลวิธีและแบบอย่างของศิลปะในเมือง จนเกิดเป็นรูปแบบทางศิลปะชนิดใหม่ ซึ่งสามารถขายได้ทั้งในเมืองและในชนบทเกิดขึ้นอยู่เสมอ ตัวอย่างเช่น รำวง ซึ่งมีกำเนิดจากรำโทนของชาวชนบท แต่ก็ได้รับการปรุงแต่งทั้งจากท่ารำรำตามมาตรฐานของคนเมืองและจากดนตรีและท่ารำรำของฝรั่งจนกลายเป็นรำวง “มาตรฐาน” และรำวงตามจังหวะของเพลงฝรั่งซึ่งขายได้ทั้งในงานวัดที่ห่างไกลจนถึงโรงรำวงในตัวเมืองภูเก็ต

ในปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างสามัญชนในเมืองและชาวชนบทนั้น คงเป็นด้วยความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมของเมืองซึ่งสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของทั้งโลก และปัจจัยอื่น ๆ เช่น เมืองกำอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจเหนือชนบท เมืองเป็นเจ้าของการสื่อสารคมนาคมแผนใหม่ (เช่น สถานีวิทยุ โทรทัศน์ สำนักงานหนังสือพิมพ์ โรงถ่ายหนัง สตูดิโออัดเสียงและวิดีโอ ฯลฯ ล้วนตั้งอยู่ในเมืองทั้งสิ้น) เป็นต้น ในศิลปวัฒนธรรมของประชาชนซึ่งบริโภคร่วมกันระหว่างชาวเมืองและชาวชนบทนั้น จึงปรากฏว่าเมืองเป็นผู้บอก “ข่าวสาร” แก่ชนบทมากกว่าชนบทจะบอก “ข่าวสาร” แก่เมือง เช่นเดียวกับในสังคมอื่น ๆ อีกหลายแห่ง เมืองมักเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมของประชาชนมากกว่าชนบท

สังคมไทยก็เผชิญกับภาวะการณ์อันเดียวกันนี้ ยิ่งนับวันที่การสื่อสารคมนาคมแผนใหม่พัฒนามากขึ้นในประเทศนี้ และระบบเศรษฐกิจของเมืองขยายตัวไปครอบงำเศรษฐกิจของชนบทมากขึ้นก็ยิ่งเห็นได้ชัดว่าวัฒนธรรมของประชาชนไทยในอนาคตยิ่งจะถูกครอบงำด้วยเมืองมากขึ้นไปอีกอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก

ด้วยทัศนวิสัยทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ เราควรพิจารณาเพลงลูกทุ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งของรูปแบบทางศิลปะที่เกิดขึ้นโดยสามัญชนในเมือง แล้วกระจายสู่ชนบทด้วยการสื่อสารคมนาคมแผนใหม่ ในขณะเดียวกันก็ดูกลืนรูปแบบทางศิลปะของชาวชนบทมาไว้เป็นของตนเพราะตลาดที่จะ “ขาย” ศิลปะนี้ (เช่นเดียวกับศิลปะประเภทเดียวกันซึ่งได้เกิดขึ้นก่อนเพลงลูกทุ่งมา 2 ศตวรรษเป็นอย่างน้อยแล้ว) มีผู้ซื้อซึ่งเป็นทั้งประชาชนในเมืองและในชนบท

ในการศึกษาเพลงลูกทุ่งซึ่งผู้อื่นได้กระทำมาแล้ว มักจะถือเพลงลูกทุ่งเป็นผลผลิตทางศิลปะของชาวชนบท จึงทำให้เห็นว่าเพลงลูกทุ่งสะท้อนชีวิต ความคิดและโลกทัศน์ ค่านิยมของชาวชนบท การวิเคราะห์เช่นนี้ไม่เชิงว่าจะตรงต่อความจริงทีเดียวนัก เพราะความนิยมของเพลงลูกทุ่งในชนบทในสมัยหนึ่งเคยมีสูงมาก เพราะฉะนั้นแม้ว่าชาวชนบทมิได้เป็นผู้ผลิตเพลงลูกทุ่งโดยตรง แต่ในฐานะผู้เสพย์กลุ่มใหญ่ย่อมมีส่วนในการกำหนดเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งบ้าง อย่างไรก็ตาม “ข่าวสาร” ที่อยู่ในเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งนั้น โดยส่วนใหญ่แล้วก็ยังเป็นสิ่งที่ชาวเมืองพยายามจะ

บอกอะไรซึ่งเป็นที่ชื่นชอบใจของชาวชนบทอยู่นั่นเอง เช่นเดียวกับที่ศิลปะในแบบนี้ได้เคยบอกชาวชนบทในเรื่องต่าง ๆ ตลอดรอบสองร้อยปีที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งของ “ชาวสาร” ในเพลงลูกทุ่งอาจจะพูดถึงสิ่งที่ชาวชนบทต้องการฟัง แต่ส่วนที่สำคัญกว่าคือ “ชาวสาร” ที่ประชาชนในเมืองบอกแก่ชาวชนบทอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะผู้แต่งเพลงลูกทุ่งล้วนเป็นชาวเมืองทั้งสิ้น แม้ว่าปุมหลังของนักแต่งเพลงลูกทุ่งอาจจะจะเป็นชนบท แต่การทำงานของเขาล้วนตกอยู่ในเงื่อนไขของชีวิตในเมือง จำเป็นต้องรู้สึกต่อปัญหาอย่างที่คนในเมืองรู้สึก แม้แต่ปัญหาของชนบทก็รู้สึกโดยผ่านความรู้สึกของคนในเมืองมากกว่าการสัมผัสปัญหานั้นโดยตรง (คนในเมืองรู้และจินตนาการเพื่อรู้สึกถึงผลของราคาข้าวตกได้ แต่คนชนบทรู้สึกต่อราคาข้าวตกโดยตรง) การวิเคราะห์เพลงลูกทุ่งในที่นี้จึงมุ่งเน้นที่จะเข้าใจ “ชาวสาร” ที่คนเมืองส่งผ่านไปยังชาวชนบทมากกว่าจะถือว่าเพลงลูกทุ่งเป็นเครื่องสะท้อนความรู้สึกนึกคิดของชาวชนบทโดยตรง

ดังที่กล่าวแล้วในศิลปะของประชาชนซึ่งมีกำเนิดขึ้นในเมืองนั้น ได้รับเอารูปแบบและจารีตของศิลปะจากชนบทเข้ามาปะปนไว้บ้างเหมือนกัน ทั้งนี้เพราะตลาดของศิลปะประเภทนี้มิได้จำกัดอยู่เฉพาะในเมืองเท่านั้น แต่ได้ “ขาย” ไปจนถึงชนบทอย่างกว้างขวาง อีกทั้งความสัมพันธ์โดยส่วนตัวของผู้ผลิตศิลปะเหล่านี้ก็ไม่ได้ตัดขาดจากชนบทโดยสิ้นเชิง ดังเช่นโต้โปลิเกที่มีชื่อเสียงจำนวนมากมีกำเนิดและเติบโตในชนบท แต่ก็ได้ฝึกหัดเป็นลิเกและประกอบอาชีพหลักในชุมชนเมือง ยิ่งมาในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา เมื่อเมืองของประเทศไทยเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้ประชากรของเมืองจำนวนมากขึ้นมีปุมหลังจากชนบท ประชาชนซึ่งเป็นผู้สร้างและเสพย์ศิลปะประเภทนี้จึงมีความสัมพันธ์กับชนบทมากขึ้น

เพลงลูกทุ่งก็จัดอยู่ในศิลปะประเภทนี้เช่นกัน และย่อมตกอยู่ในสภาวะคล้าย ๆ กันนี้ กล่าวคือมีกำเนิดในเมือง สื่อ “ชาวสาร” ของเมืองเป็นสำคัญ แต่ในขณะเดียวกันก็ตอบสนองต่อสภาพของชนบทพอสมควร เพราะมีกำเนิดในเงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่ได้คละเคล้าวัฒนธรรมของเมืองและชนบทเข้าหากันอย่างแน่นแฟ้น

“ชาวสาร” ของความทันสมัย

เมื่อเพลงลูกทุ่งเริ่มถือกำเนิดขึ้นในตอนแรก ๆ เนื้อหาของเพลงลูกทุ่งมักจะเกี่ยวกับชนบทเสียเกือบทั้งสิ้น (แต่เนื้อหานั้นจะตรงกับสภาพความเป็นจริงในชนบทหรือไม่เป็นคนละประเด็น) ในตอนนั้นเพลงลูกทุ่งยังเป็นเพลงของเมืองโดยแท้ การร้องสลับจากละครก็ตามหรือไม่แต่การส่งกระจายเสียงวิทยุก็ตาม ยังเป็นสมบัติของคนในเมืองเสียเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากกำลังส่งวิทยุในขณะนั้นมีน้อยและเครื่องรับวิทยุในชนบทก็ยังมีจำนวนน้อยลงไปอีก เพลงลูกทุ่งจึงเป็นสิ่งที่นำเอาภาพของชนบทมาบำเรอคนในเมืองเท่านั้น

แต่เมื่อการสื่อสารคมนาคมขยายตัวขึ้น และเพลงลูกทุ่งขยายสู่ชนบทมากขึ้น “ข้าวสาร” ในเพลงลูกทุ่งก็เริ่มจะมุ่งไปสู่คนในชนบทมากขึ้น ดังเช่นศิลปะการแสดงอื่น ๆ ของประชาชนในเมืองที่เกิดขึ้นก่อนเพลงลูกทุ่งได้เคยเป็นมาแล้ว “ข้าวสาร” ใหม่ของเพลงลูกทุ่งเหล่านี้อาจจะยังใช้ฉากของชนบทอย่างเดิม แต่พร้อมกันนั้นทัศนคติ ค่านิยมและโลกทัศน์ที่เกิดในเมืองและเป็นสมบัติของคนในเมืองก็ไหลบ่าไปสู่ชนบทด้วยเพลงลูกทุ่งมากขึ้น

ข้าวสารอย่างหนึ่งที่เมืองได้ส่งออกสู่ชนบทโดยผ่านศิลปะการแสดงของประชาชนเช่นนี้มานานแล้ว ได้แก่ “ความทันสมัย” ซึ่งเพลงลูกทุ่งแสดงความ “ทันสมัย” นับตั้งแต่ดนตรี วงดนตรี คือเครื่องของฝรั่งหรือเครื่อง “ทันสมัย” ผสมวงแบบ “ทันสมัย” นักร้องอย่าง คำรณ สัมบุณณานนท์ เคยร้องเพลงที่โรงละครในกรุงเทพฯ ด้วยชุดขาวนา แต่นักร้องที่วิ่งสายต่างจังหวัดในสมัยหลังสืบมาจนถึงปัจจุบันจะแต่งตัวด้วยเครื่องทรงที่แสดงความ “ทันสมัย” ยิ่งกว่าการแสดงด้านใดของไทย (ยกเว้นแพชั่นโชว์) แม้แต่สวมเสื้อนอกผูกไท เพื่อร้องเพลงลูกทุ่งในปัจจุบันก็ดู “เซย” เต็มทนแล้ว แต่ต้องออกแบบเสื้อผ้าเชียว ๆ แทน

พัฒนาการอีกด้านหนึ่งของเพลงลูกทุ่งคือจากเสียงร้องทางวิทยุ เพลงลูกทุ่งได้แปรเปลี่ยนตัวเองเป็นการแสดงไปแล้ว นับเป็นพัฒนาการที่เคยเกิดแก่ศิลปะในเมืองมาก่อน เช่น การขับเสภาเพื่อเล่นนิทานในงานศพมาสู่การเล่าตำนานเรื่องขุนช้างขุนแผนอย่างละเอียดแล้วก็มาสู่การขับเสภาส่งเครื่องปีพาทย์ แล้วก็มาสู่เสภารำ หรือการชักตีกัดดาบรรพมาสู่การแสดงโขน (ตามทฤษฎีที่ว่าด้วยกำเนิดโขนอันหนึ่ง) หรือการเชื่อมความนิยมของระบำซึ่งมาผสมในการแสดงละคร

เพลงลูกทุ่งที่ออกแสดงในปัจจุบันไม่ใช่การร้องเพลงที่มีเครื่องดนตรีฝรั่งรับเท่านั้น แต่เป็นการแสดงความพึงพอใจของฉากด้วยความ “ทันสมัย” ต่าง ๆ นับตั้งแต่ตัวเวทีและเครื่องแสงเสียงแล้ว ยังมีนางรำที่เรียกว่าหางเครื่องอีกจำนวนมาก ร่ายรำตามจังหวะเพลงเต็มเวที เนื้อที่ซึ่งผู้ร้องเคยครอบงำเวทีมาก่อนถูกหางเครื่องบีบไล่ไปจนด้วยความสำคัญลงไปมาก ในหลายครั้งที่ผู้ร้องถูกหางเครื่องกลืนหายไปในหมู่ของตนโดยสิ้นเชิง นั่นหมายความว่าตัวนักร้องมีความสำคัญในแง่การละครน้อยลง และต้องเปิดให้คณะผู้แสดงร่วมคือหางเครื่องมากขึ้น

หางเครื่องเหล่านี้จะพัฒนาไปสู่การแสดงเรื่องราวในภายหลังหรือไม่ก็ไม่อาจทำนายได้ แต่ในปัจจุบันหางเครื่องเป็นสัญลักษณ์ชัดเจนของความ “ทันสมัย” ไม่ว่าจะดูด้านเครื่องแต่งกายหรือท่าเต้น ความทันสมัยที่แสดงออกด้วยหางเครื่องนี้กลายเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับการแสดงเพลงลูกทุ่งไปแล้ว

เพียงเพราะรูปแบบการแสดงอย่างเดียวน เพลงลูกทุ่งก็นำเอาโลกสมัยใหม่ไปวางไว้เบื้องหน้าคนชนบท เมื่อเศรษฐกิจเพื่อการตลาดขยายตัวไปอย่างกว้างขวาง ถนนหนทางนำเอาสินค้าใหม่ ๆ เข้าไปสู่หมู่บ้านและชนเอาพืชผลราคาถูกลงของหมู่บ้านออกสู่โลก และคลื่นวิทยุกับโทรทัศน์เจาะ

ทะลวงเข้าไปสู่หมู่บ้าน ความห่างไกลซึ่งเคยเป็นกำแพงที่ขวางกั้นหมู่บ้านไว้โดดเดี่ยวกลางทุ่งก็ถูกทำลายลง เปิดคนข้างในให้มุ่งงนงต่อความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตที่กระทบถูกตนเองอย่างรวดเร็วโดยไม่เข้าใจ พฤติกรรมที่เคยยึดถือกันมาว่าจะให้ผลดีก็กลับไม่ให้ผล เช่น ระหว่างการบวชเรียนสักหนึ่งพรรษากับการไปซาอูฯ สักหนึ่งปี อย่างหลังกลับแต่งเมียได้เร็ว และ “ดี” กว่า วิถีชีวิตที่ครั้งหนึ่งเคยเห็นว่าจะนำความวินาสมาสู่ผู้ดำเนินชีวิตอย่างนั้นกลับกลายเป็นสิ่งปกติธรรมดาของลูกหลาน

โลกมีความซับซ้อนจนชาวชนบทไม่แน่ใจว่าจะจัดการกับมันได้ด้วยค่านิยมเก่า ๆ ที่เคยถือกันมาหรือไม่ ท่ามกลางความงุนงงนี้ เพลงลูกทุ่ง (และศิลปะการแสดงอื่น ๆ) จากในเมืองได้ชี้แจงโลกสมัยใหม่ให้เห็นอย่างง่าย ๆ ชนิตชาวและคำที่เดียว แต่ในขณะเดียวกันก็ยืนยันในค่านิยมเก่าบางอย่างซึ่งเคยยึดถือกันมาระหว่างเมืองและชนบท

เพราะฉะนั้นพอมาถึงตอนนี้ เราควรหันมาดูภาพของโลกสมัยใหม่ที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่งกันสักหน่อย

โลกสมัยใหม่ในเพลงลูกทุ่ง

ดังที่กล่าวแล้วว่า เพลงลูกทุ่งเป็นผลผลิตของเมือง เนื้อหาที่เกี่ยวกับโลกสมัยใหม่ในเพลงลูกทุ่งก็คือสภาพของชุมชนเมืองในประเทศไทยนั่นเอง (โดยเฉพาะกรุงเทพฯ) อันเป็นสภาพที่ผู้ฟังเพลงลูกทุ่งในเมืองเข้าใจดี และสามารถเห็นซ้ำ ซึ่งเคียด สะเทือนใจ สะใจ ฯลฯ ไปตามเนื้อร้องของเพลงได้

โลกสมัยใหม่ในเพลงลูกทุ่งเป็นโลกที่ชีวิตมีขอบเขตกว้างขวาง คนอาจรักษาความสัมพันธ์ส่วนตัวไว้ได้แม้ว่าจะมีชีวิตอยู่ห่างไกลกัน แส่นสุข แดนดำเนิน ร้องเพลง จดหมายรักจากกทม. ว่า “จดหมายรักเขียนจากที่พักคนงาน ถึงดาวหวานบ้านสันป่าตอง” ยิ่งกว่าการรักษาความสัมพันธ์ แม้แต่การสร้างความสัมพันธ์ขึ้นใหม่กับคนที่อยู่ห่างไกลกันลิบลับก็เป็นสิ่งที่ทำได้ ดังที่เนื้อร้องของเพลงดัง หนุ่มนาข้าวสาวนาเกลือ บรรยายถึง หรือเพลง หนุ่มขอนแก่นสาวลำปาง ที่สายัณห์และกิ่งกาญจน์ขับร้อง เป็นต้น

โลกสมัยใหม่ทำให้ขอบเขตชีวิตของคนไม่ถูกจำกัดอยู่เฉพาะในหมู่บ้าน การออกจากหมู่บ้านเพื่อหางานทำในโรงงานอุตสาหกรรมของเขตเมืองเป็นเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งจำนวนมาก การใช้เครื่องมือสื่อสารคมนาคมแผนใหม่ทำให้ขอบเขตชีวิตที่กว้างขวางขึ้นไปได้และเพลงลูกทุ่งก็แสดงอาการคุ้นเคยกับเครื่องมือเหล่านี้อย่างดี ดังที่ สายัณห์ สัญญา ครวญหาคุ้โดยผ่านทีวีและอาศัยรายการคู่สร้างคู่สมอันลือชื่อทางโทรทัศน์ของดำรง พุฒตาล (ในเพลง วอนหาคุ้) หรือ ชายเมืองสิงห์ เปรียบหัวใจของผู้หญิงมากู้ในเพลง สถานีรวมรัก ว่า “น้องเป็นสถานีจอใจ มีหัวใจผู้ชายจอใจไว้เรียงราย...” ซึ่งก็คือ ภาพพจน์ของสถานี บขส. ในเขตเมืองนั่นเอง

ชีวิตของผู้คนในเพลงลูกทุ่งยิ่งนับวันก็ยิ่งอยู่พ้นจากเงื่อนไขของชีวิตหมู่บ้านมากขึ้นทุกที ความเศร้า ความรันทด ความเจ็บช้ำน้ำใจของผู้ร้องเกิดขึ้นในเงื่อนไขของเมืองเสียเป็นส่วนใหญ่ ดังเช่นเพลง กลียดห้องเบอร์ห้า ซึ่ง วิเชียร คำเจริญ แต่งให้สายัณห์ สัญญา ขับร้อง มีเนื้อความว่า ผู้ร้องอกหักจึง “หนีความช้ำหนักมาพักอยู่ลพบุรี” โดยเช่าโรงแรมได้ห้องเบอร์สี่ แต่มาได้ยินเสียง พลอดรักข้าง ๆ เหมือนเสียงแฟนเก่า อุดใจไม่ได้ต้องปีนดู ได้เห็น “แสงไฟสว่าง เห็นเขานั่งหยอกล้อ เล่นกัน เขามาดื่มน้ำผึ้งพระจันทร์...” เลยต้องออกไปจากโรงแรม จะเห็นได้ว่าการแก้ปัญหาลำบากด้วยการออกท่องเที่ยวไปต่างจังหวัดก็ตาม การเช่าโรงแรมอยู่ก็ตาม การดื่มน้ำผึ้งพระจันทร์หลังแต่งงานก็ตาม ล้วนเป็นเงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่เป็นของคนในเมืองและดูจะเป็นสิ่งผิดธรรมดาของคนในชนบททั้งสิ้น

จากการสุ่มตัวอย่างเพลงของนักร้องยอดนิยมคนหนึ่งคือ ยอดรัก สลักใจ พบว่าเนื้อร้องส่วนใหญ่ของเพลงที่ยอดรักร้องมักสะท้อนชีวิตในเมืองและระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่มากกว่าชีวิตและสภาพของชนบท เช่น เพลง ลูกสองน้องยังสวย ก็เห็นได้ชัด เพลงกรรมกรวอนแฟน ก็น่าสังเกต คำว่า กรรมกร และคำว่า แฟน ซึ่งล้วนมีกำเนิดในเมืองทั้งเนื้อร้องก็กล่าวถึงการแข่งขันกับคนรวยที่เรียนรามฯ เพลง รักริมทะเล (ของไพฑูรย์ ชันทอง) กล่าวถึงการไปเที่ยวสนุกริมทะเลของหนุ่มสาว เพลง ไอ้รัก มีเนื้อร้องตอนหนึ่งว่า “ใครมีเงินก็เกิดสุข ไร้ทุกข์เศร้าตรม เราคนจนทนชำระค่าเหลือที่” สังเกตได้ว่าใช้เงินเป็นเครื่องแบ่งระหว่างความสุขความทุกข์ ไม่ใช่ความดีหรือความสงบในชีวิตอีกต่อไป

เพลง เปื้อนเมีย กล่าวถึงการ “แต่งตัวจะไปทำงาน รีบออกบ้านกลัวงานจะเสีย...” เพลง ดิ้น กล่าวถึงการเดินรำแบบใหม่ ที่น่าสนใจมากก็ตรงที่ว่ามีได้กล่าวในเชิงไม่อนุมัติด้วย แต่เห็นเป็นเรื่องขำมากกว่า ดังความในตอนท้ายว่า “ดิ้นอยู่กลางฟลอร์ ป้อนกันจนเพลีย หหมดเงินแล้วไม่ต้องเดินตื้น คอยหลบลูกปืนของ ม.สระเอี้ย”

เพลง ขอสิทธิแค่คิดถึง สะท้อนความคิดใหม่ที่เกิดขึ้นในเมือง เพราะแนวคิดว่าคุณมี “สิทธิ” นี้เป็นแนวคิดใหม่ เพลง คิดถึงน้องอ้อย มีเนื้อร้องตอนหนึ่งว่า “นั่งทำงานไปดวงใจก็ไผ่ฝันหา อยากเห็นใบหน้า...” ซึ่งแสดงถึงสภาพชีวิตของคนในเมืองที่นั่งทำงานในออฟฟิศ ไม่ใช่ขี่รถไถหรือขี่ควาย เพลง คีนนี้พี่ไปไม่ได้ เป็นปัญหาของคนชั้นกลางในเมืองโดยเฉพาะ “คีนนี้พี่ไปไม่ได้ รู้ไหมว่าเมียพี่อยู่ จนปัญญาเมียคอยจับตาดู จะโทร.บอกให้รู้กลัวเมียสงสัย...” และรำพันถึงปัญหานั้นในสภาพของคนเมืองโดยเฉพาะ แม้แต่เพลงที่เกี่ยวกับชนบทของ ยอดรัก สลักใจ หลายเพลงด้วยกันก็ยังเป็นชนบทที่คุ้นเคยกับชีวิตในเมือง ดังเช่น อยากเป็นเชยกำนัน กล่าวว่าหากได้เป็นเชยกำนัน ก็จะไปเที่ยวเมืองกรุง ลุยทุ่งมานานแล้วเรา ชมสาวเมืองกรุง คิ้วโก่ง นุ่งกระโปรงแหวกข้างยาวยาว” การเข้ากรุงก็เป็นเรื่องของการมาเที่ยวไม่ใช่การเข้ามาหางานทำอันเป็นสิ่งที่ชาวนารวยซึ่ง

คุ้นเคยกับเมืองเท่านั้นที่ทำได้ เพลง ซี้ควายไล่แก่ง กล่าวว่ "...ซี้แก่งระวังจะคว่ำ เหล็กดำให้ร้อง
ครวญคราง" หรือ "น้ำมันหมดลงเมื่อไหร่ ถูกควายฉันทตามไล่ทัน เมื่อไหร่เมื่อนั้นจะชีวิตให้พัง" แม้
จะกล่าวถึงการซี้ควาย แต่ในเนื้อร้องนั่นเองก็แสดงความคุ้นเคยกับรถแก่งอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็น
อันตรายของรถหรือพลังที่แฝงอยู่ในถังน้ำมันซึ่งเป็นจุดอ่อนที่ซ่อนเร้นอยู่ของรถแก่ง

สภาพชีวิตของเมืองเช่นนี้ปรากฏขึ้นเป็นปกติในเพลงลูกทุ่ง สายัณห์ สัญญา ร้องว่า
"เช้าขึ้นน้องก็เดินผ่าน ไปทำงานหน้าตาสดใส เย็นลงพี่คอยขวัญใจ ว่าเมื่อไรจะกลับเคหา" ในเพลง
อยากได้นางเป็นคู่สร้างคู่สม ซึ่งก็คือความรู้สึกนึกคิดของหนุ่มกระแทบที่อาศัยอยู่ในตรอกซอยใด
ตรอกซอยหนึ่งของกรุงเทพฯ นั่นเอง

การกล่าวอ้างถึงมาตรฐานที่เป็นปกติของเมือง แต่ไม่คุ้นเคยในหมู่บ้านก็ปรากฏอยู่ใน
เพลงลูกทุ่งอยู่เสมอ ดังที่ สายัณห์ ร้องว่า "บทเรียนความซำหรือรอใครให้ใบปริญญา..." ใน ออกหัก
บ่อยครั้ง หรือ "ความผิดอาญามาตราบทไหน ฉันไม่อาจรู้...กราบศาลอุทธรณ์ วอนศาลฎีกาของจง
เมตตาซำด้วยสักคน" ใน ความผิดที่ฉันจน ไม่ว่าจะเป็นปริญญาหรือระบบศาลสถิตยุติธรรม ก็ล้วน
เป็นมาตรฐานของความสามารถและความถูกต้องที่คนในหมู่บ้านสมัยก่อนไม่คุ้นเคยทั้งสิ้น แต่เป็น
ส่วนหนึ่งของมาตรฐานที่คนในเมืองใช้สำหรับการดำเนินชีวิตเป็นปกติ

โสเภณีและหญิงบริการอื่น ๆ ก็เป็นปัญหาของเมืองที่ถูกกล่าวถึงอย่างมากในเพลงลูกทุ่ง
เช่นกัน

ทัศนคติของเพลงลูกทุ่งที่มีต่อโสเภณีนั่นสะท้อนทัศนคติของคนในเมืองอย่างมาก ผู้หญิง
ที่ทอดทิ้งชายคนรักไปหลงระเริงกับเสียงสีจอนในที่สุดถูกหลอกไปขายตัวนั้น เพลงลูกทุ่งจะเลือก
ปฏิบัติสองอย่าง อย่างหนึ่งก็คือตราหน้า เยาะเย้ยและซ้ำเติม อีกอย่างหนึ่งคือฝ่ายชายจะรอล้าง
ความใจเพื่อรับเธอกลับมาในอ้อมกอด

อย่างไรก็ตาม เรื่องโสเภณีในทำนองอย่างนี้เป็นเรื่องส่วนตัวของบุคคลซึ่งไม่สะท้อนว่า
เป็นเมืองหรือชนบทอย่างเด่นชัด หากว่าเมื่อเพลงลูกทุ่งกล่าวถึงโสเภณีในลักษณะที่เป็นปัญหาซึ่ง
กระทบต่อสถาบันสังคมเช่นครอบครัวแล้ว เพลงลูกทุ่งออกจะให้ความสนใจแก่โสเภณีอย่างมาก
แต่ความเห็นอกเห็นใจและขันติธรรมในเพลงลูกทุ่งที่มีต่อโสเภณีนั่น มายุติลงเมื่อเธอขายตัวให้ชาว
ต่างชาติ อาชีพเมียเช่าได้รับการเยาะเย้ยถากถางจากเพลงลูกทุ่ง

อันที่จริงการอยู่ในอาชีพโสเภณี หากยอมรับว่าเป็นหนทางรอดทางเศรษฐกิจแล้ว ไม่ว่าจะ
จะขายตัวกับใครก็ย่อมจะช่วยตนเองและครอบครัวได้ทั้งสิ้น พ่อแม่แก่ชราในชนบทคงไม่หวังนักว่า
เงินที่ลูกสาวส่งมาจะเป็นเงินบาทหรือเงินดอลลาร์ เพราะความเสียนำนั่นมีเท่า ๆ กัน แต่คนในเมือง
ต่างหากที่รู้สึกว่าการขายตัวเป็นเงินดอลลาร์ทำให้ "ชาติ" "หญิงไทย" "วัฒนธรรมอันเก่าแก่และดั้งเดิม
ของไทย" เสื่อมเสีย ทัศนคติที่ขัดแย้งกันเองในเรื่องเกี่ยวกับโสเภณีเช่นนี้จึงเป็นทัศนคติที่เกิดขึ้น

จากคนในเมืองซึ่งมีทางรอดทางเศรษฐกิจด้วยวิธีอื่นแล้วโดยแท้ มี “หน้า” ที่ไม่เกี่ยวกับฐานะเศรษฐกิจของตนไว้สำหรับเสีย จึงสามารถมองเห็นความแตกต่างระหว่างเงินดอลลาร์และเงินบาทได้เช่นนั้น

อย่างไรก็ตาม โลกสมัยใหม่ซึ่งแสดงออกด้วยชีวิตในชุมชนเมืองนั้นไม่ได้รับการยกย่องในเพลงลูกทุ่ง เมืองเป็นสัญลักษณ์ของความชั่วนานาชนิด และโดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับชนบทและคนชนบทซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ ความซื่อ และความจน วัฒนธรรมของเมืองเมื่อมองในแง่นี้จึงเป็นวัฒนธรรมที่เฟะฟอน ในเพลงลูกทุ่งที่กล่าวถึงเมืองเปรียบเทียบกับชนบทแล้ว คนในเมืองมีธรรมชาติเป็นคนเลวหรือบกพร่องทั้งสิ้น

ค่านิยมเก่าในเพลงลูกทุ่ง

เพลงลูกทุ่งเก็บค่านิยมและมาตรฐานทางความงามและศีลธรรมอย่างเก่าไว้ให้เป็นสมบัติของชนบท ประเด็นนี้มีผู้กล่าวถึงไว้มากแล้วจึงจะหยิบยกมาเพียงสังเขป

เพลง ผ้าขี้ริ้วห่อทอง ซึ่ง ดาวได้ เมืองตรัง เป็นผู้ขับร้องกล่าวถึงคุณค่าของ “สาวชาวนา” ไว้ด้วยการชี้ให้เห็นคุณสมบัติที่เคยเป็นที่ยกย่องกันมาตามจารีตประเพณี เช่น “มือฉันสองมือเล็บไม่ยาวเหมือนชาวบางกอก ฉันมันคนบ้านนอกต้องดำไถหนว่าจะสวยอย่างไร ตีนก็ตีนแต่เข้า ทุ่งหาข้าวปลาสนใจ นอกไม่สนุกไล่ช้างในดีร้อยเปอร์เซ็นต์ เชื้อไหมฉันไม่อ้อล้อ ไม่ยอมให้หนุ่มนาซึกอกลัวพ่อฉันเห็น จับมือถือไม้กับผู้ชายฉันทำไมเป็น...ตีนหนาหน้าบางไม่เหมือนอย่างนางผู้ดีบางกอก...” คุณค่าของผู้หญิงเช่นนี้ได้รับการยกย่องในเพลงลูกทุ่งทั่วไป ดังที่ ทินกร ทิพย์มาศ แต่ง สี่ปีพี่คอยให้ สายัณห์ สัญญา ร้องว่า “เสริมสวยเสริมได้เพียงหน้าตา แต่ในอุราเจ้าไม่เอาสัจจาเสริมใส่...” คุณความดีของคนจึงเป็นสิ่งที่อยู่ลึกซึ้งใน ไม่ใช่สิ่งฉาบฉวยที่มองเห็นได้ง่าย ๆ จากภายนอก และคนควรภูมิใจกับความดีลึก ๆ เหล่านี้ได้

ความกตัญญูต่อบิดามารดาซึ่งมักเป็นอุปสรรคของความรักในนวนิยายเสมอก็ปรากฏในเพลงลูกทุ่งเช่นกัน และเพลงลูกทุ่งเลือกจะยึดข้างกตัญญูเหนือความรัก ดังคำร้องของเพลง กลอยคอยขันหมาก ของ จลอง ภูสว่ง ที่ว่า “...เพราะบุญคุณของแม่พ่อ สองท่านได้ขอร้องมาน้องวิวาห์ตามเจตจำนง พระคุณล้นธรณี ส่วนใจรักพี่ชื่อตรง ไม่มีลิ้มหลง น้องสงสารพี่...”

ความขยันหมั่นเพียรเป็นค่านิยมที่เกื้อหนุนกันมาแต่โบราณว่าจะนำมาซึ่งความสำเร็จในทางเศรษฐกิจ และทัศนคติเช่นนี้ก็พบได้อยู่เสมอในเพลงลูกทุ่ง เพลงดังมากชื่อ กำนันกำโน กักล่าวว่า “เสร็จจากทำนาเราก็กมาช่วยกันทำไร่ ความรักไม่ขาดไม่แคลน เงินหมื่นเงินแสนคงจะอยู่ไม่ไกล” หรือเพลง ข้าวนาปรัง ของเลียง เมืองสุพรรณ ซึ่งแต่งให้ ศรีเพชร ศรีสุพรรณ ร้องว่า “...อินางเอ๋ยเอ็งเห็นใจข้าหรือเปล่า ออกข้าปวดร้าว จะไม่มีข้าวสารใส่กะละมัง มาช่วยกันขุดร่อน ถึงคันคลองคงจะมีหวัง จะได้มีข้าวใส่ฉาง สองกำลังเรามาช่วยทำนา”

ไม่เพียงแต่ค่านิยมเก่า ๆ เท่านั้นที่มีกล่าวถึงในเพลงลูกทุ่งอย่างมาก ประเด็นปัญหาชีวิตแบบที่พบได้ในวรรณกรรมเก่า ๆ นับตั้งแต่ อิเหนา มาจนถึงนวนิยายน้ำเน่าก็ปรากฏให้เห็นในเพลงลูกทุ่งเสมอ นั่นก็คือ ความรักที่มีอุปสรรคด้วยเหตุของความไม่เหมาะสมทางฐานะเศรษฐกิจหรือสังคม ดังเช่นเพลง คำด้อยเพียงดิน ของ สดใส ร่มโพธิ์ทอง อย่างไรก็ตาม เช่นเดียวกับปัญหาเรื่องความกตัญญูกับความรัก เพลงลูกทุ่งมักจะเด่นความเหมาะสมทางเศรษฐกิจและสังคมไว้สูง ดังเช่น เพลง หนุ่มสลัม ของ ฤทธิ์ รุ่งโรจน์ ซึ่งกล่าวถึงความเสียสละของชายที่อยู่ “แหล่งเสื่อมโทรม ไม่สมกับสาวดาวรุ่ง” จึงได้มาฝากหัวใจไว้กับ “สาวนา” ซึ่งมีความเหมาะสมกับตนมากกว่า

สำนวนและโวหารแบบเก่าก็ยังใช้อยู่มากในเพลงลูกทุ่ง นักร้องอย่าง ยอดรัก สลักใจ ซึ่งมักร้องเพลงที่มีเนื้อหาออกจะสมัยใหม่และสอดคล้องกับชีวิตของเมืองอย่างเด่นชัด ก็ยังนิยมใช้สำนวนโวหารเก่าในเพลงที่มีเนื้อหาใหม่เสมอ เช่น “แม่มะพร้าวเนื้อตัน น้องเอยมามันเอาเมื่อตอนสามสิบ” โชคชัย โชคอนันต์ เกี่ยวผู้หญิงในเพลง อยากมีแฟนใหม่น้อง ว่า “น้ำขึ้นให้รีบตัก เมื่อยามชายรักให้รีบชวนชวาย...”

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่จะควรจะย้ำในที่นี้ก็คือ จารีตประเพณีและค่านิยมแบบเก่าที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่งนี้มีใช้เป็นสมบัติของชนบทแต่เพียงอย่างเดียว เพราะที่จริงแล้วค่านิยมและจารีตประเพณีเหล่านี้เป็นสมบัติที่ถือร่วมกันระหว่างเมืองและชนบทของไทย

เราอาจพบการสนับสนุนค่านิยมเก่าเช่นนี้อย่างเข้มแข็งในวรรณกรรมและศิลปกรรมอย่างอื่นซึ่งเป็นผลผลิตของเมืองมาแต่โบราณ ความรักกมลสงวนตัวดังที่กล่าวยกย่องไว้ในเพลงผ้าขี้ริ้วห่อทองนั้น มีปรากฏในวรรณกรรมนับตั้งแต่ กุศณธาสอนน้อง ซึ่งแต่งในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา มาจนถึง สุภาวดีสอนหญิง ของ สุนทรภู่ หรือแม้แต่ในคอลัมน์เบญจกัลยาณีของอาจารย์สมศรี ฤๅสมลันทนใน ไทยรัฐ

เมื่อสายัณห์ สัญญาร้องตำหนิความงามที่มีแต่ภายนอกซึ่งเกิดจากการเสริมสวย หรือเมื่อดาวได้ร้องว่าภายนอกของร่างกายหญิงที่ดีอาจ “ไม่สุกใส” นั้น ชาวสารที่ได้จากเพลงทั้งสองก็ไม่ต่างอันใดจากโคลงโลกนิติที่กล่าวถึงความ “นวลงาม” ของนกยางซึ่ง “กินสัตว์เลพปลา มีชีวิตแจกเช่นชนชาติร้าย...” และชวนให้คิดไปถึงตัวละครเช่นนางวารีของสุนทรภู่ซึ่งมีร่างร้ายแต่น้ำใจงามประเสริฐเปรียบพร้อมด้วยคุณสมบัติของหญิงที่ดี เพราะฉะนั้น สิ่งที่มีควรสืบสานก็คือค่านิยมเก่าที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่ง หรือสำนวนโวหารเก่าหรือประเด็นปัญหาเก่าเหล่านี้ มิได้เป็นการแสดงว่าเพลงลูกทุ่งเป็นผลผลิต ของชาวชนบทดังที่ชื่อของมันสื่อไว้ เพราะค่านิยม สำนวนโวหารหรือประเด็นปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมของเมืองอย่างเข้มข้นเช่นกัน

บทบาทของเพลงลูกทุ่ง ต่อชาวนชนบทในฐานะสื่อของเมือง

ท่ามกลางความงงงวยที่ชาวชนบทต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว สิ่งใหม่ที่กระทบถึงชีวิตของเขาซึ่งเรียกรวม ๆ ว่าความทันสมัยนี้เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ง่ายขึ้น จัดการให้อยู่ในอำนาจได้สะดวกขึ้น และไม่สั่นคลอนชีวิตจนเกินไป เมื่อฟังหรือชมเพลงลูกทุ่ง

ความทันสมัยเกี่ยวพันที่แสดงออกได้ด้วยแสง สี เสียง อาจเป็นสิ่งที่เข้าใจไม่ได้แก่ชาวชนบทในแง่ของเทคโนโลยี เช่น ทำไม้ไฟถึงกระพริบตามเสียงเพลงได้ แต่นั่นเป็นส่วนไม่สำคัญของความทันสมัยที่กระทบถึงชีวิตของชาวชนบท ส่วนที่สำคัญกว่าก็คือ เขาจะจัดการกับผลผลิตของเทคโนโลยีล้ำหน้าเหล่านี้ได้อย่างไร

การแสดงเพลงลูกทุ่งทำให้เรารู้สึกว่าเขาจัดการกับมันได้ เพราะด้วยคำดูที่เขาพอมีกำลังจ่าย (ถ้าไม่มีกำลังจ่าย เขาก็ไม่ได้ดู) เท่านั้น แสงเสียงเหล่านั้นก็กลายเป็นความคุ้นเคยต่อเขา เช่น เขาอาจบอกเพื่อนที่ไม่เคยดูเพลงลูกทุ่งก็ได้ว่าให้คอยดูนะ พอติ๊กลงนั้นดังตูมเมื่อไรไฟดวงนี้จะเปิดวบขึ้น ความคุ้นเคยอย่างนี้คือความสามารถที่จะควบคุมมันได้ (เหมือนเราขับรถเป็นโดยข้อมรถไม่เป็นก็ทำให้เรารู้สึกว่าควบคุมมันได้แล้ว) ความทันสมัยที่แสดงออกด้วยแสงเสียง การแต่งกาย การเดินระบำแบบใหม่ ฯลฯ จึงไม่ใช่เรื่องลึกลับที่น่ากลัวหรือต้องหลีกเลี่ยง

นี่ร้องลูกทุ่งทุกคนต้องหมายตนเองเป็นชาวบ้านนอก ไม่ว่าเขาหรือเธอจะแต่งกายหรือ
เต้นระหว่างร้องเพลงอย่างสุดเหวี่ยงอย่างใดก็ตาม เรื่องนี้เป็นสิ่งสำคัญสำหรับชาวชนบท เพราะ
ท่ามกลางความทันสมัยที่ดูวาบวบนวนเวทนั้น “อ้ายเป้า” “อ้ายโอ” “อีแดง” “อีหน้อย” ฯลฯ ซึ่งเป็นคน
บ้านนอกด้วยกันมันไม่อึดอัดขัดเขินแต่อย่างใด ก่อให้เกิดความมั่นใจในโลกทันสมัยที่ตนเองต้อง
เผชิญอยู่

เนื้อหาของเพลงลูกทุ่ง ซึ่งแทรกโลกสมัยใหม่อยู่ตลอดเวลา นั้นยังช่วยบอกชาวชนบทว่า เขายืนอยู่ที่ใดในโลกสมัยใหม่ที่เริ่มจะสับสนขึ้นนี้ ขอบเขตของชีวิตที่กว้างขึ้นตามที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่ง ทำให้เขามองการไปทำงานหาๆ ของลูกชาย การไปทำงานโรงงานในกรุงเทพฯ ของลูกเขย และการไปเป็นลูกจ้างหรือหึงบริการของลูกสาวอย่างมีความเข้าใจมากขึ้น ท่ามกลางการขยายตัวอย่างรวดเร็วของขอบเขตชีวิตจนก่อให้เกิดความสับสน เนื้อเพลงลูกทุ่งบอกให้ชาวชนบทรู้ว่าที่ของตนเองในโลกกว้างนั้นเป็นอย่างไร

ในอีกด้านหนึ่ง เพลงลูกทุ่งนำชีวิตในเมืองไปให้ชาวชนบทรู้จักไม่ว่าจะเป็นสภาพการจราจรของกรุงเทพฯ การดำเนินชีวิตแบบคนประกอบอาชีพรับเงินเดือน การแต่งกายและระเบียบประเพณีที่ปฏิบัติกันในเมือง

กล่าวโดยสรุปการนำเอามาตรฐานทั้งทางด้านศีลธรรมและศิลปวัฒนธรรมจากเมืองไป
สู่ชาวนบพ ก่อหน้าที่สิ่งใหม่ ๆ จากในเมืองจะเข้าไปถึงหมู่บ้าน ความดีหรือความเลวของมันได้ถูก

กำหนดไว้ในเพลงลูกทุ่งก่อนแล้ว และเมื่อสิ่งนั้นปรากฏขึ้นในหมู่บ้านจริงชาวชนบทก็มีมาตรฐานสำหรับใช้ในการวัดคุณค่าของสิ่งนั้นอยู่แล้ว (เช่น กระโปรง “นิวลูค” “มินิ” แม็กซี” ฯลฯ ได้ปรากฏในเพลงลูกทุ่งก่อนหน้านี้ที่ตัวกระโปรงจริงจะปรากฏในหมู่บ้าน พร้อมทั้งคำตัดสินกระโปรงเหล่านี้มาเสร็จในเพลง) ชาวชนบทอาจจะรับหรือไม่รับมาตรฐานที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่ง หากเขาได้รับมาตรฐานของสิ่งนั้นจากเพลงลูกทุ่งเขาก็มีคำตัดสินอยู่แล้ว หากเขาไม่รับ เขายังต้องมีคำตัดสินอยู่แล้วมากขึ้นไปอีก สรุปก็คือเขาไม่ต้องงวองงต่อสิ่งใหม่ที่ “อีหาล้า” อาจนำกลับจากกรุงเทพฯ มาสู่หมู่บ้านเป็นครั้งแรก

แต่ความทันสมัยในเพลงลูกทุ่งก็ไม่ได้เป็นเหตุให้ชาวชนบทสูญเสียความนับถือตนเองลงไป (อันที่จริงชาวชนบทสูญเสียความนับถือตนเองไป แต่ด้วยเหตุอื่นมากกว่าด้วยเพลงลูกทุ่ง) เพราะเพลงลูกทุ่งยกย่องสรรเสริญวิถีชีวิตของชาวชนบทไว้สูงส่ง ความเชื่อในคุณธรรมและความบริสุทธิ์ของชนบทนั้นเข้าใจว่าไม่ได้มีในวัฒนธรรมไทยแต่เดิม หากเป็นสิ่งที่ศิลปินในเมืองโดยเฉพาะนักเขียนรับจากวรรณกรรมพากย์อังกฤษสัก 70-80 ปีมานี้ ดังที่ปรากฏในนวนิยายไทยจำนวนไม่น้อยตั้งแต่สัก 50 ปี ที่ผ่านมา ความเชื่อเช่นนั้นักแต่งเพลงลูกทุ่งได้รับเอาไปและได้รับการยืนยันอย่างหนักแน่นในเพลงลูกทุ่งดังได้กล่าวมาแล้ว

พร้อมกันไปกับการยกย่องชีวิตชนบท เพลงลูกทุ่งก็ยังยืนยันในค่านิยมและจารีตประเพณีเก่าอันเป็นสิ่งที่ประชาชนในเมืองและชนบทเคยยึดถือร่วมกันมา เพราะฉะนั้น โลกสมัยใหม่ที่เพลงลูกทุ่งนำมาสู่ชนบท จึงไม่ทำให้ชนบทไม่มีที่ของตนเองในโลกสมัยใหม่

เพลงลูกทุ่งซึ่งเป็นผู้สื่อความทันสมัยนี้ได้ใช้วิธีการสื่อที่ชาวชนบทเข้าถึงได้ เพราะแม้ว่าเนื้อหาที่ “ใหม่” ในหลายที่นั้น ก็มักถูกสื่อกันด้วยกลวิธีของการสื่อตามจารีตประเพณี รูปแบบที่ทันสมัยนั้นแฝงกลวิธีสื่อด้วยศิลปะการแสดงตามจารีตเก่าอยู่เสมอ เช่น การแต่งกายของนางเครื่องหากดูแต่ภายนอกก็เป็นเรื่องของความทันสมัย เพราะมักจะเพี้ยวฟ้าวโดยการลอกเลียนเครื่องแต่งกายละครของตะวันตกหรือชุดอาบน้ำพร้อมแถบประดับ แต่หัวใจของการแต่งกายของนางเครื่องที่อยู่ลึกกว่ารูปแบบก็คือความประสงค์ที่จะแสดงความทันสมัยของ “เครื่องทรง” ผู้แสดงอันเป็นหัวใจของการแสดงของไทยมาเก่าแก่พอสมควร

การกล่อมเสียงและทอดเสียงของนักร้องเพลงลูกทุ่งเป็นแบบฉบับของการร้องเพลงไทยทั้งในเมืองและเพลงพื้นบ้านมานานแล้ว และคนฟังในชนบทซึ่งคุ้นเคยกับเพลงพื้นบ้านจะจับสุนทรียรสของเพลงลูกทุ่งได้ไม่ยาก เพราะสิ่งที่เห็นว่าเป็นสุนทรียรสในวิธีการร้องของเพลงลูกทุ่งไม่ได้แตกต่างไปจากการร้องเพลงพื้นบ้านเลย

การผสมเก่าและใหม่ในเพลงลูกทุ่งนั้นไม่มีหลักเกณฑ์ตายตัวว่า รูปแบบต้องเก่า เนื้อหาต้องใหม่หรือกลับกัน แต่ทั้งในรูปแบบและเนื้อหาก็มียกเก่าและใหม่คละเคล้ากันอย่างแยกไม่ออก ความเก่าคือตัวแทนของชนบท ในขณะที่ความใหม่คือตัวแทนของเมือง

เพลงลูกทุ่งเป็นเพลงที่ผสมวัฒนธรรม จารีตประเพณี และโลกทัศน์ของเมืองและชนบท ด้วยเหตุผลดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า “ชาวสาร” ที่เพลงลูกทุ่งส่งแก่ชาวชนบทนั้น ถูกควบคุมจากเมืองมากทีเดียว ซึ่งในทางวัฒนธรรม ใครที่คุมเมืองอยู่ก็คุมชนบทอยู่ด้วย ประการ ฉะนั้น นี่ไม่ใช่คติพจน์ที่ใช้ได้ทั่วโลก แต่เป็นข้อสรุปของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมไทยในรอบสองร้อย กว่าปีมานี้⁴³

8. พยงค์ มุกดา กล่าวถึงเพลงลูกทุ่งในการประชุมวิชาการและสัมมนาเรื่องเส้นทางเพลงลูกทุ่งไทย

เพลงลูกทุ่งเป็นเพลงที่มีคุณค่า สามารถจะโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟัง พุดง่าย ๆ ว่าแม้แต่ ราชการก็อาจจะใช้เพลงลูกทุ่งให้เกิดประโยชน์โดยชักชวนให้นักแต่งเพลงได้ใส่สิ่งที่จะเป็นประโยชน์ แก่ความรักประเทศชาติบ้านเมือง ศาสนา พระมหากษัตริย์ หรือสิ่งที่จะโน้มน้าวจิตใจในความจงรักภักดีต่าง ๆ นานาเข้าไปในเนื้อเพลงแล้วเพลงลูกทุ่งนั้นก็นำไปร้องกัน อย่างกว้างขวาง ทำให้สิ่งเหล่านี้ถ่ายทอดไปสู่คนได้ โดยเฉพาะถ้าได้นักแต่งเพลงที่ดี ๆ มีคุณภาพในการที่จะคิดค้นคำร้อง ทำนองออกไปสู่เสียงเพลงก็ย่อมได้ประโยชน์มาก⁴⁴

จากการค้นคว้าบทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้า บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเหล่านี้มาประกอบการศึกษาและเปรียบเทียบผลการศึกษาในครั้งนี้

⁴³ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “เพลงลูกทุ่ง ในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมไทย,” ใน อิน. คาราบาว, นำเนา และหนังไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2538), น.19-47.

⁴⁴ พยงค์ มุกดา, “เรื่องราวเกี่ยวกับเพลงลูกทุ่ง,” (การประชุมวิชาการและสัมมนาเรื่อง เส้นทางเพลงลูกทุ่งไทย ณ หอประชุมเล็ก ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย, 2533), น. 8.